2

HRVATSKA

KNJIŽEVNA

REVIJA

MARULIĆ

1992

ISSN 0350–4220

MARULIĆ

hrvatska književna revija

Izdavač i osnivač: Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21

Izdavača zastupa: Radovan Grgec
Uređuje uredнički odbor
Glavni i odgovorni urednik:
Radovan Grgec
Tajnik uredništva: Svevlad Slamnig
Godina izdavanja i tiskanja 1992.

Copyright:
HKD sv. Ćirila i Metoda, Zagreb

Omot: Ante Starčević
Revija izlazi šest puta godišnje (veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac)

Rukopisi se ne vraćaju.

Uredništvo i uprava:

Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
telefon: (041) 431-950

Stranke se primaju svakog dana osim subote, od 11 do 13 sati.

Godišnja pretplata 1200 hrvatskih dinara.

Žiro račun kod Zagrebačke banke, Zagreb:

30101-620-16
012101-2330418628

Cijena ovoga broja: 200 hrvatskih dinara.
Godišnja pretplata za inozemstvo: 35 USA dolara. Uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke Zagreb:

30101-620-16
2424116225

Tisak: GP »Tipografija« Đakovo

Oslobođeno plaćanja poreza na promet rješenjem Republičkog sekretarijata za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu Hrvatske, broj 229/1-1979. od 15. I. 1979.

BROJ 2 ZAGREB, ožujak–travanj 1992. GOD. XXV

Radovan GRGEC

Uz rub (81)

Uoči Uskrsa, kao kršćani, obnavljamo vjeru u Kristovo i svoje osobno uskrsnuće, a kao Hrvati, nadu u uskrsnuće svoje domovine, ranjene, raskomadane i ratom razrušene Hrvatske. Razorena i raskomadana Hrvatska treba da uskrsne iz ruševina, krvi i pepela, cijela i slobodna, kao demokratska i pravna država, priznata »de iure« i »de facto« od svijeta u kojemu živi. Naravno, time se podrazumijeva autonomno i djelotvorno funkcioniranje njezine zakonodavne, izvršne i sudske vlasti, njezine skrbi za sve slojeve i njezine obrane od vanjskih i unutarnjih neprijatelja.

U našem svagdašnjem životu izmjenjuju se prizori Velikog petka s prizorima uskrsne zore. Nakon noćne oluje i sivila magle pomalja se iznenada sunce, nakon smrti i opet se rađa život. Kao što je nakon rušenja Berlinskog zida i željezne zavjese mnogima zasjalo sunce slobode, tako i Hrvatska želi uskrsnuti na život, na život u miru i pravdi, u solidarnosti i ljubavi.

Nažalost, pretpostavivši ljubavi i solidarnosti sebičnost i suparništvo, ljudi prolaze zemljom, trčeći za užitkom i probitkom, slijepi i nesretni. Pokojni *Lino Ventura* ispripovijedio nam je kako je jednom, dovršavajući u Barceloni neki film, morao prema zamisli scenarista pasti nasred ulice dok je skrivena kamera snimala tu scenu. Ljudi su, ne znajući da se radi o snimanju filma, pet minuta prolazili kraj nepomična čovjeka a da se nitko nije ni zaustavio. »In illo tempore« naišao je bar jedan milosrdni Samarijanac. Danas, kao da je takvih sve manje premda se toliko priča o humanizmu i humanitarnoj pomoći, o filantropiji i brizi za unesrećene. Istini za volju valja kazati da je humanitarna pomoć katkada samo sredstvo za umirenje savjesti bogatima koji, doduše, omogućuju da unesrećeni dođu do neke pomoći, hrane i lijekova, ali nisu spremni da im priznaju osnovna prava.

U »Espritu«, br. 12/91, *Rony Brauman*, predsjednik udruženja »Liječnici bez granica«, piše kako su konvoji humanitarne pomoći svojedobno stizali i u Bijafru, izručenu na milost i nemilost brojno nadmoćnijem neprijatelju. Bijafra je vapila za priznanjem, ali SSSR i Velika Britanija podržaše federalne trupe. Bijafra je krvarila i iskrvarila. Zar se nešto slično nije dogodilo i Kurdima? A Hrvatima?

Kako humanitarna pomoć može biti dvosjekli mač, znaju vrlo dobro hrabri branitelji Vukovara. Ipak, ne možemo ne reći hvala svima onima koji su nam tu pomoć slali dok su se njihove vlade sporo odlučivale da nas priznaju. Francuskom ministru *Bernardu Kouchneru* zahvaljujemo također za sve što je učinio za Dubrovnik, ali informacije o njegovu istraživanju hrvatskog antisemitizma ne mogu nas oduševiti.

Jean-Claude Guillebaud govori nam o »paradoksalnoj karitativnoj djelatnosti« koja omogućuje velikim silama »da olakšaju savjest a da pritom ne moraju zauzimati konkretne stavove o onom što je bit problema«, dok spomenuti *Rony Brauman* piše ironično: »Kad *Sadam Husein* opet odluči plinom potamaniti nekoliko tisuća Kurda, valja ih upozoriti kako treba da apeliraju na organe građanske sigurnosti..., a kada Srbi osvoje čitavu Hrvatsku, poslat ćemo liječnike da liječe ranjenike i da sprečavaju širenje epidemija«. Ipak, bez obzira na »polisemiju« filantropije i humanitarizma u lingvističkom i moralnom smislu (zbog čega je i Brauman naslovio svoje razmatranje »Protiv humanitarizma«), mi nismo protiv humanitarizma i znamo da on može biti drugo ime za karitas. Ako kažemo da bismo bez te pomoći već davno izginuli, nismo otkrili Ameriku. Stoga smo mi za širenje karitativnih akcija, za humanitarizam, bolje reći za humanizam ili, kako bi rekao *Jacques Maritain*, za »integralni humanizam«. Koliko god se značenje pojedinih riječi i izraza, uslijed njihove česte (zlo)upotrebe mijenja, u humanističkoj i demokratskoj opciji vidimo rješenje za sretniju budućnost svoje domovine.

* * *

Nešto slično vrijedi i za *demokršćansku* opciju. Iako Hrvati nisu katolički narod u onom smislu u kojem su to npr. Irci ili Poljaci, oni su velikom većinom, barem nominalno, katolici i kršćani. Možda demokršćanski model i nije najprikladniji za hrvatsku specifičnu situaciju, ali on je toliko prisutan u našem javnom i privatnom životu da se i one stranke koje se zovu drugačije ili su drugačije orijentirane neprestano na nj pozivaju vodeći računa o simpatijama svojih birača. Mi, katolički laici, donekle smo kritični prema toj (pre)čestoj upotrebi kršćanskog imena u politici jer znamo da bi iza tog imena trebali stajati ljudi svojim životom. U protivnom slučaju, kompromitira se na neki način i samo kršćansko ime.

U skladu s dokumentima II. vatikanskog koncila politička i ekonomska

djelatnost jest specifikum zvanja i poslanja kršćanskih vjernika koji žive u svijetu. U tu političku i ekonomsku djelatnost oni moraju unositi evanđeoska načela ljubavi i pravde. Rodonačelnici demokršćanskih stranaka u Europi XX. stoljeća to su i činili. Toliko puta smo istaknuli imena kao što su *Don Sturzo, De Gasperi, Adenauer, Schuman*, koji su znali da politiku i ekonomiju valja prožeti humanizmom i etikom. Kasniji demokršćani, došavši u strukture vlasti, kao i neki članovi Hrvatske pučke stranke koji su ušli u beogradsku vladu, djelomično su kompromitirali svojom politikom i životom ime koje su nosili. To osobito vrijedi za one demokršćane koji se povezaše s nekim bankarskim, mafijaškim i masonskim centrima moći. Uostalom, to nije ništa čudno. Tko god dođe do vlasti, časti i novca, teže mu je biti »siromašan u duhu«, tj. kršćanin u evanđeoskom smislu te riječi, kako god lijepo i uvjerljivo znao o tim evanđeoskim načelima pripovijedati i propovijedati. A ta načela nisu pisana, kako rekosmo, za siromašni »galilejsko-judejski kontekst« nego za sva vremena i za sve narode. Naravno da će evanđeoski paradoks Govora na gori biti ludost ili sablazan svima koji »imati« cijene više nego »biti« a naročito buržujima naše konzumističke civilizacije, koji, otuđeni i posjedovani onim što posjeduju, nastoje kršćansku solidarnost pomiriti s kapitalističkim suparništvom. To je pokušao i *Michael Novak* u svom djelu »The Spirit of Democratic Capitalism«. Njegovu ideologiju usvajaju tzv. »yuppies« (Young Urban Professionals) koji se štreberski bore da se afirmiraju u društvu kao uspješni poslovni ljudi i pobjednici u raznim konkurencijama. Čini se da je *Ivan Pavao II.* svojom enciklikom »Centesimus Annus« lucidno uočio tamne strane raznih socijalizama i kapitalizama.

Hrvatski političari i ekonomisti morali bi itekako povesti računa o mislima iznijetima u toj enciklici. Naročito oni koji se pozivaju na demokršćansku komponentu u svojim programima, bez obzira na to da li imaju ili nemaju u svojem nazivu kršćansko ime. Demokršćanske opcije nema bez kritike »realnih« socijalizama i kapitalizama, bez brige za ljudska prava, ali i za marginalizirane, »neuspješne« i hendikepirane. Valja imati na pameti da se u program mogu unijeti lijepe deklaracije i deklamacije, ali da je još važnije ispovjediti svoje uvjerenje djelom. Zbog toga ljudi danas vjeruju više svjedocima nego propovjednicima. Jedan od rijetkih istaknutih Hrvata, koji, kako reče nedavno dr. *Franjo Tudman*, nije podlegao raznim ograničenjima, bio je kardinal *Stepinac*, kojemu je bilo toliko stalo da se vodi briga o radnicima i seljacima, a posebno o hrvatskoj solidarnosti. Shvativši da je tridesetih godina vođa HSS-a dr. *Vladko Maček*, prema kojemu nije imao nikakve posebne simpatije, ujedno i vođa cjelokupnog hrvatskog naroda, poslao je najistaknutije predstavnike katoličkog pokreta da mu se kao takvome poklone, a i sam je za njega glasovao. Danas, kada nam je toliko potrebna nacionalna i politička *solidarnost*, i opet ističemo da je Alojzije Stepinac znak hrvatske solidarnosti i zajedništva za sve hrvatske stranke, pozivale se one na »demokršćansku opciju« ili ne.

* * *

Bilo kako bilo, drago nam je da i danas među političarima demokršćanske opcije i orijentacije ima ljudi koji shvaćaju našu hrvatsku situaciju, kao što je npr. Talijan *Flaminio Piccoli,* koji je, uz *Ivana Pavla II,* Austrijanca *Mocka,* te Nijemce *Kohla* i *Genschera,* sigurno jedan od najzaslužnijih da je istina o Hrvatima prodrla u Evropu, koja je priznala našu samostalnost. Isto nam je tako drago da među demokršćanima ima i danas ljudi koji se odlikuju svetošću života, kao što se odlikovao firentinski gradonačelnik *La Pira* ili, početkom stoljeća, neki hrvatski katolički laici, na primjer *Rudolf Eckert* i *Ivan Merz.* Takav je bio i francuski ministar vanjskih poslova *Robert Schuman,* uz *De Gasperija, Adenauera, Monneta* i *Spaaka* najistaknutiji pionir europskog jedinstva i solidarnosti. U dijecezi u Metzu pokrenut je postupak za njegovu beatifikaciju, a Papa je i nedavno govorio o njemu kao o »živom primjeru svetosti«.

Važno je da kršćanski laici budu svjesni svoje specifične karizme te da se ne odvajaju od crkvenog života i sakramentalnih izvora svetosti, ali se ne bi smjeli »klerikalizirati« nauštrb svojih svjetovnih angažmana. U skladu s koncilskim dokumentima i s pobudnicom »Christifideles laici« kršćanski svjetovnjak treba da teži za sebi svojstvenim idealom svetosti. On bi morao biti zrela i samostalna ličnost, a nipošto nekakav promašeni ili »prerušeni« klerik koji misli da svoje zvanje i poslanje može ostvariti unutar »sakristije« kao veliki ili mali ministrant. Toga moraju biti svjesni i svećenici i redovnici, od kojih su neki i kod nas manipulirali laicima služeći se njima u međusobnim »okršajima«. Socijalizam je, doduše, stišao te antagonizme ujedinivši dojučerašnje pristaše tzv. politiziranog i »depolitiziranog« dijela Katoličke akcije pod zajedničkom etiketom »klerofašizma«. Ipak, među onima starijima još uvijek ima »nostalgičara« koji ne mogu zaboraviti »grijehe« svojih protivnika u katoličkim redovima premda je koncilskim dokumentima o političkom djelovanju vjernika koji žive u svijetu to nekadašnje međusobno prepucavanje ljudi koji su gotovo svi izašli iz »Mahnićeva šinjela« postalo zapravo bespredmetno. Međutim, i nakon Koncila, sačuvaše se neki klerički »monopoli«, poglavito na području tiska, što je bilo i razumljivo s obzirom na to da su klerici egzistencijalno bili osiguraniji od laika, koji su zajedno sa svojim obiteljima postali građani drugog reda.

Nakon silaska socijalizma s vlasti situacija se mijenja. Naravno te promjene ne mogu i ne smiju biti prenagle i brzoplete. Javljaju se razne stranke. I tu bi svjetovnjaci morali preuzeti svoju ulogu. Morali bi postati svjesni svojih dužnosti, odgovornosti i prava u sudjelovanju u javnom životu domovine. Komunistički sistem je srušen (možda je za to »kriv« ili zaslužan *Gorbačov* više nego vanjski protivnici?). I tu prijelaz na neki drugi društveni i ekonomski model može biti prenagao. Pitanje je može li kapitalizam donijeti društvu, a naročito onima najslabijima, više pravednosti, solidarnosti i pomoći.

Nismo baš sigurni da bi svi kršćani koji žele ući u politiku morali postati članovi ili pristaše jedne od stranaka s kršćanskom denominacijom. U svojem oproštajnom pismu talijanskim demokršćanima predsjednik *Cossiga* piše: »Smatram nepotrebnim zauzimanje talijanskih katolika za jedinstvo u jednoj stranci. Ne osjećam da sam za nju vezan ni u vjerskom, ni u moralnom ni u disciplinarnom pogledu.« Ni hrvatski katolici nisu vezani za jednu stranku, bila ona demokršćanska ili ne. Možda i njima odgovara stranka koja bi isticala i ujedinjavala naše različitosti u perspektivi opće solidarnosti i slobode naroda kojemu u ovim ratnim prilikama sloga i jedinstvo treba više nego ikada? Iz toga ne slijedi da takvim potrebama ne odgovaraju i stranke demokršćanske provenijencije i orijentacije premda Hrvati nisu samo kršćani i katolici.

Najvažnije je da katolici, bez obzira na svoju stranačku pripadnost ili nepripadnost, ako se bave javnim i političkim djelatnostima, budu doista praktični katolici i istinski vjernici jer je njihova osobna moralna obnova i obraćenje neophodni preduvjet za vjerodostojnost i djelotvornost svih njihovih deklaracija i obnoviteljskih pothvata u državnim i društvenim institucijama. Tek tako će uspjeti dati svoj pravi doprinos obnovi domovine, tek tako će se moći uspješno oduprijeti sve snažnijim valovima praktičnog ateizma koji nas zapljuskuje sa svih strana. Teoretski i ideološki ateizam zapravo je mrtav u zapadnoj civilizaciji. S njime su umrli i razni totalitarizmi što su iz njega proizašli, ali je novi neprijatelj, kako reče *Umberto Folena,* pokazao svoje lice.

Pravi suvremeni ateizam zove se *konzumizam,* dijete bezdušnog kapitalizma i materijalističkog utilitarizma. Kultura koja reklamira materijalno blagostanje i standard kao apsolutne vrijednosti ne može biti kršćanska, a isto tako ni stranka ili politička struja čiji su pristaše prožeti tim duhom. U tom je i najveći izazov koji suvremeni svijet postavlja pred novu evangelizaciju. Konzumizam je njezin neprijatelj kao i komunizam. Kršćanin mora svojim životom pokazati da vjeruje i u nadvremenske i nadzemaljske vrednote, da je kadar za njih živjeti i umrijeti. Tužio mi se jedan mislilac: »Zašto kršćani tako malo pokazuju da su otkupljeni, da vjeruju u uskrsnuće?« Zašto? pitamo se i u ovom trenutku povijesti. Zašto kršćani svojim djelovanjem u svijetu ne bi mogli unijeti kvasac obnove u društvene i političke strukture, zašto hrvatski katolici ne bi mogli dati svoj veliki doprinos preporodu ranjene i ugrožene domovine i njezinu uskrsnuću, djelujući u skladu sa svojim zvanjem i poslanjem u okvirima velike ljudske obitelji?

SRETAN USKRS

žele
HKD i »MARULIĆ«

Knin

Sa zelenih zidina
na kojima se još vide znakovi
od koplja i mača,
mi gledamo prošlost,
koja nas u ropstvu tješi i koja nas
u slobodi jača.

Bili smo tužni kô čempresi
po uvalama
mnogom nepravdom bijeni i mnogom
nepravdom ganjani,
no sada smo vedri,
jer nam je ispunjen san
tako dugo i tako željno sanjani.

Znamo: na našem je putu
bilo mnogo bolnih postaja
i spoticanja i padova,
no mi smo se stresli i digli,
da budemo gospodari svojih sela,
da budemo gospodari svojih gradova.

More se burka u daljini. More se
burka u nama.
Kamen nam okiva korake. Čempresi
bodu nam oči.
Iza nas samih
preko svih međa i krajeva
sjen naših želja kroči.

I u govoru kamenja,
što spominje kraljeve davne i ponosne velikaše,
mi razumijemo radost,
što je sve ovo slobodno, što je sve ovo naše.

Žig ropstva i srama s patničkog
našega čela
znamen slobode nam briše,
zlo nas pohodi jednom i otruje
otrovom tijelo,
nu ne će nikada više.

Hrvatska straža, broj 2, Zagreb 10. I. 1943., str.9.

Adolf POLEGUBIĆ

Vukovar

koliko vremena je trebalo
podići ovaj grad
i ulice njegove

očevi moji
svoj znoj i krv
u bedeme mu ugradiše

neprestano je rastao
prkoseći bizantinskom istoku
primitivizmu njihovu

a sad ga nema
korake njihovih opanaka osluškuje
i žudi slobodu

Fran(ne) pamti one dane

tko je prešo šezdesete u ušima još mu zvone
kada brod naš tone tone
lijepa naša bože pravde i naprej
tipereri its long vej
gernike i alkazari alamos i vukovari
đovinece tridesete sad svejedno koje
die fanen hoh lili marlen
pokopasmo sve heroje još uspravno stoje
crveni se istok zapad crveni se sjever jug
klicali smo da nam živi staljin nazad krug
u prašini onoj osta ležat najdraži mi drug.
nikad neću zaboravit kroejšn grin and plezent lend
svirao je strašni bend.
na crnom moru gordo bjeljeet parus adjinokij
nje darom pomnjit vsja rasija ko beše franjo džal
stanišiću mlad majore izdajniče crne gore
sjećaš li se onih dana pamtiš juru i bobana
o kel konri la ger i uvek će biti budala i rata
kako steže prevera i đorđa ta kravata
još nas ima još hrvata
oh ke bela bela era bomba bimba maristela
spasitelju srcu tvom
s nama naš se kune dom
dok kroz pusta brda vodi uski put
nikad neću zaboravit frane moj
dok mi hrašće bura vije
još se sunce neko smije
uz zagrljaj tvoj.

Knjiga

A sad ću naposljetku i napisati tu knjigu, zaokruženo ću i jasno iznijeti događaje koji su me, kao i sve nas, zauvijek odredili, izreći ću ono što, po mojem najdubljem uvjerenju, tvori samo smisleno središte svijeta i našeg postojanja, poslije dugih godina započet ću to veliko djelo, jer konačno osjećam da sam mu dorastao.

No jesam li? Imam li snage vjerno prenijeti sve te žarke, središnje slike, osunčano ozračje Njegovih riječi, mogu li moje rečenice zazvoniti dovoljno jasno i čisto da izgrade (ili ponovno izgrade) ništa manje nego cijeli svijet sklada i najviše nade, jer istinska nada može biti samo u nepobitnom i tajnom skladu što ga slutimo čak i u kovitlacu prividnog besmisla.

No kakvo će biti to moje konačno djelo, četvrto svjedočenje – Evanđelje po Ivanu, sinu Zebedejevu? Svaka doista vrijedna, naših dubina dostojna knjiga, srž je i kristal, dugim uvidom pročišćeni i vrhunskim trudom izgrađeni svijet sklada, ljepote ... i smisla. Hoću li svoju knjigu uspjeti učiniti onakvom kakva bi trebala biti – čista, istinita, puna i zaokružena poput zlatne kugle? Znam da svaka riječ mora biti bistra kao kap planinske vode, a sve zajedno što je moguće točniji odraz onoga što smo svi mi osjećali dok je boravio među nama.

Nije li proturječje govoriti o spoju kristalne bistrine i duboke, nedokučive tajne? No kako inače govoriti o Njemu, ili kako, primjerice, opisati tajnu i same svjetlosti, jer nije li tajna već i svjetlost koja stvara sve bistrine jutra, dana i obasjava sva naša pregnuća?

Što izdvojiti za knjigu? Ako bismo htjeli reći sve o Njemu, mislim da cijeli svijet ne bi obuhvatio napisanih djela (jer Krist i jest tajna svrhovitosti svijeta), ali možda i nije potrebna nepregledna bujica riječi u mogućoj, golemoj knjižnici, možda i samo nekoliko knjiga pouzdanih svjedoka može zgusnuto i jasno odraziti beskrajnu slojevitost i – tako reći – svesti svijet, s njegovom raznolikošću i uzburkanošću, na nekoliko posve određenih, što pročišćenijih i zato što bitnijih, konačnih misli, načela, slika, kao što je to On činio u svojim propovijedima, jer srž odviše širokog i raznovrsnog svijeta ionako je u smislenosti, skladnoj cjelini koju, možda i poslije dugih traženja, naposljetku moramo izgraditi od svih uskomešanih, zbunjujućih djelića, kako se ne bismo utopili u bujici. A traženje smisla je i u sređivanju, pročišćavanju, izdvajanju bitnog, u skladu usred prividne zbrke i usprkos njoj.

Prije nego što počnem pisati moram, dakle, pomno srediti i oblikovati svoju građu, napraviti čistu i jasnu okosnicu za izlaganje tečnim, konačnim i slojevitim izrazom. Svaka knjiga doista vrijedna truda – a posebno takva na kakvu sam se ja odvažio – u neku je ruku obred, svečanost najčišćeg i najsređenijeg u biću, u našim pogledima, spoznajama, vrijednostima...

Knjiga je ono što ostaje, zlatno i puno nad svom uzburkanom ispraznošću i jadom, a pronađeno zaviješta onima koji će i kad nas više ne bude, iz budućnosti doći do našeg izvora i zahvatiti blago knjige koje u njoj živi dubokim, mirnim, bitnim

životom, sažimajući ono što jesmo i što možemo postići: ljudska iskustva, viđenja i sve što možemo vidjeti ako doista gledamo, unutrašnje dragulje koje možemo izbrusiti. To nam pohranjeno blago otkriva da su prolazne stvari, dubine pojedinih kratkih trenutaka, kakvi nas ponekad i održavaju: makar samo veličanstvenost boja sunčeva zalaska, milina livade, a i naši zanosi, zapravo trajni odbljesak ljepote i plodnosti u vječnom krajoliku duha, jer zaokruženo i vrijedno djelo pokazuje nam što je stalno, neuništivo i bitno u prolaznom doživljaju koji ipak, kao putokaz neprolaznom, nagoviješta da nam je sposobnost dubokog proživljavanja ljepote i darovana kako bi nas usmjerila sjaju jezgre. Knjiga koja ostaje, doista oblikovana, izlivena od najdragocjenije kovine što je u sebi možemo naći, uči nas da prepoznamo sebe i svoje mogućnosti.

Bez ikakve taštine – baš naprotiv, u najdubljoj poniznosti – svjestan sam da će i ta knjiga o Njemu ostati (kao što će zauvijek ostati neprocjenjiva izvješća trojice drugih učenika), no isto tako znam da takvo djelo nikako ne bih mogao stvoriti sam, bez Njegove pomoći, ne bih ga mogao napisati bez osjećaja blage, a neosporive Prisutnosti, bez začudne punine duha koju sam od sebe ne bih bio u stanju dosegnuti. Sve čega bih se prihvatio bez Njegove pomoći bilo bi suho, neoštro, uzaludno. Ta me prisutnost jača, nadahnjuje, ali upravo zato moram upotrijebiti sve snage kako bih u svakom dijelu knjige bio dostojan onoga što mi je darovano, tog bitnog, tajanstvenog poticaja, kako bih u svakoj pojedinosti živo i vjerno iznio istinu koja me prožima.

Otkupljenje je djelo Bogočovjeka u jednoj osobi, a naša četiri izvješća isto su tako djelo Boga i ljudi – Bogom su nadahnuta, ali napisana ljudskom rukom, na određen su način ovisna o manjkavim sposobnostima slabog čovjeka, o oštrini, jasnoći, ili pak nedovoljnosti sredstava izražavanja koja su mu na raspolaganju, jer tu je zapravo riječ o neizrecivom. No teška se i golema zadaća postavlja pred svakoga tko pravi knjigu vrijednu truda, pa kako ne bi pred moje djelo o jedinom pravom središtu što ga čovjek može naći za svoj osobni svijet (jedini koji doista pozna) i za svoje najtrajnije težnje. Sažeto zahvatiti ljepotu, nadu, slavu, beskrajnu složenost našeg proživljavanja srži – i to jezikom koji preciznošću, izražajnošću, ritmom i snagom može barem unekoliko odraziti tu ljepotu, puninu i složenost, uvijek je borba protiv nemogućeg, golemi napor, ali ujedno i najvrednije čega se, stvarajući, možemo prihvatiti.

Svakako treba početi hvalospjevom svjetlosti, jer svjetlost i jest uvod u svako viđenje i spoznaju, obasjava svakoga tko dolazi na svijet, svi je vide, kao što su vidjeli Njega, ali je usprkos tome ne upoznaju, ne služe se njome, baš kao što je i On mnogima ostao skriven. Svjetlost moramo pripustiti u srce!

A knjiga sazdana od odmjerenih, proživljenih, osmišljenih riječi počet će prvotnom, vrhovnom Riječi koja se utjelovila, prebivala među nama i od čije smo punine svi u izobilju primili. Sažeti će, snažni, a jednostavni proslov biti izvor cjelokupnog daljnjeg tijeka, a onda...

Sve mora biti čvrsta, pomno oblikovana, zatvorena cjelina, s nizom isto takvih unutarnjih cjelina, Kristovim poukama, čudesnim djelovanjem, s istodobno prisnim i uzvišenim govorima punim mudrosti, točnosti, blagosti, tajne i jasnoće, propovijedima protkanim živim, razrađenim slikama. Govor je to topao, ali i oštar poput jasnog modrog jutra, s isto tako naslućenim daljinama, a i poslije toliko godina još gotovo mogu čuti Njegov glas kad se sve oko mene smiri i kad utonem u razmatranje. Riječi

su to i slike s kojima sam otad živio: kruh života, bistrina žive vode, izvor, pastir, svjetlo, ispunjenost, Riječ, trs na kojemu je Otac vinogradar, vrata u vječni krajolik mira i sklada, riječi: voljeti, svjedočiti... Moram što točnije i zvučnije prenijeti tu stalnu glazbu najvećeg nauka od postanka svijeta, kako bih barem djelomično, ali što vjernije, prikazao nastup, mudrost, djelovanje čovjeka u kojemu su se spojili jakost i punina duha, milosrđe, razumijevanje, svetost, blagost, ali i strogost, čovjeka koji je sav bio savršeno *djelo*. Eto to, koliko je moguće, ocrtati cjelovitim sustavom knjige – odmjerenošću, promišljenošću, živošću svake rečenice.

Pun sam pouzdanja, u sebi osjećam moć izraza koja je tijekom godina narasla i dozrela, a jača me već i sama priprema, duboka usredotočenost. Kako čeznem za tom knjigom – neobična, ali točna riječ! Da, postoji stalna čežnja da se napiše, izradi – gotovo bih mogao reći: iskuje! – puno, istinito, sa svih strana posve usklađeno djelo. Živim u svojoj neumitnoj knjizi, koja je nekako prisutna – kao da je njezin nerazdvojni dio – čak i u čežnji za onkrajem, gdje nam puke riječi više neće trebati, jer sve će biti govor ljubavi i ostvarenja, *znat* ćemo, a svoje spoznato najčišće i najdublje dijelit ćemo s drugima bez posrednika – nespretnog, varljivog, premda tu, na Zemlji, nezamjenjivog sluge, jezika.

Dugo sam čekao, pomno razmatrajući o svemu, pa su gotovo svaka riječ i misao u meni dozreli u trajni, dragocjeni plod. Precizan nacrt je tu, ruda je sjećanja nataložena, sva su sredstva pripremljena. Mislim da bi se svaki autor koji je sebi postavio visoku zadaću čistog izraza – a samo je takav vrijedan – trebao upitati je li dostojan knjige u sebi, jer knjiga je njegova dozrela srž.

Treba znati čekati puno dozrijevanje, brzina je varljiva i zaslijepljuje, nije važno vrijeme, nego rezultat. Poznavao sam utjelovljenu Istinu, mnogo sam puta govorio, propovijedao o tome, ali knjiga je nešto drugo nego govor. Sad sam napokon u stanju napisati sažeto izvješće u kojem draguljna izoštrenost zamjenjuje puko nabrajanje događaja (ne bi ih ni bilo moguće nabrojiti), a knjiga će u svojoj istinitosti i ljepoti biti isto tako ovisna o neiskazanom, neiskazivom, ali naslućenom u njezinom ozračju, kao i o napisanom, posvjedočenom, jer živa, točna slika često vrijedi cijele stranice opisa, a Njegove su slike i prispodobe govorile više nego sati i sati pripovijedanja. Kako uopće i govoriti o takvim tajnama, osim istančanom ravnotežom između izgovorenog i neizrecivog, prisnog i nespoznajnog, punog i nagoviještenog...

Govor, izraz ponekad su nalik zidanju tvrđave, a preda mnom je kristalno, strpljivo i dugo očekivano djelo, napravljeno od nade nadvremenog (jer tu vrijeme prestaje, a sadašnjost i budućnost jedna su livada), od života punog ljubavi, od uvida, sjećanja, duha, srca i beskrajnog truda, od bistrina, mudrosti i tajne, jer početak mudrosti u slutnji je tajne...

Čovjek i dom

čovjek koji nema svoj dom
nije čovjek
govorio je pokojni djed kivica
stvarno
zaključio sam
čovjek koji nema svoj dom nije čovjek

nabavio sam tada drvo, gvožđe, cement,
majstore vrsne
i po planu uz sva odobrenja
sagradili smo dom
vrt zasadili

mislio sam
sada imam svoj zrak
mislio sam sada imam svoje voće
došli susjedi pa mi kradu voće
mislio sam sada imam svoju mjesečinu
došli susjedi pa kradu
mjesečinu
kako mjesec tako i ženu
kako ženu tako i djecu

e pa sada ja više nemam kud
ja više nemam što razmišljati
uzmem praha i olova
džeferdar u ruke
ratnik sam
stražar na straži hej
koji nema smjene
i koji ne može zaspati

Noć svijeća

Palima za slobodu

Noćas
Hrvatska plamti
od tuge i ljubavi

U svakom prozoru svijeća
zapaljena srcem
neimenovane nježnosti

Rahela oplakuje djecu
bezglasni lelek
anđeli šire svemirom

Palih za slobodu nema
sa svijeća kaplje melem
u duše razboljene

Noćas
Hrvatska se tronuto smiješi
zatečenim ubojicama

Sutra će svjetlom prožeta
čvrsto pogledati
bezdanu prazninu mržnje

Sutra će sinove pokopati
ponosno zaridati
i probodena dlana
mudrošću patnje zablistati

(svibanj, 1991.)

Glorija moga ditinjstva

nastavak iz »Marulića« 6/91

A onda su iz jednoga maja
sva zvona
i ona velika i ona najmanja
od fjamenta do bumbala,
Cumbrijana,
Lida i Drida
i Gospe o Demunta
sve do konca svita
zvona slita
zvonolivca iz Lorene
od sunčeva sjaja
ka od ognja i svitline
sa svik sramežljivik preslic,
ostarenik kapelic
škrap, cipresi i tišine,
iz moga malog srca miline
zazibjala, pripodne fermala
i zaslavila

GLORIJA

Nismo mogli odolit,
trkali smo do najblizje funtane
ka tice smantane
u bisere vode ladne
mahovini kosu rasplest,
ruke u kola zaplest,
u mastilcu oci utopit
jerbo će i ona tot bit,
prijatejske rici ćutit
covika.

O, da mi je danas poslin po vika
jednu gloriju taku, starinsku,
da mi je
da mi sujme s obraza umije
opere grije,
da mi je
prid zavitnim kleknit pragom
za jude sve izmolit litanije
i zaplakat s domovinom dragom.

Festival karanfila

drama

Osobe:
Nikodim, profesor marksizma
Bartol, humanist i kršćanski liberalac
Dušanka, Nikodimova žena
Mladići i djevojke, plesači.

Prvi prizor

Pozornica je poluosvijetljena. U njoj se osjeća stanovita svečanost i religiozni ugođaj. Mladići i djevojke u plavim haljinama s plaštevima izvode koreografiju mističnu, eteričnu i laku. Pri tome se pjeva gospel. U rukama njihovim njišu se karanfili raznih boja. Jedan mladić i djevojka istupaju napokon pred skup poredanih plesača i recitiraju stihove.

NA VJEČNI SPOMEN SVETIH MUČENIKA
DA BI OSTAO SPOMEN DOVIJEKA.
MI PJEVAMO, MI KLIČEMO SNAGOM GLASA SVOGA
U IME PRAVDE I SLOBODE, U IME BOGA VELIKOGA!

Drugi prizor

Salon konvencionalan i osvijetljen. Kuća Nikodima, profesora marksizma i njegove žene Dušanke, komunističke aktivistkinje. Nasred salona oveći okrugli stol s raznim pićem. Njih posjećuje njihov poznanik Bartol, humanist i kršćanski liberalac po idejama. Pozdravljaju se. Razgovor i diskusija se započinje. Sad u blagome, sad opet u razdražljivom tonu, praćen gestima i vikom, pokretima ustajanja i sjedanja prema samome sadržaju razgovora. Na svršetku se razilaze u srdžbi i ljutnji.

Nikodim: Narod govori o nekakvim mučenicima na Brijegu.
Bartol: Govori potiho ... ne baš glasno.
Nikodim: Ako je istina, zašto ne i otvoreno reći?
Bartol: Istina nema uvijek dobar primitak. Ima okolnosti kada se ona smatra neprijateljicom.
Dušanka: Neprijateljicom je smatraju neprijatelji.
Bartol: Tko su konkretno ti neprijatelji?
Dušanka: Protivnici radničke klase.
Bartol: Radnička klasa nije neko božanstvo, nije apsolutni baštinik istine.

Nikodim: Dirnuli ste u živac naše marksističke, naše komunističke nauke. Netko mora biti mjerilo istine. A to je radni narod.

Bartol: Neće valjda radnička klasa određivati što je istina, a što neistina ... napokon tko je mučenik, a tko nije.

Dušanka: Svako protivljenje ili neprijateljstvo prema radničkoj klasi vodi u zabludu i zastranjivanje.

Nikodim: Pojam mučeništva također treba razumjeti i odrediti u okvirima radnog naroda i dijalektike komunizma, odnosno partije, vrhovnog suca.

Bartol: Da je mučeništvo žrtvovanje za jedan ideal, bilo ljudski, bilo vjerski – to je jasno. S tim u vezi vaši stavovi, da bi za istinitost jednoga stanja i stava mogla biti kriterij partija ili radnička klasa, jesu samo fraze koje imadu sve oznake stranačke propagande.

Dušanka: Mi se komunisti, ja i moj muž Nikodim, ne bavimo propagandom. Mi širimo istinu i borimo se za nju.

Bartol: Ja sam humanist i kršćanski liberalac, a po vašem mišljenju nema mi spasa. To jest nema mi pristupa k istini.

Nikodim: Vi umujete i ponašate se pesimistično. Radnička klasa je najzdraviji odvjetak čovječanstva. Nadalje to je kolektiv od milijuna glava i glasova. I kao takav može biti i jest izvor istine.

Bartol: Nijedna ljudska klasa niti sloj, a ima ih toliko, ne može biti garant istine. Istinu ne određuje broj, čak niti demokratski većinski broj, iako joj može biti usmjerenik i pomoćnik. Istina je sama u sebi istina ne gledajući desno ili lijevo; niže i više klase. Istina je istina!

Nikodim: Ja kao profesor filozofije i marksizma imam priliku – a to mi je i dužnost – da nešto više zavirim u dubine istine i neistine koju vi nastojite paušalno definirati. Istina je proizvod naših društvenih istinskih situacija, ona je dijete našega socijalnog življenja. Ona je dno i vrh našega komunističkoga odgoja. Svakako, socijalne su sredine, u povijesnoj dijalektici, legla i tvorci istine. I to se ne smije mimoići. Ne smiju se te odrednice preskakati. Marksizam je u tom pogledu rekao svoju riječ. Stavovi i mišljenje partije za nas su evanđelje. Napokon svatko ima svoje evanđelje. Ali naša je komunistička nauka najshvatljivija, najbliža čovjeku. Ona je sam čovjek, jer se izuzetno bavi njime i njegovom sudbinom.

Dušanka: To je tako jasno da se tome nema ništa dodati.

Bartol: Jasno je onome kome je more samo do koljena. Da je marksizam, odnosno komunizam zaštitnik čovjeka i pionir ljudske pravde, da je on vlasnik istine o čovjeku i njegovu bivstvovanju previše je jednostrano i nakazno reći. Istina je Božja kćerka i kao takvoj i čovjek joj se mora pokloniti.

Nikodim: Vi se kršćani štapate Bogom kao prosjak prosjačkim štapom. Kada ne možete ništa sigurno i dobro reći, onda zovete Boga u pomoć, spominjete ga. Ostanimo na našim zemaljskim dimenzijama.

Bartol: Ako Bog postoji, on je onda i te kako zemaljska dimenzija.

Nikodim: Točno ... ako postoji.

Dušanka: Uvijek se na tapet povlači i stavlja to suvišno pitanje. Čemu o nepostojećim stvarima voditi razgovor?

Bartol: Kršćani drže, Bog je istina; a iznad svega ljubav.

Nikodim: I te svete riječi mogu biti tek fraze i poštapalice.

Bartol: Zar možete zamisliti da bi se jedna tako velika religija kao kršćanstvo, tako široka, visoka i duboka, bavila poštapalicama i frazama!

Dušanka: Može ... može. Svašta se može dogoditi i ja sam svašta vidjela i doživjela.

Bartol: Središnja točka kršćanstva je sama osoba Isusa Krista. On je ozbiljna povijesna, nadljudska, božanska osoba.

Nikodim: Priznajem Kristu njegovu veliku ljudskost, dopuštam da je bio velik čovjek; ako hoćeš i prorok u vjerskom smislu. Ali ga shvaćam samo i uvijek kao humanističku i dobrotvornu pojavu. Kao takvoga, mi ga komunisti prihvaćamo.

Bartol: Vi možete to učiniti ili ne učiniti. To vam sloboda mišljenja dozvoljava. Međutim, to je netočni i iskrivljeni Krist.

Nikodim: Ne može biti iskrivljeni Krist, kada imam pred očima život njegovih sljedbenika – svećenika, biskupa i samih papa.

Bartol: Vi ste na pogrešnoj stazi, krivo ste postavljeni i usmjereni. Ne smijete u kršćanstvu tražiti grešnike. Gledajte i ugledajte se u prvom redu u njegove uzore, svece i mučenike kojih imade na tisuće, na milijune. Ima ih toliko među samim svećenicima, biskupima i papama. S druge strane ostavimo po strani sve te zaslužne ljude i velikane. Imajmo samo pred očima ljudsku i ujedno božansku pojavu Božjega Sina Isusa Krista.

Dušanka: Svakako i za kršćanstvo vrijedi načelo: jedan se nauk po plodovima raspoznaje.

Bartol: Ne samo da nemam ništa tome prigovoriti, nego svim svojim uvjerenjem i svom snagom potvrđujem. Djelovanje kršćanstva značajno je ne samo na vjerskom i ćudorednom području, a pogledajmo i njegov golemi rad na prosvjetnom terenu. A njegove socijalne djelatnosti tijekom teških vjekovnih društvenih i civilizacijskih kriza tako su očite, da su od svih dobronamjernih prihvaćene, priznate i pohvaljene. Dakle plodovi su tu. Naprotiv, skoro jedno stoljeće vladao je komunizam u nekim evropskim zemljama – i nešto manje vremena drugdje – i što vidimo? Laž, pljačku, teror i ubojstva nečuvenih razmjera. Diktatorsku vladavinu, policijsku kontrolu i nepojmljivu špijunažu. Posebno su u tim komunističkim i socijalističkim zemljama stradali seljaci. Na desetke milijuna nevinih ljudi, seljaka i radnika likvidirano je, pogubljeno u masovnim pokoljima bez suda i osude. Kod nas su po stranom uzoru organizirali kolhoze, nasilno tjerali seljake u zadruge i razarali seljačku poljoprivredu. Pod čizmom i nasiljem komunizma krv je maloga svijeta radnika i seljaka teško i crveno potekla.

Nikodim: Istina, mi komunisti u našim redovima nismo imali tako idealnog vođu, Krista. Ali vi se opet odviše kritično i negativno odnosite prema komunizmu. vi morate znati: ako se hoće jedna posve nova kuća i čvrsta građevina napraviti, treba duboko u zemlju ukopati i zakopati temelje. Ako se hoće njiva zasijati i očekivati bogata žetva, ona se onda mora dobro očistiti od svake stareži, propadljivosti i zla materijala da bi novi usjev rodio, da bi se na novim osnovama izgradio novi svijet. Zbilja nešto se je novo i gigantsko s komunizmom u tom svijetu izmijenilo. To je svakako tražilo svojih žrtava. Trebalo je čistiti i pročišćavati.

Bartol: Budući da želite praviti poredbu između komunizma i kršćanstva – što ja ne bih nikako htio – ali kada smo već u tim mislima, onda treba kazati: da je komunizam zato zao i štetan jer je njegova nauka kao takva dosljedno provođena u život; jer je ostvarivana. Dočim je kršćanstvo koji put zakazalo samo zato, jer nije opsluživano. U praktičnome životu kršćanske su zasade zaobilažene, kršene. I poradi toga došlo se je do loših plodova i nepovoljnih rezultata. A u tome je dijametralna razlika između komunizma i kršćanstva.

Dušanka: To su samo parole koje ne mogu od gladi spasiti nijednoga čovjeka.

Bartol: Ne, te su riječi istinite. Jednostavno, to je povijesna istina. Kršćanstvo je nauka života i djela; ne samo pisanje po zraku i govor uzalud.

Nikodim: A ja bih upravo sada malo jače naglasio: to vaše kršćanstvo je tjeranje oblakâ ispod prazna neba.

Bartol: Varate se, kršćanstvo nije nikakva magla, varanje i nikakav opijum naroda. Ako o opijumu treba nešto reći – onda je komunizam upravo taj opijum ojađenih, nepismenih i izrabljivanih masa. Zar vam nije vidljivo i jasno kako jeftino taj obezglavljeni i osiromašeni svijet, narod zavode komunizmom? Ne samo to, komunizam obescjenjuje čovjeka, tretira ga običnom gomilom materijala koji se može kuhati i mijesiti i onda bez odgovornosti baciti na bunište.

Dušanka: Protestiram protiv takvog shvaćanja komunizma. Komunizam je nada čovječanstva, veličajna zora i platforma novoga svijeta.

Bartol: Pojava komunizma u svijetu bila je takva, da je on svojim nastupom, svojom krutom vladavinom zaprepastio taj isti svijet. Bacio ga u vrtoglavicu. Komunistička nauka i sistem obećavali su i predstavljali se kao oni koji će ostvariti raj na zemlji. Međutim oni za taj pothvat i misiju ne imadoše nikakvih uvjeta. Stvorili su pakao. Autentične težnje čovjeka mimoilažene su. Kultura je u komunizmu samo jedno nus-sredstvo. Vjeri je bilo zabranjeno biti pokaznicom životnih vrijednosti. Sve te djelatnosti stavljene su na »crnu listu«. A predstavnici bilo kulturnih bilo vjerskih ustanova – koji htjedoše slobodno djelovati – bili su javno žigosani. Zatvarani i ubijani.

Nikodim: Vi ste sve rafale ispalili protiv novoga i relativno mladoga pokreta u svijetu koji imade – razumije se – svoje porođajne muke kao i svi drugi nadobudni povijesni pokreti. Vi gledate u samo jednu boju, u jednu crnu piknju. Nipošto ne vidite pravoga sunca koje je zasjalo; ne vidite socijalnu svjetsku i čovječansku dometnicu komunizma koji preporađa i otkupljuje svijet u najtežim i zamršenim vremenima. U dobi koju smo kao zlosretnu i nesređenu baštinu od prošlih stoljeća naslijedili.

Dušanka: Prvi puta u povjesnici dato je znati da ne postoji samo vladajuća, buržujska klasa – klasa bogataša – nego tu živi i velika radnička klasa i radni narod.

Bartol: Moć i nemoć komunizma bila je u tome da je napravio svjesno totalni raskorak između riječi i čina, između obećanja i ostvarenja, između istine i neistine.

Dušanka: Vi opet potežete dokaze o istini i neistini. Taj smo razgovor već jednom dokrajčili.

Nikodim: U svim idejnim gibanjima na zemlji, u prvom redu u novim i preporodnim, postoji ta razlika između riječi i čina; čak i u kršćanstvu.

Bartol: Upravo ta razlika posve je različna u komunizmu i kršćanstvu: kršćanstvo osuđuje svaki zao čin i onaj koji nije u skladu s istinom. S druge strane, komunizam nema te moralne razlike, nego je sve podređeno zakonima ekonomsko-socijalnoga napretka i profita.

Dušanka: Posve razumljivo da se realizacija jedne misli dokazuje činima. I oni su podređeni i određeni svrhom pokreta, ovdje komunizma kao vrhovnog mjerila.

Bartol: A to je upravo ono što komunizam snizuje na hrpu zločina i masu nepravdi. Cilj ne posvećuje zloupotrebljena sredstva.

Dušanka: Mi smo radili i borili se da bi iščezla s lica zemlje ta strašna ljaga što se zove bijeda. Da bi nestalo to more siromaha; bijednici pritisnuti i izrabljivani.

Bartol: A do kojih rezultata ste došli? Svi su postali siromašni osim komunista. Vi ste postali nova klasa gospodara i buržuja.

Nikodim: Vi ne gledate istini u oči. Naša svijetla ideja je bila da ostvarimo jednakost među ljudima. Zašto da jedan ima svega i svačega, a drugi čezne i prosi zalogaj kruha?

Bartol: Zaista to je bila lijepa i plemenita ideja. A vi ste tu jednakost ostvarili na najlošiji, najnesretniji i najkrvaviji način.

Dušanka: Komunisti su se borili pod pravom zastavom: proleteri, to jest siromasi, ujedinite se jer nemate ništa izgubiti osim lanaca.

Bartol: A vi ste, komunisti, nakon što ste došli i gdje ste došli na vlast, stavili svima na ruke lance. Postali ste novi kruti samodršci i neka vrst polu-bogova protiv kojih, protiv čijih nepravda i zločina nema priziva.

Nikodim: U našim komunističkim ustavima pravda i istina se poštuju. One su strogo zagarantirane.

Bartol: Da spomenem samo jednu činjenicu koja se je dogodila jednome mojemu kolegi. Neki ga je komunistički doušnik oklevetao zbog čega je morao ići u zatvor. S tim u vezi otišao je u policijski ured i pokazao slovo Ustava i iznio činjenice. Dotični komunistički činovnik bacio mu je Ustav u lice rekavši: ovdje sam ti ja tvoj Ustav i tvoj Bog! To je izrazit primjer jednoklasne, jednostrane pravde i istine u komunizmu. Sve je podloženo proizvoljnoj volji partije, u stvari pojedincu partijcu.

Dušanka: Pa valjda i partija treba imati svoj sud, svoju liniju, svoju vlastitu volju kao i sve druge vladavine.

Nikodim: Ne radi se valjda o tome, nego o jednome slučaju koji se kao zlouporaba može svagdje dogoditi i koji vi poopćujete.

Bartol: Treba reći: radi se o jednome sistemu koji je utjelovljena zlouporaba osnovnih ljudskih prava.

Dušanka: Vi ste sada u vašim stavovima prevršili svaku mjeru. Komunistička nauka i zakon daju svakome mogućnost da dokaže svoju nevinost, da slobodno brani svoja neotuđiva prava, u prvome redu na socijalnome području.

Bartol: Oprostite, vi govorite o komunizmu kao da ništa ne znate o njemu i kao da ga ne doživljavate i niste doživjeli.

Dušanka: A vi govorite sa mnom, ženom, bez obzira, bez poštovanja prema ženskome spolu koji je u komunizmu ostvario svoju ravnopravnost. Vi se ponašate prema meni kao da sam svoju pamet i naobrazbu negdje na tržnici kupila.

Nikodim: Zaista, prema svojoj sugovornici Dušanki, a mojoj ženi, trebali biste pokazivati malo više pažnje. To je uravnotežena i bez sumnje inteligentna žena.

Bartol: Ovdje su u pitanju mnogo veće stvari, a ne samo društveno vladanje prema ženi. Razgovaramo o tome kakav je položaj čovjeka i društva u komunizmu i pod komunizmom. Ako se samo za jednu rečenicu javnoga i slobodnoga mišljenja dobiva 10 godina strogog zatvora, što treba više dokaza i dokazivanja! Ako u zatvorima i koncentracionim logorima ljude muče kao kuniće za liječničke pokuse, kao marvu osuđenu na klanje, onda tu prestaje svaki razgovor, svako razumno ljudsko umovanje.

Nikodim: Ja to ne bih tako olako prosudio i izrekao. Svaki pojedinačni slučaj treba dobro obraditi i ispitati: što i kako se je sve to dogodilo i pod kojim uvjetima. Pojedini ljudi o sebi znadu svakojako govoriti, svakako opisivati svoj život da se čak očito posumnja u njihovu riječ. Oni koji su bili opravdano u zatvoru, znadu o svojim takozvanim mukama govoriti da bi se prikazali junacima.

Dušanka: U oblastima psihologije u našim vremenima te su pojave poznate i njih bi trebalo i te kako uzeti u obzir, kada nastojimo utvrditi neku istinu ili bolje reći, istinito svjedočanstvo ljudi.

Bartol: Vi druže Nikodime i drugarice Dušanka, filozofirate ili jasnije mudrujete, jezikoslovite i frazirate. Govorite, nižete i sipljete riječi što bi moglo biti i kako bi moglo biti. A ja hoću govoriti o onome što jest, o tako poznatim i jezovitim činjenicama, kako se postupa s čovjekom pod komunističkim režimom, gdje je njegova ličnost nepriznata; kojega se može satrti i izbrisati bez pravne odgovornosti.

Dušanka: Vaš je govor neprijateljski.

Nikodim: Teško neprijateljski.

Bartol: Ne radi se ovdje o prijateljstvu i neprijateljstvu nego – opet ponavljam – o krutoj i brutalnoj sudbini čovjeka pod komunističkom tiranijom. Pod komunističkom vladavinom, čovjeka zlostavljaju na ponižavajući način. Građani su podvrgnuti sustavu špijunaže gdje je svaki vratar u hotelu ili bloku kuća uhoda koji je obvezan stanovnike špijunirati i dojavljivati njihove riječi i vladanje. To uhodarenje građana vrši se takvim metodama, da to imade sve oblike terora. Ljudi koji potpadnu pod utjecaj špijunaže, koji su je doživjeli, zapadnu u takvo duševno stanje – da i kada su u dubokoj šumi – misle da iza svakoga stabla vreba po jedan špijun. I da zato u govoru i vladanju moraju biti veoma oprezni. Sustav komunističkih uhodarenja pretvara građane u patološke slučajeve.

Dušanka: Ovo nipošto nije jedan otmjeni susret i razumni razgovor kakav bi trebao biti nego štrcanje otrova. Gdje ste ga toliko upili? Komunizam je – reći ću – djevac na kojega bezobraznici frču i nabacuju se blatom.

Nikodim: Odakle vam logika i smjelost da tako grozne prekršaje ljudi pripišete komunističkome pokretu, koji se od svojih najistaknutijih pregalaca i prvaka smatra higijenom čovječanstva! Nečuveno! Sve je to i otprije znano. Dolazilo je od strane pokvarene buržujske klase. Ne mogu pojmiti da i vi,

kojega sa stanovitim uvažavanjem susrećem, upadate u tako strašnu nesmotrenost i otuđenost osobe.

Bartol: Nisu to nikako pogreške pojedinaca i slučajnosti i incidenti, nego sveukupna ideologija i aktivnost komunizma spada i uklapa se u njegovo zločinačko bivstvo. Komunizam je zaista posvemašnja otuđenost čovjeka i cjelokupnoga ljudskoga života od razumnih zasada i zdravoga povijesnoga iskustva.

Dušanka: Ovdje bi tebalo naš razgovor prekinuti. Kako se uopće može nešto takvo pomisliti! Vi, sve što god vidite u komunizmu, vidite naglavce postavljeno. Kao da je komunizam naviljak gluposti i nastranosti. Znajte da nama komunistima pripada budućnost, mi smo brod budućnosti. Komunistička partija je naša majka, zvijezda voditeljica na dalekom Istoku i blizom Zapadu!

Bartol: Kako da vas uvjerim samo o jednoj istini koja nije izišla iz vaše komunističke kovačnice! Dosta je samo promotriti zadnji svjetski rat i ovo poratno vrijeme na našim međama. Na poticaj iz inozemstva, iz megalomanskih boljševičkih sredina započeli ste takozvanu partizansku borbu. Svoje ratne neprijatelje, to jest protivnike, nazvali ste okupatorom, kvislinzima. A vi ste bili najviši kvislinzi; kvislinzi svjetskog komunizma kojemu ste pridavali božanske etikete. Zvali ste državotvorne borce ove zemlje fašistima i nacistima. A oni su se borili samo za svoju vlastitu državu, protiv sviju, bili oni na desnici ili ljevici, dok ste vi bili zaista crveni fašisti, crveni nacisti, jer ste se pokazali kao ljuti diktatori i progonitelji i istrebitelji svojega naroda. Na koncu vi ste zaposjeli i okupirali našu zemlju pod raznim lažnim devizama »bratstva i jedinstva«, »jednakosti i slobode«. A od dalekih rimskih vremena nije nitko više izrabljivao, pritiskao i okrvavio ovo tlo nego vi sami. Na grobovima vaših žrtava, kojima ste vi glavni začetnik i počinitelj, podigli ste spomenike tim svojim lažnim i bezdušnim herojima. A malo tko od njih nije teško okrvavio svoje ruke o nevine žrtve našega naroda.

Nikodim: Mi smo ušli u povijest, a vi pričate propagandnu i napadačku priču. Ne može se naša komunistička i partijska povijest poreći. Ne može se njezin sjaj pod zemlju sakriti. Naše junačko angažiranje i borba u zadnjem svjetskom ratu te, kasnije, kolosalna izgradnja zemlje svijetli je put slobode, zublja istine, putokaznica i oživotvorenje pravde.

Dušanka: Sve je to zemlji i nebu znano. A tko će opet tvrdoglavce i slijepce moći uvjeriti i rasvijetliti? Tko će ih moći uvesti u živu povijesnu istinu? Kao da smo mi sami krivci koji bi proizvodili mučenike.

Bartol: U početku našega razgovora spomenuti su mučenici na Brijegu. Jeste li se u vašoj marksističkoj dosljednosti i umovanju barem jedanput sjetili da sebi razjasnite taj nemili tragični događaj? Tko su bili ti mučenici i zašto su to oni postali?

Nikodim: Dakako da jesam. Jedno vrijeme bile su pune novine članaka i vijesti o njima.

Dušanka: Ja sam imala prilike čitati i knjige o Brijegu i događanju na njemu svršetkom rata. Meni je sve jasno.

Bartol: Što je to sve jasno?

Nikodim: I ja mislim da je ta »Eskalacija Brijega« posve razjašnjena i dostatno činjenično opisana, pa nam više i ne treba o tome raspravljati, niti gubiti vrijeme.

Bartol: Ti mučenici bili su nevini i nevino su stradali.

Dušanka: Bili su fašisti i kao fašisti su izginuli u borbi.

Nikodim: Te fratre fašiste likvidirali su slavni partizanski odredi.

Bartol: Vi ste sve rekli, rekli ste vašu komunističku krivotvorinu; grubu i tešku neistinu koja teško pogađa nevine kulturne poslenike, profesore i fratre na Brijegu.

Dušanka: U povijesnim knjigama, koje su naši partijski vrhovi izdali, stoji da su bili fašisti i kao zločinci u borbi izginuli.

Bartol: Druže Nikodime i drugarice Dušanka! To nisu bili nikakvi fašisti, pogotovo nikakvi zločinci, nego mirni ljudi, profesori ili dušobrižnici, svećenici koji svršiše svoje studije i naobrazbu po evropskim sveučilištima i dođoše da budu na uslugu svojemu narodu; da ga obrazuju, da ga kultiviraju. Oni su na Brijegu svojim žuljevima i trudom, o vlastitome trošku, podigli gimnaziju koja je formirala đake na višem stupnju odgoja i kulture. Oni su se isključivo bavili svojim radom. Bili su rodoljubi i radili na rodoljubnoj njivi svojega naroda u veoma teškim prilikama i vremenima. Jednoga dana partizanski su odredi, po partijskome nalogu, nahrupili na Brijeg, u njihove zgrade i samostan. Fratre su do jednoga poubijali, bacili ih u obližnje sklonište-jamu i zapalili. Kao živinu zatrpali. Zgrade i crkvu su oštetili, knjižnicu gimnazijsku spalili. To je krvava istina o tim svetim i nevinim ljudima i pravim mučenicima.

Nikodim: Ne vjerujem ... ne vjerujem.

Dušanka: Kako se može nešto tako vjerovati!

Bartol: Da zločin bude izveden do savršenstva, partizani su – bojeći se osvete naroda koji je svoje profesore i fratre volio – kasnije uzeli fratarske habite-odjeću, obukli je i pokušali inscenirati borbu da dokažu da su fratri u borbi poginuli. Druga je laž, odnosno verzija opet na komunistički način: da su fratri sa samostanskih prozora pucali i vrelo ulje na partizane lijevali.

Nikodim: Nije istina ... bili su fašisti ... upleteni u borbene pothvate protiv naše narodne vojske... Nije istina!

Dušanka: Kao fratri i profesori zaglupljivali su naš narod glupim vjerskim pričama. Gurali ga u srednjovjekovnu tamu.

Bartol: Nije to prvi put da se vjerski mučenici proglasuju zločincima. Sam njihov vrhovni učitelj Krist umro je i pogubljen, obješen među svakodnevne zločince, lažno okrivljen i osuđen od ondašnjih nosioca vlasti. Ta žalosna povijest se ponavlja. nadalje, cijenjeni druže i poštovana drugarice! Vjera nije nikakva priča nego nebeski svjetionik u tami našega zemaljskoga planeta. Vjera kršćanska bila je ovim našim mučenicima božanska svemirska vizija.

Nikodim: Bili su fašisti...!

Bartol: Bili su mučenici.

Dušanka: Bili su prljavi fašisti.

Bartol: Bili su sveti i nevini mučenici.

Nikodim: Dolje fašizam...!

Bartol: Živjela pravda i sloboda!

Treći prizor

Prirodni prostor u dubini kojega se vidi crkva i samostan. Nedaleko od njih se nalazi pećina-jama u koju su bačeni ubijeni fratri. Koreografija i pjevanje gospela, slično kao i na početku. Mladići i djevojke jednako odjeveni kao i prije. S karanfilima u ruci došavši pred grobnicu-pećinu klanjaju se. Recitirajući stihove polažu na mučeničku grobnicu karanfile.

Vaše grobove, mučenici,neka prekriva cvijeće i pjev slavuja.
VJEČNO ŽIVJELA VAŠA IMENA, ALELUJA!

* * *

VJEČNO SE ZELENI I CVIJEĆEM CVATE VAŠ BIJELI BRIJEG
NAD STIJENOM VAŠIH GROBOVA LEPRŠA SVETAČKI BILJEG.

* * *

SLAVA, ČAST I MIR VAŠEM MUČENIČKOM PEPELU.
SAMI TROJEDINI BOG ISPUNIO SVAKU VAŠU ŽELJU.

Koreografija se s pjesmom kratko i dalje nastavlja.

(Svršetak)

Barbara FRIŠĆIĆ

Vampiri

Uzdrmalo se tlo,
voda i zrak,
prijeti nam katastrofa i mrak.
U očekivanju da se to
stiša i smiri
pojave se odjednom vampiri,
željni krvi
ruju kao crvi.
Kopaju sve dublje jame,
u koje će zakopati
osim drugih i sebe same.

Mladen JURČIĆ

Put

Jedan je put – onkraju.
Ljubav si, u našoj šutnji
samo Ti si Riječ,
a svaka nam misao,
svaki dah
nužno se kreće
između Ništa i Riječi.

Ljiljana MATKOVIĆ-VLAŠIĆ

Kad ti neki jadnik napiše pismo

i zamoli te za neku uslugu,
nipošto mu ne odgovaraj.
Jer tko je on da se usudi tebi pisati?
Ti imaš prečih poslova od rješavanja njegovih problema.
Ti si se uvijek sam izvlačio iz nevolja,
neka i on izvoli.
Čemu gnjaviti druge?
Dakle, samo mirno vodi svoju politiku
jer ti si prije svega političar.
Druga je stvar gomila bijednika.
Njima pomozi
jer ta bi te gomila mogla maknuti s tvog položaja.
A onaj jadnik ionako ništa ne znači u politici.
Zašto bi onda tebi značio?
Tebi koji ovome svijetu i samome sebi
tako mnogo značiš.

Mladen HANZLOVSKY

Iz ciklusa »Devedesetprva«

U selu dim

U selu dim
u dimu kuća
u kući pustoš.
Tišina.
Na podu raspelo.
Bio jedan Hrvat,
sada,
u blatu nepomično tijelo.

Još devet zima, Gospode!

Još devet zima, Gospode,
do drugog milenija!
A u mojoj zemlji
ispružena ruka beskućnika!
Mrak se spustio na sela
i gradove moje,
godišnji otkos je krvava žetva
raskomadanih tijela.
Još devet zima do drugog tisućljeća,
Gospode,
a Hrvati ginu u podzemnim rupama.

Mario UJEVIĆ

Palim Hrvatima

Sam pred crkvom
U tišini noći
U ruci mi moći
Za Hrvate molim
Želim im pomoći.

Pisao bih svima
Al ne znam adresu
Pa dozivam anđele
Da poruku odnesu.

A na crkvi
Staro zvono zvoni
I šapće mi tiho:
»Miruj, sinko,
U raju su oni.«

Ivo SLAVIČEK

Spaljeni bosket

U spomen Trstenu i – Lacku Vidriću

Nekad biser baš pravi
stabla iz dalekih strana.
Sad mjesto skulpture fine
tek splet ogorjelih grana
– skrhani bozi ljubavi
čađavi tonu u tmine.

Kiša

Stara kristalna čaša je prsnula i potekla je krv.
Vrela krv Hrvatske.
Razlila se krvniku preko koljena
i uništila mu stol, hlače i vuneni tepih.
Njegova gospoda je kriknula: »Ti piješ crveno!«
Sretni su ljudi što crveno ne vide,
već gledaju samo žuto sunce
i oganj plamenih jezika što proždiru avet.
Naša je pobjeda na dohvat ruke.
Trag joj je u razrušenim selima, u dječjim snima.
Taj trag ostaje u očima, u grlu kao kamen.
Mukom, križem i žuči
dolazi se do vrata raja,
a moj raj je Hrvatska.
Žuta kao gruda zemlje, zelena kao maslina, plava kao more.
To je plavetnilo kao u očima djevojke koja voli prvi put.
Ta je zelena boja kao Korana.
To žuto je kao jesen na Mirogoju.
I moja je jesen tu, a mojoj djeci je proljeće.
Djeca su svjedoci kako je roditelje šamarao komunizam.
Padali su, ali su se dizali lijepi i ubavi.
U njih je bilo dosta ljubavi.
Samo je djelo istina, koja stoji kao nijemi spomenik.
Zeleni se i plače kada ga kiša miluje
po brončanome obrazu.
Suze, krv, metak i voda
to je sloboda...

Planetoid 589 Croatia

Jedan mali kamen
težak od Croatie
klizi
Sunčevim sustavom

Jedan mali kamen
stijena željezna
težak od Croatie
Suncem vezan
juri svemirom

Jedan mali kamen
stijena željezna
nesretnog Faetona
u igri sa Sunčevim kolima
težak od Croatie
vezan silom gravitacije
u vječnom krugu
svoj put
neumorno opisuje

Jedan mali kamen
planetoid
petstoosamdesetdeveti
težak od Croatie
Zemlju gleda
iz svemira

Petar RUNJE

Dvije 500-godišnjice franjevaca trećoredaca u Hrvatskoj (1492–1992)

Ove godine navršava se 500 godina od dva važna događaja vezana uz zajednicu franjevaca trećoredaca u Hrvatskoj. Jedan od njih se direktno odnosi na život, vladanje redovnika i na upravu zajednice – Provincije – franjevaca trećoredaca, a drugi se pripisuje članu Provincije Franjevaca trećoredaca. Jedan i drugi događaj određeni su točnim datumom.

U četvrtak 12. travnja 1492. sastavljene su i potvrđene Konstitucije na kapitulu, u samostanu sv. Pavla na otočiću Galovcu zvanom Školjić – Scoglietto – pokraj Zadra, u neposrednoj blizini otoka Ugljana.

Druga značajna 500-godišnjica jest 16. srpnja 1492. kada je završen tisak knjige pod naslovom »Ispovidi...« koju je dao tiskati fra Matej Zadranin, franjevac trećoredac, a tiskao ju je talijanski tiskar Pelegrinus de Pasqualibus, Bononiensis.[1] Do danas nije sačuvan nijedan primjerak te knjige.

Jedan i drugi nadnevak, bez dvojbe, značajni su za zajednicu franjevaca trećoredaca u Hrvatskoj, a imaju i u općem kulturnom pogledu značenje za hrvatsku pa i širu javnost.

Za redovničku javnost imaju značenje što su i s jednim i drugim djelom posebno naglašene duhovne religiozne vrijednosti. Konstitucije su za redovnike, iza Pravila, najvažniji javni dokument za izgradnju i vladanje kako za pojedinca, tako i za opće usmjerenje redovničkoga života jedne zajednice. S gore spomenutom tiskanom knjigom »Ispovidi..., kako ćemo vidjeti kasnije, dolazi do izražaja naglašena pastoralna skrb koju su vršili franjevci trećoreci u prvim stoljećima svojega postojanja.

Za hrvatsku javnost značenje ovih nadnevaka jest u tomu što su jedan i drugi spis sastavljeni na narodnom jeziku (hrvatskom): »Konstitucije...« su sigurno zapisane glagoljicom (slavenskim pismom kojim su se jedino Hrvati trajno služili kroz dugi niz stoljeća), a za »Ispovid...« neki autori pretpostavljaju da je mogla biti tiskana i na bosančici (hrvatskoj varijanti ćirilice) koja se je najviše upotrebljavala na području Bosne, ali i u raznim dijelovima Dalmacije.

U svjetlu arhivskih dokumenata ovdje ću pokušati, koliko je to moguće, barem donekle, osvijetliti jedan i drugi događaj. Nadati se je da će se tijekom ove godine pojaviti barem koji primjerak tiskane inakunabule »Ispovidi...«, ako je negdje sačuvan. U svakom slučaju, uvjeren sam da će za inkunabuliste biti važan i sitni podatak o tiskaru Peregrinu de Pasqualibusu iz godine 1492.

1. Među hrvatskim inkunabulama nekoliko ih je sačuvano u jednom jedinom primjerku kao što je: *Molitvenik – Oficij bl. dj. Marije i sedam psalmi pokornih,* koji se nalazi u Vatikanskoj biblioteci, *Oficij sv. krsta i Oficij sv. Duha* također u Vatikanu, zatim *Spovid općena* tiskana u Senju 1496. čiji je jedini primjerak sačuvan u Arhivu Franjevaca Trećoredaca u Zagrebu.

O postojanju redovničke zajednice, Provincije, franjevaca trećoredaca u Dalmaciji sigurni povijesni podaci postoje iz zadnjih desetljeća 14. stoljeća.[2] U arhivu provincije, koji se nalazi u Zagrebu – čuvaju se dva primjerka Pravila Nikole IV. kao prijepisi iz srednjega vijeka. Jedan primjerak je prepisan u Šibeniku godine 1453. a prepisao ga je krasnopisac Juraj Kopjević.[3] Drugi primjerak prepisan je godine 1466. u Rimu, po narudžbi fra Franje, provincijala franjevaca trećoredaca u Dalmaciji. Ovaj primjerak su uz Fantina de Valle, Trogiranina, papinskoga auditora, svojim potpisima ovjerovila još trojica članova papinske kancelarije.[4]

U samostan franjevaca trećoredaca na otočiću Galovcu – Scoglietto – pokraj Zadra, koji potječe iz trećeg desetljeća petnaestog stoljeća kao vlasništvo i samostan franjevaca trećoredaca, nalazio se do drugog svjetskog rata jedan prijepis regule Nikole IV. iz godine 1432. Taj primjerak je nestao u ratu. Na području Hrvatske nalazi se još nekoliko prijepisa Regule Nikole IV. iz srednjeg vijeka.[5] Svi navedeni sačuvani primjerci pisani su latinskim jezikom.

Od svojih prvih početaka, arhivski dokumentiranih iz kraja 14. stoljeća, zajednica franjevaca trećoredaca u Hrvatskoj (Dalmaciji) u privatnoj i službenoj crkvenoj službi upotrebljavala je narodni jezik, a pismo glagoljicu.[6] Na žalost do danas nije registriran niti jedan primjerak Pravila u narodnom jeziku napisan na glagoljici iz srednjega vijeka. Nekoliko primjeraka na hrvatskom jeziku iz samog početka 16. stoljeća sačuvano je u nekoliko kodeksa.[7] Postoje sigurne arhivske vijesti da je 8. travnja godine 1475. fra Matej Mastilić dao prevesti i pred javnim bilježnikom u Rabu potvrditi i ovjeroviti prijevod s latinskog na hrvatski jezik papinske Bule Siksta IV. od 15. XII. 1473., to jest dokument koji mu je bio potreban u vizitaciji samostanskih redovnica Trećeg reda sv. Franje.[8] Ako je fra Matej kao delegirani vizitator trebao i na hrvatskom jeziku prijevod dokumenta, što znači da je među ženama bilo loše ili čak nikakvo poznavanje latinskoga jezika, onda je sigurno još potrebnije bilo da te žene koje su

2. PETAR RUNJE, *The Franciscans Third Order Regular in St. John's in Zadar,* ANALECTA TERTII ORDINIS REGULARIS SANCTI FRANCISCI, Vol. XXI, fasc. 147, Roma, 1990.
3. ARHIV PROVINCIJE FRANJEVACA TREĆOREDACA ZAGREB, Pergamene I B 13.
4. ARHIV PROVINCIJE FRANJEVACA TREĆOREDACA – ZAGREB, Pergamene, I B 12.
5. NAUČNA BIBLIOTEKA ZADAR, Kodeks Ms. br. 1552. Tu se nalazi uz druge važne dokumente i Pravilo Nikole IV, kao i drugi vrijedni dokumenti franjevačkog zakonodavstva i duhovnosti iz srednjeg vijeka.
6. Franjevci trećoreci, kao i svjetovni svećenici, posebno u seoskim župama, u dokumentima su oslovljavani s terminom »de littera sclava«. Što znači svećenik koji upotrebljava narodni jezik, tj. glagoljicu i staroslavenski jezik u liturgiji.
7. Fra Šimun Klimantović prepisao je četiri kodeksa raznog štiva glagoljskim slovima. Kodeksi su pisani od godine 1501. do 1514. kako se vidi po raznim bilješkama koje je zapisivao sam Klimantović. U tri od četiri kodeksa nalazi se zapisana Regula Nikole IV. i u dva se nalaze zabilježene ovdje spominjane Konstitucije iz godine 1492. U jednom rukopisnom kodeksu na otočiću Košljunu pokraj Krka nalazi se zabilježeno latinicom na hrvatskom jeziku Pravilo Nikole IV. iz prvih godina 16. stoljeća. U istom zborniku nalazi se i skraćeni hrvatski tekst Pravila. Ovaj kodeks prema sadržaju mogao bi biti materijal za poučavanje novaka o cilju i svrsi trećega svjetovnog reda sv. Franje. Ovaj kodeks proučavao je svećenik Vinko Premuda i neke stvari prepisao, što se nalazi u Arhivu JAZU.
8. HISTORIJSKI ARHIV ZADAR, (Unaprijed HAZ) Rapski arhiv, Kutija 2, (Bilježnik de Stantiis). (8. IV. 1475).

živjele u samostanu i obdržavale pravilo Nikole IV, imaju i to Pravilo na sebi razumljivom narodnom hrvatskom jeziku, već u 15. stoljeću.

Uz pravilo Nikole IV. za život i djelovanje redovničke zajednice, od osobite su važnosti Konstitucije. Konstitucije su nadopuna i proširenje Pravila. Treći samostanski red sv. Franje nije imao jedinstvene Konstitucije širom svijeta, nego je svaka regionalna zajednica, u doba svoga nastajanja, sastavljala svoje vlastite Konstitucije. Budući da je redovnički život franjevačkih trećoredaca, i to striktno samostanski, bio organiziran već u prvoj polovici 15. stoljeća u Dalmaciji, s pravom možemo pretpostaviti da su i prije godine 1492. imali neke Konstitucije ili Statute, prema kojima su organizirali svoj zajednički život u samostanima. Do danas, koliko se zna, nemamo niti jedan sačuvani primjerak na hrvatskom. To ne znači da odredbe nisu bile prevedene. Da su postojali neki propisi i Statuti daje nam naslutiti i rukopisni kodeks, pisan glagoljicom u narodnom jeziku, tzv. Ivančićev zbornik s kraja 14. stoljeća. U tom zborniku zabilježena je i kratka uputa: »Kako imamo slišati evanjelije: imamo stati pros'to s glavami otkr'venimi«.[9] Milčetić smatra da je ovaj zbornik bio sastavljen od redovnika, a to se vidi i po sadržaju koji je bio namijenjen izravno redovničkoj zajednici. Zbornik je bio u trajnom posjedu franjevaca trećoredaca, kako se vidi prema raznim bilješkama na samom kodeksu.[10]

Godine 1492. na kapitulu na otočiću Galovcu pokraj Zadra u prisutnosti sve braće sastavljene su i potvrđene Konstitucije »bratie pokornih tretega reda blaženoga Frančiska provencie Dalmacije«. Uz njihovo duhovno i religiozno značenje, ove Konstitucije imaju i veliko pravno značenje. One uređuju život u redovničkoj zajednici. Istina, tu su u duhu vremena uglavnom navedeni neki prekršaji i kazne za prekršitelje u pojedinim slučajevima.[11] Na narodnom jeziku stvorena je još u 13. stoljeću hrvatska pravna terminologija. Stvorena je na temelju običajnog prava ali i po terminologiji rimskoga prava. Temelji pravne terminologije kod Hrvata na narodnom jeziku nastajali su mnogo ranije u poznatoj knjizi zakona hrvatskih, Methodos, koji se spominju u »hrvatskoj kronici« i u Kronici popa Dukljanina.[12]

Konstitucije sastavljene i odobrene 12. travnja 1492. na Galovcu – Školjiću u prisutnosti sve braće sačuvane su nam u nekoliko istovjetnih prijepisa iz samog početka 16. stoljeća u rukopisnim kodeksima koje je napisao fra Šimun Klimantović.[13] Kako ih je zabilježio i prepisao fra Šimun Klimantović u svojim zbornicima, u stručnoj literaturi, a i u krugu redovničke zajednice franjevaca trećoredaca u Hrvatskoj, te se konstitucije redovito nazivaju »Klimantovićeve Konstitucije...«,[14] a tome će biti još jedan razlog: fra Šimun je bio pisac »škritur« na kapitulu održanom na Školjiću Galovcu godine 1492. Koliko je fra Šimun i sam doprinio kod ovih Konstitucija možemo samo nagađati. Tom prigodom, kada su sastavljene, bio je »Minister provin-

9. IVAN MILČETIĆ, *Prilozi za literaturu hrvatskih glagolskih spomenika,* (Preštampano iz XXIII. knjige Radova jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti) Zagreb, 1890. (str. 9).
10. Isti, o. c.
11. Cfr. ovdje Prilog kapituli razni.
12. DOMINIK MANDIĆ, *Hrvatski sabor na Duvanjskom Polju,* u Rasprave i Prilozi, Rim, 1963. (str. 185–190).
13. BOŽO RIMAC, *Treći samostanski red sv. Franje u Hrvatskoj i glagoljica,* (Diplomska radnja na Rkt. bogosl. fakultetu u Zagrebu, 1976. g.). Primjerak konzultiran u samostanskoj knjižnici u Zadru – sv. Mihovil. (Ormar br. 140). Vidi i ovdje bilj. 7.
14. Ovo pretežno u krugu Provincije.

cialis«, Provincijal provincije Dalmacije, fra Ivan Pokrajčić. Sigurno znamo i za neke delegate, predstavnike braće: Fra Blaž pok. Jurja, gvardijan sv. Ivana pokraj Zadra, fra Šimun Klimantović, gvardijan na Školjiću, fra Stjepan, gvardijan na Zaglavu, fra Filip Vreselić, gvardijan sv. Marije na Prviću pokraj Šibenika, fra Ivan Galić, gvardijan sv. Marije pokraj Osora, fra Luka i druga braća koja su imenovala prokuratorom fra Mateja Ručicu.[15]

Ove Konstitucije sastavljene i odobrene godine 1492., koliko mi je poznato, do sada nije nitko pokušao obraditi i ustanoviti koliko su pod utjecajem postojećih konstitucija drugih redovničkih zajednica, kako u Hrvatskoj tako u svijetu. One su bile dugo vremena u uporabi u Provinciji Dalmaciji i prema sjećaju i pisanju Stjepana Ivančića mogli bismo zaključiti da su bile u uporabi još i u 19. stoljeću.[16] Krajem osamnaestog stoljeća Klimantovićeve Konstitucije iz godine 1492. sigurno su dio pravnih i duhovnih normi provincije. Tiskom ih je objavio, zajedno s Pravilom i Konstitucijama Trećeg samostanskog reda, otac Antun Juranić u Rimu pod naslovom: »Regula tretoga Reda Sv. O. Frančiska za provinciu od Dalmacie na slavu Isusa, Marie, sv. O. Fran. preneseno iz talianskoga na jezik Slovinski po M. P. F. Antonu Juranichu pridajuchi nike molitve etc. U Rimu po Antonu Fulgoni 1788«.[17] Klimantovićeve Konstitucije iz godine 1492. objavio je Stjepan Ivančić u prilogu svojega djela Povijesne Crte, Zadar, 1910. kao ogled starog hrvatskog jezika koji se je upotrebljavao krajem 15. stoljeća Ove Konstitucije često su spominjane u literaturi o starijoj hrvatskoj književnosti.

Konstitucije iz godine 1492. imaju zaista naglašen pokornički stil života i vrlo strog odnos prema slabostima u koje je redovnik mogao zapasti. U dijelu kapitula jasno se zapaža dio penalnog zakona općega crkvenoga prava koji je tada bio na snazi.

Da je pokornički stil života franjevaca trećoredaca u Dalmaciji bio zaista strog svjedoči nam Anton de Sillis, general reda, (1607 – 1613). On kao primjer strogosti obdržavanja Pravila i Konstitucija navodi nošenje redovničkog odijela u Provinciji Dalmaciji, te veli: »Et hodie tam laudabilis austeritas perseuerat adhuc apud Dalmatas nostri Ordinis Fratres, ut ipsemet ego in Visitationibus generalibus fui expertus. Quare dicendum est ex traditione, usu, et consuetudinem confirmata nostrates statuisse, ut soli, vestiti, nec in plumeis lectis dormirent, et quod nullus lineis interulis induatur«.[18]

Ove konstitucije više su odraz vremena u kojem su nastale, negoli odraz situacije u zajednici. Naime, i druge su zajednice imale slične statute u kojima je naglašen strogi i jednostavni juridički stav: prekršaj – kazna.[19]

15. HAZ, SZN, Jerolim Vidulić, sv. I, svešč. 10, 4. V. 1492.
16. STJEPAN IVANČIĆ, *Povijesne crte, o. c. str...*
17. STJEPAN IVANČIĆ, o. c.
18. ANTONIO DE SILLIS, *Studia originem, provectum, atque Complementum Tertii Ordinis de Penitentia S. Francisci.* Neapoli, 1619. (str. 92).
19. U Statutima zadarskog kaptola godine 1448. potvrđuje se: »... nec quisquam praesumat facere alicui ex dictis Dominis Praelatis et Canonicis aliquam injuriam, vel dicere aliqua verba injuriosa, seu opprobriosa sub poena quinque librarum parvorum, et quinque dierum carceris in pane et aqua, et si petierint gratiam, ut commutetur sibi dicta poena, carceris, quod solvat pro dicta commutatione, poenae libras quinque parvorum, quae tota poena applicetur Capitulo...«. Cfr. DANIEL FARLATI, Illyricum sacrum Vol. V, Venetiis 1775. (str. 116.).

Mnogo je nepoznanica u svezi s najstarijim tiskanim hrvatskim knjigama – inkunabulama. Činjenica je da već 22. veljače godine 1483. imamo vrlo ukusno u dvije boje tiskan Misal po zakonu rimske crkve, glagoljskim slovima, na 220 folija. O tiskaru, naručiocima, mjestu tiskanja i o mnogo drugih srodnih zanimljivosti, povijesna znanost još nije uspjela ustanoviti neprijeporne činjenice. Autori koji su pisali o hrvatskom Misalu iz godine 1483. uglavnom smatraju da je tiskan u Veneciji. Dio autora smatra da je mogao biti tiskan i na hrvatskom području. Smatram da je premalo, do sada, s obzirom na ovaj misal i rano tiskarstvo općenito, u literaturi i istraživanju poklonjena pažnja domaćim tiskarima koji su radili u Italiji a još manje putujućim tiskarima onoga vremena. Nadam se da će se pronaći sigurni trag i ovoga djela koje još postoji u desetak dobro sačuvanih primjeraka, premda svakom od njih nedostaje po koji list ili kvaternion, te u nekoliko fragmentarnih primjeraka.[20]

Za neke hrvatske inkunabule imamo više podataka. Glagoljski brevijar od 544 folija tiskao je Andrea Thoresni de Asula u Veneciji godine 1493. a tekst je slagao i ispravljao svećenik Blaž Baromić. Glagoljski misal godine 1494. u Senju su tiskali Blaž Baromić, Silvestar Bedričić i Gašpar Turčić. Hrvatski Evandelistar latinicom tiskao je Damian Gorgonzola Mediolanensis, a tekst je pripremao fra Bernardin Drivodilić, franjevac s područja Splita.[21] Sve su to velika i značajna dostignuća u grafičkom, tehničkom i drugim područjima ranog tiskarstva.

Za neke hrvatske inkunabule ne znamo niti mjesto niti točan datum tiskanja kao što su: Molitvenik – Oficij Bl. Dj. Marije i sedam psalmi pokornih, Oficij sv. krsta i Oficij sv. duha.[22]Sigurno su inkunabule, ali je po dosadašnjem stupnju istraženost nemoguće točno reći niti gdje niti kada su tiskane. Postoji velika vjerojatnost da je neka od ovih knjiga tiskana i na području Hrvatske. Prema dosadašnjem stupnju istraženosti ne može se sa sigurnošću govoriti niti o točnom broju hrvatskih inkunabula jer su neke od njih ostale do danas nepoznate i nisu sačuvane niti u jednom primjerku a s pravom se pretpostavlja da su tiskane. Takav je slučaj upravo s inkunabulom iz koje se navodi prijepis kolofona u jednom zapisu iz početka 16. stoljeća u Tkonskom glagoljskom zborniku.[23]

Tekst zapisa u Tkonskom kodeksu glasi: »V ime božie i s(ve)te Marie amen svršenie ispovidi ku e vsaki krstjanin držan imiti i umiti i naučiti i bi svršenie ne na let g(ospo)dnih 1492 miseca ijulee na dan 16 i bi učinena ta štampa na počtu počtovanoga g(ospo)d(i)na Žuvana Grimalarke i negova sinovca g(ospo)d(i)na Endrie i bi učinena ta štampa u kući meštra Pelegrina iz Bolone a bih e fra Matii Zadranin on ki ju složih zato vi ki ju budetete (!) čtati blagoslovite a ne klnite zač ju ni složila ruka anj(e)lska nego č(love)ka grišnika zato vi napravite vašim razumom...«.[24]

Iz ovoga zapisa smatram potrebnim naglasiti nekoliko važnih elemenata, a neki od tih elemenata do sada su bili potpune nepoznanice, kao npr. tko su bili Žuvan i

20. MLADEN BOŠNJAK, *Slavenska inkunabulistika*, Zagreb, 1970.
21. MLADEN BOŠNJAK, o. c. str.
22. MLADEN BOŠNJAK, o. c. str. 159–160.
23. VJEKOSLAV ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi JAZU*, sv. II, Zagreb, 1970.
24. VJEKOSLAV ŠTEFANIĆ, o. c. str. 33.

Andrija Grimalarka. Za njih profesor Štefanić veli: »Knjiga je bila posvećena nekom Žuvanu Grimalarki (ili Gimalarki) i njegovu sinovcu Andriji, a njihov identitet nije utvrđen«.[25]

U zapisu se dva puta govori o »štampi« dotične knjige koja obrađuje pitanje sakramenta sv. ispovijedi. Štampa u to vrijeme na području Dalmacije ima značenje umnažanja pisanog materijala tehničkim sredstvima. Tako u tiskanom glagoljskom brevijaru u Veneciji od Andrije Thoresanija de Asula u kolofonu na str. 544r stoji otisnuto hrvatski i latinski: »Svršenie brvieli hrvatckih stampani v Benecih po mestre Andree Torižane iz Ažule... i latinski glasi: »Hunc breviarium impressit magister Andreas de Thoresanis de Asua die 13 marcij 1493«.[26] U Hrvatskom misalu tiskanom u Senju 7. kolovoza godine 1494. od Blaža Baromića i drugih, dio kolofona glasi: »A biše štampani s dopuštenjem i volju gna ba. od domina blaža baromišta i...«.[27] Slično upotrebljen je termin »štampan« i u drugim hrvatskim inkunabulama. Dakle radi se o prijepisu s originalnog štampanog djela »Ispovidi...« od 16. kolovoza 1492. godine. Budući da je ovaj zapis napravljen dvadesetak godina kasnije nego je ova knjiga štampana, onda i sam datum ne može imati drugo značenje nego da je ta knjiga s koje se prepisuje taj kratki kolofon s nekoliko drugih uputa završena, tj. bila tiskana 16. srpnja godine 1492.

Hrvatski tekst jasno govori da je knjiga štampana u kući tiskara Pelegrina iz Bolonje: – »i bi učinenna ta štampa u kući meštra Pelegrina iz Bolone...«. Gdje je zaista tiskana tj. gdje je bila kuća-tiskara Pelegrina de Pasqualibus iz Bolonje da li u Bolonji ili u Veneciji gdje je Pelegrin vjerojatno neko vrijeme tiskao, ostaje za sada nejasno. Po hrvatskom tekstu, tiskanje je bilo svakako obavljeno u kući Pelegrina u Bolonji i ovo može biti stoga vrijedna indikacija za daljnja istraživanja o tiskarskom umijeću Pelegrina de Pasqualibus iz Bolonje.

Knjiga je bila posvećena Žuvanu (Ivanu) i njegovu sinovcu Andriji Grimalarka. Ivan i njegov sinovac Andrija Grimalarka bili su dobro stojeći trgovci nastanjeni u Rabu, od godine 1471. do 1493. tj. 1506. kada umire Andrija.[28] Upravo u ovo vrijeme fra Matej Mastilić, zvan u našoj literaturi »Bošnjak« stanuje u samostanu sv. Franje u Rabu.[29] Dakle fra Matej je djelo najvjerojatnije posvetio svojim dobročiniteljima iz Raba Ivanu i Andriji Grimalarki.

O ovoj inkunabuli do sada znanost ne zna ništa. Razni autori koji obrađuju hrvatske inkunabule pretpostavljaju da je ovo djelo moglo biti tiskano na latinici, glagoljici ili čak na »bosančici« tj. varijanti ćirilice koju su tijekom srednjega vijeka upotrebljavali Hrvati u Bosni i Hercegovini, te u nekim dijelovima Dalmacije, posebno u području Splita na terenu »Republike Poljica«, zatim Dubrovnika pa i Zadra. Budući da je fra Matej onaj koji je sastavio ovo djelo, dao ga tiskati i namijenio ga široj publici, tj. i svećenstvu i vjernicima, onda bi zaista moglo najvjerojatnije biti da je fra Matej, porijeklom i sam s područja gdje se je upotrebljavala bosančica, ovo djelo dao tiskati na bosančici. Za ovu pretpostavku čini se važnim razlog što je upravo u ovo

25. VJEKOSLAV ŠTEFANIĆ, o. c. str. 34.
26. MLADEN BOŠNJAK, o. c. str. 162.
27. MLADEN BOŠNJAK, o. c. str. 162.
28. PETAR RUNJE, *Prema izvorima*, Zagreb, 1990. (str. 77ss.).
29. PETAR RUNJE, o. c.

vrijeme, tj. krajem 15. stoljeća i početkom 16. stoljeća, velik broj vjernika katolika s područja okupiranoga od Turaka, prelazio u Dalmaciju, Kvarnersko i Istarsko područje gdje su baš franjevci trećoreci, jedini, od priznatih redova, pravi i trajni glagoljaši, imali svoje samostane i pastoralno vrlo aktivno sudjelovali i pomagali biskupijskom svećenstvu koje je redom bilo također vezano na glagoljicu i na bosančicu.

Da je fra Matej baš knjižicu »Ispoviedi... namijenio širem sloju, tj. i vjernicima i svećenicima, uklapa se u činjenicu da su upravo franjevci trećoreci, kao pravi pokornici, posebno posvećivali svoju pastoralnu aktivnost, u ispomoći svećenicima i običnom puku, baš ovom sakramentu. Krivo se smatra da je uski sloj građanstva bio pismen a široki slojevi pučanstva općenito nepismeni. Knjižica je namijenjena široj javnosti jednako kao što su namijenjene i knjižice, glagoljicom tiskane: Početnica iz godine 1527. i Bukvar iz 1529-1530. pripisan Šimunu Kožičiću Benji. U tim knjižicama se nalaze osnovne molitve svagdanjeg kršćanskog života, i neki vrlo često upotrebljavani psalmi i molitve. Tako je i ova knjižica fra Mateja trebala poslužiti i kao pomagalo za dobro dijeljenje sakramenta ispovijedi (sa strane svećenika) i ispovijedanje sa strane vjernika, ali i kao knjižica koja je poslužila za opće opismenjavanje pučanstva. Dakle bio je to molitvenik, pučki obrednik i obrazovnik u najplemenitijem smislu riječi.

Prilog

Va ime Božje, amen.

Ovo esu koštitacioni bratie pokornih' tretoga reda b(la)ž(e)noga Fraančiska provencie Dalmacie, učineni oda vse bratie na kap(i)tuli na školi Galevci prid' Zadrom' na let' božih' 1492. na 12 dan' miseca aprila.

Ovo je prvi kap. Ki bi oficie ne govoril', tomu pokora 8 dan' v' kladi, i vsaki tad' suho da ji dokole e v' kladi i da vrši oficij b(o)ž(a)stveni, i ako bi se našlo potom' toga da ga ne govorit', za vsaki dan' ne rečenie oficie b(o)ž(a)stvenoga 1 dešiplina i duho da ji ta dan'.

Drugi kap. Ki bi hodil' bbrez' kapuča pred' ljudi svitovnimi, tomu pokora 1 dešiplina.

Treti kap, Ki bi posegal' udracem' na ministra, tomu pokora 1 misec' v' kladi, i črez' nedilju 3 dešipline, i ne mozi ga rišiti nego papa.

4 kap. Ki bi posegal' udarcem na vardiena, tomu pokora pol' ča za ministra, i da ga imij' ministar rišiti.

Peti kap. Ki bi vardien posegal' udarcem' na koggodi brata ki e profeš', tomu pokora 8 dan' v' kladi, i ako bi bil' udarac' do krvi imij mu se pokora ta duplati i kigodi bi ini brat' ki ni vardien i posegal' bi udarcem' na kogakoli brata ki e profes', tomu pokora kako i vardienu ka est' više.

Šesti kap. Ki bi listi ministrovi falsal' ili brež negova dopustenie otvoril' ili ako bi e zadržal' za svoju nepomnju, tomu pokora kako e više ot poseženie na ministra.

7 kap. Ki bi list' napisal' na pogrenie brata, ili ričju rekal', tomu pokora 15 dan' v' kladi i na treti dan' dešiplina.

Osmi kap. Ki bi spovidš pripovidal' pokikoli put', tomu pokora da mu se ima vzeti spovid' va veki, i misu za tri leta da ne govori, i jedan misec' v' pržuni da stojit'

9 kap. Ki bi tajna redovska propovidal' svitovnim' ljudem' ča bi bilo na pogrenie

reda, tomu pokora 8 dan' v' kladi i tri dešipline, i da nima imiti glasa v' kapituli i ako bi se vešte krat' nažal va tomu grihu, da mu se ima pokora duplati.

10. kap. Ki bi igral' na zarad' ili na kar'te s' ludi svitovnimi ili s' bratiom', tomu pokora da plati tri libre i tri dni v' kladi' i tri dešipline.

11 kap. Ki bi imil' opštinu sa zlimi ženami, ke su zla glasa ali bi sumna od' nih', tomu pokora 15 dan' v' kaldi, i na treti dan' dežiplina i suho da ji. A tovariš' negov' ki bi znal' negovo opštenje s' takovimi ženami i tael' bbi ga, da ima prieti pokoru negovu ka est više kako i on'.

12 kap. Ki bi pustil' uznika iz' uz' klade brez' dopuštenie, tomu pokora da gredet' na nego mesto, v' negovu pokoru.

13 kap. Ki bi tržil' s' česa bi bila ožura, tomu pokora da mu se vazmet' trg' va opštinu za bratiu.

14 kap. Ki bi pošal, na pravdu pred' svitovnoga sudca, brez proštenie svoga starišine, tomu pokkora 2 dni v' kladi i dvi dešipline.

15 kap. Ki bi pošal' va ini grad' brez' proštenie, tomu pokora 2 dni v' kladi i dvi dešipline.

16 kap. Ki bi prisegal' kadi godi brez' proštenise svoga starega, tomu pokora 2 dni v' kladi i dvi dešipline.

17 kap. Ki bi pripovidal' ili spovidal' brez' proštenise: ili bi se spovidal' priprostu popu brez' dopuštenie, ili bi se karal' s' kim' godi pred' priprostimi, tomu pokora 15 dan v' kladi, i osam' dešiplini.

18 kap. Ki bi pošal' sam' po gradu, ili po selu brez' proštenie, tomu pokora 3 dni v' kladi i tri dešipline.

19 kap. Ki bi opsoval' sudca na kapituli ili ministra, tomu pokora 3 dni v' kladi i tri dešipline.

20 kap. Ki bi opsoval' inoga brata na kapituli, tomu pokora 3 dni v' kladi i dvi dešipline.

21 kap. Ki bi opsoval' inoga brata, tomu pokora 1 dešiplina i jedan dan suho.

22 kap. Ki bi opsoval' inoga brata pred' priprostimi ljudi, tomu pokora 3 dni v' kladi i tri dešipline.

23 kap. Ki bi opsoval' inoga vardiena, tomu pokora 2 dni v' kladi i dvi dešipline. Ako li vardien' opsue brata, toliko e nemu pokora, 2 dni v' kladi i dvi dešipline.

24 kap. Ki bi učinil' veliki neposluh' ministru, tomu pokora 8 dni v' kladi i osam' dešiplina.

25 kap. Ki bi učinil' mali neposluh' ministru, tomu pokora 1 dan v' kladi i edna dešiplina.

26 kap. Ki bi učinil' veliki neposluh vardienu, tomu pokora 3 dni v' kladi i tri dešipline.

27 kap. Ki bi propovidal' rič ili učinenie, ča se bratie dogovore i učine meju sobom na kapituli ili inda, m tomu pokora 15 dan v' kladi v' kruhu i o vodi, i v' saki dan' dokle e v' kladi po ednu dešiplinu da mu se da.

28 kap. Ki pi pošal – pitati koga godi svidočanstva... ljudih' svitovnih' brez' proštenie, tomu pokora više rečena od propovidanie ričih redovskih'.

29 kap. Ki bi nosil' na sebi košulju zvanka nemošti, ili lancuni imil' i na nih spaval' brez' proštenie, tomu pokora 1 dan v' kladi i edna dešiplina. Ako li se više krat' na nem' vidi košula, da mu se pokora ta dupla.

30 kap. Ki bi oružie nosil' i u sebi držal' brez' proštenie ministrova ili vardienova, tomu pokora 4 dni v' kladi i četiri dešipline i da zgubi oružie.

31 kap. Ki bi bratu niki govor' postavil' postmi (?) za ki je pokoru strpil', da mu se da ona pokora ku bin' brat trpil'.

32 kap. Ki bi bil' apoštata i prišal' bi na pokoru, ima se držati dogodišta za novicie, i v' saki petak' da govori svoi grih' prid' bratiom' za tu falu, i v' saki petak' do godišta 1 dešiplina da mu se dae. I za 2 leti da nima oficienie niednoga meiu bratiom'.

33 kap. Ki bi ukral' mostirskoga, ili bratskoga, ili inoga clovika svitovnoga tomu pokora da vrnet' ča e ukral', a v' komun' toliko e da plati i 15 dan' v' kladi, i na treti dan' dešiplina. Ako bbi se vešte krat' va tom' grihu, imii mu se ta pokora duplati za v'sako kradenie. I ta pokora da stoi za veliku kraju: za manše kradenie, manša pokora, kako bude viditi ministru ili vardienom z' bratiom'.

34 kap. Ki bi za superbiu čgod' razbil', ili kogodi ino zlo učinil' odš opštenških' riči, ili kadi godi indi, tomu pokora 5 dan' v' kladi o suhu kruhu i o vodi: i ta plati onu robu četvero duplu. A ča bi nehotešti razbil', da rečet, svoi grih', i da primet' pokoru ka mu se dast'.

35 kap. Ne ćemo da se fabrika brez' proštenie, to jest' brez' svita bratie.

36 kap. Hoćemo da se v' saki naš brat' naše Provencie spovida na v' sako 15 dan' vazda, i da se pričestvuju v' saki misec' vazda, oni ki nisu misnici. A ki bi se ne pomnil' spovidati i pričestivati kako e rečeno, tomu pokora da v' pada v' neposluh' veliki vardienu svomu. A vardien' v' saki ako bi se ne pomnil' spovidati na v' sako 15 dan' tomu pokora da v' pada v' neposluh' veliki ministru svomu. I v' saki misnik' ki bi se ne pomnil' spovidati na v' sako 15 dan' kako est' rečeno, tomu pokora ka i vardienu.

37 kap. Ki bi predidal' imena bratu svomu inako nego mu e ime, tomu pokora edna dešiplina. Ako li veštekrat' učini ta škandal' imij' mu se pokora duplati.

38 kap. Ki bi govoril' za stolom' brez' proštenie', kada se obedva ali vičera, tomu pokora: Nedaite mu vino piti on' dan' za onim' ideniem'. Ako bi po tom' toga bez' proštenie govoril blagujući, pokora mu edna dešiplina. Po tom' toga ako veštekrat' prstupi tu zapovid', imii mu se ta pokora duplati.

Veljko VUČETIĆ

Parafraza Goethea i Ivana Apostola

»U početku bijaše riječ«
Ne! Ja govorim smjelo –
»U početku bijaše djelo!«
»Ne! Oduvijek bijaše Riječ!«

Spomenik

Obelisk do neba,
sa suncem na vrhu,
u znak vječne slave
i hvale,
podignimo s ljubavlju
hrvatskom vojniku,
hrabrom junaku,
pobjedniku.

A onom koji zadnji padne
za slobodu rodne grude
posljednjeg dana rata,
na spomeniku urežimo ime
slovima od zlata.

Jer on je međaš
i sveti znak.
Poslije toga
novo je doba,
nestat će stoljetni mrak.
Od Drave do mora
zasjat će zora
pobjede.
Na krilima sokolova
stići će nam mirni dani,
slobodom osunčani.

I u našim srcima
ljubav nek podigne
još viši spomenik
zadnjoj hrvatskoj žrtvi
i svim našim junacima
kroz vjekove
iz duge kolone mrtvih.

Sazdan ljubavlju,
spomenik u srcu nek blista
viši od obeliska!

Oslon

Putovati
bez daha
srcem

ustrajano
tražiti
oslon
na spojištima
protokâ
baštinjene
vječnosti

vraćati se
prvobitnom
izvoru
svemirskoj
snazi
silama
svjetlosti

strujnom linijom
uranjati
u beskrajne
dubine
vremena

i naći oslon
u sazvučju
prvih
riječi

Čavao

Voljela je macolu, kefu, sikiru i čekić.
Najviše od svega željezni čavao.
Često je u crkvi molila krunicu dugo i strpljivo.
Prstom bi uvijek dodirnula čavao zabijen u Kristove noge.
On ju je sjetio na Muku.
Gdje god bi mogla, zabila bi rado čavao u zid, u gredu,
u vrata, u ormar, u stol.
Tako bi se sjetila na Krista, na krv, na Golgotu,
na smrt – na raspetu Hrvatsku.
Gledam te njene čavle, polako, nježno ih pipkam redom.
Svaki nešto govori.
Dirkam im glave i molim za nju krunicu.
Ti čavli u domu stoje preko sedamdeset godina:
jedan je hrđav i kriv, drugi tanak i ravan, treći velik i debeo,
četvrti kos i mastan, peti uspravan i dostojanstven!
Objesim kaput na njega i kaput postaje velmoža – tako visi.
I sve me sjeća na tetu Ljubu.
Na njenu kefu i smijeh. Na vapneni zid bijel kao snijeg.
Na njen čekić i pilu i sikiru.
Bila je jača od radnika, od ratnika, od boli!
Na tom čavlu ima naše muke i ponosa.
Uzimam jedan u džep kao relikviju, a on me bode u meso.
Ponovno ga zakucam, neka stoji i svjedoči o mome vremenu i ratu.
I danas u zemlji biva kao nekad – palež, pljačka, smrt,
dim nasilja, tmasti oblak, avet zla.
Gledam čavle redom, prepoznajem ih i oni mene znaju.
Bio sam dijete i prostodušno volio sve ljude kao rosa,
a sada sam svjedok požara. Hrvatska gori.
Mi svi odlazimo i dolazimo redom.
Iz gospićke paljevine vadim crni, užareni čavao.
Pozna me i ja njega znam.
Grli me, a ja ga čuvam.

Kuća na rubu

II

Tih deset platana u drvoredu
Kad otišle bi za gluhim zvijezdama
Nekuda na drugu stranu neba
Gol i otvoren krov Gradske knjižnice

Zjapio bi u neke crne prostore
Jedna za drugom padala bi knjiga
Duboko u povijest, sve do djetinjstva
Tamo gdje još tutnji onaj divlji konj

Stepski jahač s poglavicom Komanča
I šumi more za krmom Hispaniole
Također jedan Jim i slijepi gusar

Jedan kapetan broda i boca ruma
I jedan Zlatni Otok na pučini
Iznad svega brižne sjene roditelja

KNJIŽEVNE VEČERI HKD SV. ĆIRILA I METODA (DRUŠTVA SV. JERONIMA)

12. III. 1991 – Ivan Pandžić: Je li hrvatska povijest metafizična?

26. III. 1992 – Andro Vid Mihičić – in memoriam

Iranske teorije o imenu Hrvat

Napomena: Redakcija nije mijenjala izvorni jezik i pravopis našeg suradnika iz Crne Gore.

Među brojnim teorijama o imenu *Hrvat*[1] centralno mjesto zauzimaju iranske teorije. U toku XX vijeka svakim danom sve je više domaćih i stranih autora što uz njih pristaju: S. K. Sakač, V. F. Müller, F. Justi, M. Vasmer, A. J. Sobolevski, Tedesko, G. Vernadsky, F. Dvornik, F. Ramovš, A. Meillet, A. Vaillant, K. J. Jireček, Lj. Hauptmann, N. S. Deržavin, R. Nachtigal, O. N. Trubačev, J. Šidak, R. Katičić, F. Conte i drugi. U ovoj studiji namjera mi je da na široj osnovi pretresem iranske teorije, da po mogućnosti u njoj pokažem i dokažem njihove pozitivne i negativne strane. Pokušaj odgonetanja porijekla i značenja imena *Hrvat* inače je vrlo star i jako zamršen problem. Etimologija toga pojma se ne može valjano razabrati nezavisno od etnogeneze Hrvata kao naroda, niti je pak tu etnogenezu moguće uspješno pojmiti i naučno obraditi bez znanja porijekla i značenja naziva *Hrvat*. Samo ona teorija koja uspije da to dvoje objasni u njihovoj međusobnoj uzajamnoj vezi može računati na uspjeh i opšte prihvatanje. Međutim u literaturi do fiksiranog vremena o tome proučavaoci nijesu dovoljno vodili računa, niti su to sagledali cjelovito.

Još je svojevremeno istoričar Vjekoslav Klaić svoju raspravu o etnonimu *Hrvat* zaključio sljedećim riječima: »Obredali smo redom sve današnje slavenske narode, pa smo našli, da je ime Hrvat bilo gotovo kod svih poznato i da se je njim ponosilo barem po jedno pleme u svakom narodu. Našli smo Hrvate u Alpama, planinama Balkanskog poluotoka, u Karpatima i Tatrama, u češkim Krkonošima i Sudetima, napokon i na obalama Saale... Ni jedno drugo ime slavenskih plemena nije bilo tako rašireno, kako upravo ime Hrvat[2]«. Na pitanje gdje se nalazi izvor mnogo spornome i diskutabilnom hrvatskome imenu i kad se ono pojavilo na povijesnoj pozornici, odgovor je nastojao da pruži, pored ostalih, i Vladimir Mažuranić kad je izjavio: »Bez broja su nagađanja o izvoru u slovj. narodopisju prevažnoga našega imena Hrvat(in). Neće biti sumnje, da se ono u kakovu, po tudjincih iskvarenu obliku već nalazi ubilježeno u vrlo staro doba, ali krije se u kojem topografskom ili narodnom nazivu ili pače imenu osobe[3]«.

Od početka XX vijeka, nakon Pogodinova upozorenja na arhonta *Horoathosa* ili *Horuathosa* iz II-III stoljeća iz Tanaisa, javljaju se teorije o iranskom porijeklu Hrvata i hrvatskog imena (»sunčano ležište«, Müller; »onaj, koji ima prijatelja«, Justi; »haurvatar« – »stočar«; »huurvatha« – »prijatelj«, Vasmer; od staropers. imena »Harahuvati«, Sakač itd.). Slov. lingvista Nachtigal drži kako je danas utvrđeno da ime *Hrvat* nije slovenskog porijekla, već smatra da je iranskoga ili ilirskoga postanja. Da ono nije ilirskoga porijekla, sudi se po tome što je naziv *Hrvat* postojao u slovenskoj pradomovini te se tako sačuvao i u sjevernih Slovena: Rusa, Čeha, Poljaka, Lužičkih Srba.[4]

Pobliže, od kada su 1890. godine u Tanaisu (ušće Dona, II-III v.) nađeni grčki natpisi na kojima dolaze iranska imena i među kojima iransko ime arhonta *χοροαθος*

/ χορνάδος, neki istoričari misle da se naziv *Hrvat* može dovoditi u vezu s persijsko-iranskim imenom *Harahvatiš* i njihovom zemljom *Harahvaiti* (Sakač). Ovo mišljenje prihvata Vasmer, koji ga dovodi u vezu sa stiran. **(fšu-)haurvatâ* – »pastir« avesta *pasu-haurva*, te *haurvaiti* »čuvati, pasti«. To se pleme, prema shvatanju nekih povjesničara, selilo iz Azije na Don i tu dalo ime slovenskom narodu, slično kao što su neslovenski Bugari dali etnonim jednome drugom južnoslovenskome narodu. Ni ova etimologija nije od svih prihvaćena.[5]

Prvo je N. S. Deržavin ime *Hrvat* smatrao varijantom naziva *Sarmat*. A potom se O. N. Trubačev ponovo vraća imenima potvrđenim u starome Tanaisu. I on hipotetično iznosi mišljenje da je naziv *Hrvat* iranskog postanja. Naime, iranski mu je bio praoblik *harvat*, što zaista potvrđuju zapisi ličnog imena *Khoróathos, Khorúathos* iz II-III vijeka s Tanaisa, tj. s ušća Dona. Na slovensko pleme to je ime prenešeno iz iranskog Priazovlja, gdje su dugo živjeli iranojezički Skiti. Zatim se etnonim kretao i širio skupa s plemenom ili njegovim djelovima: prvo na zapad do gornjeg Dnjestra, u susjedstvu Duljeba (Bijeli, što će reći Zapadni Hrvati – zapadni u odnosu na prijethodne krajeve u kojima su živjeli), a onda na jug, do Jadrana. Te su seobe ostavile tragove i u imenima mjesta, na brojne toponime u slovenskome i neslovenskome svijetu. No, to nipošto ne znači da su se svuda nalazili i Hrvati kao pleme (npr. u Grčkoj, blizu Atine, jedno albansko pleme zove se *Harváti*), jer su neka od imena mjesta nastala od ličnog imena. Međutim, mnogi od tragova hrvatskog imena na gornjem Dnjestru, u Bijeloj Hrvatskoj, Maloj Poljskoj, Češkoj, Njemačkoj, Austriji i Sloveniji ukazuju zapravo na kretanje onoga dijela Slovena što je nosilo naziv *Horvati*.

Prema O. N. Trubačevu, očevidan je paralelizam naziva *Hrvat* s imenom *Sarmata*. Na to upućuje iranski prijelaz *s* u *h* i dvostruki lik indoiranskoga sufiksa *-ma(n)t* i *-va(n)t*. Tako je od praindoiranskog *sar-* »žena« nastalo *sarmat-/sarvat-:* »u kojega su žene«. Odatle potiče indoarijsko ime *Sarmátai*. Uz njega je zabilježen grčki prijevod γυναικοκρατούμενοι (gynaikokratúmenoi): »kojima vladaju žene«. Oko Azovskog mora ima i drugih indoarijskih jezičnih tragova, a o matrijarhatu što je tamo vladao svjedoči priča o Amazonkama. Dakle, oblik *harvat-*, od kojega je postalo ime *Hrvat*, potiče od *sarvat-* iranskim glasovnim razvojem, a društvena i mitološka osnova njegovom značenju ista je kao i u Sarmata – pretpostavlja Trubačev. Takvo tumačenje verifikuju i podaci antičkih pisaca: oni pišu o istaknutome položaju sarmatske žene. I Amazonke iz grčkih pripovijesti iz tih su krajeva. A to očito nije slučajnost. Tako je prvobitno ime *harvat-* kao etnonim bilo ime nekoga iranskog plemena koje je docnije prenešeno na slovensko pleme ili se pak to pleme iransko poslovenilo.[6] Otkud onda velika širina spornog imena?

Poznati hrvatski jezikoslovac Radoslav Katičić izričito tvrdi da se iransko porijeklo hrvatskog imena »danas od svih porijekla koja su dosad bila razmatrana čini najmanje nevjerojatno«.[7] A francuski slavista Francis Conte u dvotomnome djelu *Sloveni* (Pariz 1986) Hrvate tretira tako kao da su iranskog porijekla. Mišljenja je kako još samo nije odgovoreno na pitanje da li su oni poslovenjeni Sarmati ili pak Sloveni kojima je upravljalo plemstvo sastavljeno od sarmatskih ratnika. Istoričar Jaroslav Šidak prihvata da se njihovo plemensko ime pojavljuje već na prijelazu iz II u III stoljeću na ušću Dona u dva grčka natpisa kao osobno ime, po svemu iranskog porijekla, ali je slovensko obilježje Hrvata u vrijeme njihova doseljenja izvan svake sumnje.[8]

Tomislav Heres je u najnovijemu opširnome radu o hrvatskom imenu u prošlosti i sadašnjosti sabrao sva znanja iz literature o iranskim teorijama i sistematski ih u povijesnoj retrospektivi, idući od najstarijih vremena pa sve do dana današnjega, što znači u hronološkome slijedu, izložio cjelovito i pregledno. Zbog njihove važnosti i analize radi, zaslužuju da se u širijem izvodima navedu. To činim samo za period do početka ranog srednjeg vijeka.

T. Heres polazi od Sakača što hrvatsko ime izvodi iz staropersijskog naziva *Harahvaiti* koje se spominje u svetoj knjizi Zaratustrinih pristalica *Avesti* (Vendidad): »Kao deseto između najboljih mjesta i naselja stvorio sam ja, Ahuramazda, lijepu Harahvaiti...« Prvi put se hrvatsko ime kao naziv naroda i zemlje pojavljuje godine 520. prije Hrista u *Proglasu* staropersijskoga kralja kraljeva Darija I Velikoga (taj *Proglas* je uklesan u kamen u gorju Zagros), a kao pripadnika naroda na grobnici istoga Darija nedaleko od prijestonice staropersijskih kraljeva Parse.[9] Zemlja *Harahvaiti* Harahvaitiš, Harauvatiš, Harahvatiš, Harauvattija) obuhvatala je južnu polovinu današnjeg Avganistana, cijeli Beludžistan i istočni dio današnjega Irana (Persije). Prema istraživanjima Silvija Grubišića,[10] izvorni oblik hrvatskoga imena iz Darijeva *Proglasa* je HARAUVATTI, a to je isto što i lik HARVATI u hrvatskočakavskom narječju. Na Darijevoj grobnici isklesani su likovi muškaraca, što predstavljaju narode u sklopu tadašnjega Persijskog Carstva. U gornjemu redu, idući s lijeva na desno, ispod desetog lika piše klinastim pismom: Ovo je HARVAT (staroper.: o-ia-ma HARAUVAT a-i-ia). Darijeva HARVATIJA (Harauvattija) isto je što i HRVACIJA u glagoljicom pisanoj listini hrvatsko-ugarskog kralja Matijaša Korvina izdanoj u »četvrtak pred Cvitnicu 1463«.[11] Središnji dio iranske Harvatije nalazio se u današnjem Avganistanu, oko rijeke Helmunda i njezinih pritoka oko Kandahara. Oko 6 km od današnjega avganistanskog grada Kandahara, na mjestu gdje se nalazio glavni grad iranske Harauvatije (Harauvatiša), danas se prema svjedočenju svjetskog putnika i putopisca Borne Bebeka nalazi selo HARVACIJA, u kojemu ima pleternih ukrasa kakve možemo vidjeti u Istri i na ostrvu Krku.[12] No, to ipak ne mora da znači ništa posebno.

Grčki povjesničar Herodot (oko 484. do oko 424. godine prije Hrista) hrvatsko je ime u svoju *Povijest* unio pod iskrivljenim imenom SAUROMATI (prema izvornom HARAUVATI), odnosno SARMATI (prema izvornome HARVATI). Tako se od I stoljeća prije nove ere Crnomorska Hrvatska u izvorima spominje pod grčkim nazivom *Sauromatija* ili *Sarmatija*, u rimskolatinskim vrelima pod nazivom *Sarmacija*. Zavedeni Herodotovim autoritetom, neki su naučnici (O. N. Trubačev, N. S. Deržavin, F. Ramovš, Lj. Hauptmann i dr.) Hrvate smatrali samo jednim od sarmatskih plemena, a ime *Hrvat* (*Harvat*) varijantom naziva *Sarmat*. No, poslije otkrića Darijevih Harvata (Harauvata), koji se spominju jedan vijek prije nego što je Herodot pisao svoju *Povijest*, jasno je da ime *Sarmati* može biti i da jeste varijanta naziva *Harvat (Harauvat)*. Herodot nije znao za Darijev *Proglas* uklesan u zagroskoj stijeni, niti za prijevod toga *Proglasa* na aramejski jezik. On je hrvatsko ime pisao onako kako ga je čuo, odnosno kako su ga uopšteno čuli Grci. Jedan primjerak prijevoda Darijeva *Proglasa* na aramejski, tada lingua franca (međunarodni jezik) u Persijskome Carstvu, dospio je u jevrejsku naseobinu na Slonovu ostrvu u egipatskome dijelu Nila, gdje je nađen krajem prošlog stoljeća i objavljen 1923. godine (štampao ga je Englez A. Cowley; ponovo je izdat u Americi godine 1967). Iranski naziv naroda i zemlje HARAUVATTI u

aramejskom je HRUHATTI, a to je isto što i HRVATI u hrvatskoštokavskom narječju. Od aramejskoga *Hruhatti* u grčkome je nastalo ARUHATTI. Tim nazivom su Harauvatte (Harvate) zvali grčki putopisci, što su pratili Aleksandra Velikoga Makedonskog (356-323. prije Hrista) na njegovome osvajačkom pohodu protiv Persijskog Carstva (na putu za Indiju godine 330. stare ere Aleksandar je podvrgao svojoj vlasti i persijsku satrapiju Harahvaitiš). Kasniji grčki pisci pišu ime hrvatskoga naroda ARAHUTTI (prema vavilonskome obliku ARRAHUT), dok zemlju (Harahvaitiš) nazivaju ARACHOSIA. Pod ovim je nazivom stara Harahvaitiš ušla u izvještaj *Stathmoi Parthikoi (Mansiones Parthicae – Persijske postaje)* Isidora Haraškoga (živio je u doba Hristova rođenja). Za Arachosiu se u Isidorovome izvještaju kaže da je Parsi nazivaju Bijela Indija (to znači da je iranska Hrvatska bila Indiji na zapadu). Isidor je u svojemu izvještaju zabilježio i domaći naziv jednoga grada u Arachosii, koji je on razumio kao HOROHOÁD. Očito se u domaćem izgovoru taj grad zvao HOROHVÁT, a to je isto što i HORVÁT u hrvatskokajkavskom narječju. Grci su svoje nazive ARAHOSIA (za zemlju Harahvaitiš) i ARAHOSIOI (za narod Harauvatti, odnosno vavilonsko Arahutti) naglašavali u starijem makedonsko-grčkome obliku na posljednjem slogu, a u mlađemu helenističkome na pretposljednjem, dakle slično kao iranski Hrvati svoj HOROHVAT. Današnja svjetska nauka, kako to potvrđuje *Britanska enciklopedija,* izjednačuje Arahozijevce (Arahosioi) grčkih pisaca s Darijevim Harauvattima, a Arakoziju (Arahosia) s Harauvattijom, odnosno Hruhattijom. Ovo je vrlo indikativno za njihovu etimologiju.

Rečeno je da su Hrvate u Crnomorju strani pisci nazivali Sauromatima (Sarmatima). Među donskim Sarmatima Plinije Stariji (oko 23-79. godine poslije Hrista) nalazi i Hrvate, koje u svojoj knjizi *Historia Naturalis* (VI, 19) spominje po iskrivljenim imenom COITE (u nekim rukopisima CORTE). N. Županič[13] pretpostavlja da su pod tim Plinijevim nazivom prepisivači iskvarili ime *Hrvati*, što je u izvorniku moralo glasiti CO(R)ITAE (HORVATI).Plinijeve Coritae – Horvate iz I vijeka nove ere oko stoljeća i po docnije nalazimo na glasovitim tanaiškim spomen-pločama. Krajem prošlog vijeka Rus Latyšev otkrio je dvije mramorne spomen-ploče iz II/III stoljeća poslije Hrista, koje su se nekada nalazile na javnim zgradama u gradu Tanaisu (danas Azov sučelice Rostovu) na ušću Dona u Azovsko more. Tekst na tim pločama, što je na pojedinim mjestima oštećen, napisan je grčkim jezikom. Na ploči s kraja II vijeka (mjesto na kojemu je bila napisana godina je oštećeno, a ostalo je: ... mjeseca kolovoza) zabilježeno je lično ime HORÚATHOS (HORÓATHOS). Tekst u prijevodu Augustina Š. Pavlovića glasi: »Dok je kraljevao kralj Tiberije Julije *Sauromat*... održala se skupština onih koji su povezani sa svećenikom Julijem Sahadovim i ocem skupštine *Horuathom* ... Trifon Andromenov ... Horoathov ... Godine ... i mjeseca kolovoza...« Na drugoj ploči iz godine 517. po bosporanskome vremenu (220. godine poslije Hrista) zabilježeno je također lično ime HORÓATHOS. Tekst te druge ploče u prijevodu A. Š. Pavlovića izgleda ovako: »Kad je vladao kralj Reskuporid, sin velikoga kralja Saromata ... a Hofarno, sin Sandarzijev ... i *Horoath*, sin Sandarzijev, bili arhonti Tanaićana, ... ja Bazilid, sin Teonikov, helenarh, opremivši sajmišni trg na vlastiti trošak, obnovih ga gradu i trgovcima ... u godini 517«. Kad u riječi *Horuathos*, odnosno *Horoathos* odbacimo grčki nastavak *-os,* dobijamo ime HORUATH i HOROATH (HOROVATH). Kakve nam sve zaključke pruža i nudi sadržaj teksta ovih spomen-ploča? – pita se Tomislav Heres.

Na postavljeno pitanje Heres daje odgovor s osvrtom prvo na ploču iz godine 220. poslije Hrista što ju je sebi u slavu i spomen dao izraditi Bazilid, sin Teonikov, porijeklom Grk. Sudeći po nazivu *helenarh* kojim se naslovio, vjerovatno je bio glavar grčke trgovačke kolonije u gradu Tanaisu. Ne zna se ko je dao izraditi onu drugu ploču datiranu krajem II vijeka, ali se može pretpostaviti da je služila sličnoj namjeni kao i Bazilidova ploča. Iz teksta ploče nepoznata naručioca doznaje se da je koncem II stoljeća nove ere velikim sarmatskim (hrvatskim) carstvom u području Crnoga mora vladao Tiberije Julije Sauromat (175–211. poslije Hrista). Bazilid ga naziva velikim kraljem, a to upućuje na misao da je nosio vladarski naslov *kralj kraljeva* kao nekadašnji staroperzijski vladari (Tekst Darijeva *Proglasa* iz godine 520. prije Hrista počinje ovako: »Ovo govori kralj Darejavoš ... silni kralj, *kralj kraljeva*...«). Nadimak *Sauromat* kazuje da je bio Hrvat. Ime Tiberije Julije upućuje na savezništvo s Rimljanima. Poznato je da su Sarmati (Hrvati) ravnopravno pregovarali s rimskim carem Augustom i izmjenjivali s njim poslanstva. U doba cara Augusta Sarmati (Hrvati) prodrli su do ušća Dunava (s jedne strane u današnju Rumuniju, a s druge strane preko Karpata u današnju Mađarsku) i zauzeli područje od Dona do Dunava, koje su stari pisci nazivali *Sarmacija.* Zbog izvrsne vojničke opreme i nove borbene tehnike Rimljani su rado Sarmate (Hrvate) uzimali u vojničku službu. Razumljivo je da su Rimljani u Sarmaciji širili svoju kulturu i uljudbu posredovanjem Sarmata (Hrvata) što su bili u njihovoj službi, pa otuda i moda uzimanja stranih rimskih ličnih imena. Država Tiberija Julija Sauromata (Hrvata) bila je po staropersijskom uzoru savezna kraljevina, u kojoj je on bio vrhovni vladar. Za njegova vladanja poglavar (»otac«) vjerske skupine u Tanaisu bio je Horuath (Horvath). Ne zna se da li je to onaj Horvath, sin Sandarzijev, koji se spominje na ploči iz 220. godine kao jedan od vladara (banova) Tanaićana. Ako su ta dva Horvatha ista osoba, značilo bi da su sarmatski (hrvatski) vladari ujedno bili i vjerski poglavari. No, bez obzira na to, ipak se možemo zapitati kojih je to vjernika bio *otac* onaj Horvath s kraja II vijeka? Opet sam Tomislav Heres odgovara da su to najvjerovatnije ipak pristalice Zaratustrine nauke. Ali, nije isključeno da su to bili i hrišćani. Zašto su onda naši Hrvati do IX v. bili pagani?

Zajednička baština Hrvata i Armenaca (pleterni ukrasi, stećci, crkveno graditeljstvo, velika sličnost između glagoljskoga i armenskoga pisma) dokazuje usku vezu između crnomorskih Hrvata i starih Armenaca. Armence je na hrišćanstvo obratio Grgur Lusarović, apostol Armenije, koga Armenci nazivaju Grgurom Prosvjetiteljem. Lusarović je bio vojnik rimskog cara Dioklecijana (car od 284–305), što je sa savezničkim Armencima ratovao protiv Persijanaca. U *Priručniku znamenitih Slovena u prošlosti i sadašnjosti*[14] Grgur Lusarović se navodi kao osoba slovenskoga porijekla. Mirko Vidović pretpostavlja kao vjerovatnu mogućnost »da je Lusarović jedan od onih panonskih Slavena koji su s Dalmatincima dospjeli u Dalmatinsko-Panonsku dijecezu«, upravo »izdanak već duge kršćanske tradicije u tom dijelu slavenskoga svijeta koji će kasnije s Bijelim Hrvatima dospjeti u južne krajeve da stvori, pretapanjem Ilira i doseljenih Irano-Slavena, hrvatski narod«, tj. »jedan od rijetkih poznatih slavenskih starokršćana, koji su već tada govorili i slavenskim i latinskim jezikom, jer su bili u rimskoj službi«. Tomislav Heres nakon ovoga ispravlja Mirka Vidovića, odnosno dopunjuje u pogledu narodne pripadnosti Grgura Lusarovića. Izrijekom kaže da on nije mogao biti panonski Sloven u smislu kako Slovene danas poimamo, jer tada Slovena još nije bilo u današnjemu značenju riječi. Mogao je biti samo Hrvat (Sarmat),

najvjerovatnije potomak onih Hrvata (Sarmata) što su bili u rimskoj službi i za vojničke zasluge dobili posjede u Panoniji. Ova vjerovatna mogućnost upućuje i na mogući zaključak da je jezik o kojemu sv. Jeronim govori u svojoj poslanici Rufinu (u njoj kaže da je neke prijevode *Biblije* »dao ljudima u svom jeziku«) hrvatski jezik. Grgur Lusarović o kojemu govori Mirko Vidović[15] mogao je u svojem apostolatu Armenije imati kao pomagače Hrvate hrišćane iz Tanaisa. U brojnim grčkim kolonijama u Sarmaciji (Harvaciji) bilo je i hrišćana koji su širili hrišćanstvo među domorocima. Hrvati su lako i bez otpora prihvatali hrišćanstvo, jer je hrišćanska *Biblija* u sebi sadržavala slične vrijednosti kao i svete knjige Zaratustrinih *Avesta*. Mijo Škvorc je ustanovio[16] da je »naša hrvatska pradomovina, visoravan Harahvatiša, poznavala, kao i ostali dio Irana, značajnu religiju Zaratustre – Zoroastera, svećenika-proroka. Dobrom počelu svijeta, koje je Zaratuštra prozvao *Ahura Mazda* (»Mudri Gospodar«), u borbi protiv počela zla (zvana »zloduh – Angra Mainyu – Ahriman«) pomažu božanski 'besmrtni sveci', nazvani 'amesha spentas', njih sedam, koji postaju kasnije nešto nalik na judeo kršćanske arkanđele. Među tim svecima se nalazi i HAURVAT-at (Hrvat, koji zastupa poštenje. *Amesha spentas* – dobri nebesnici zastupaju istinu, dobru volju, svetu pobožnost, izabranu vrhovnu vlast, blagost, poštenje i besmrtnost, dok *daeve* (zli duhovi – načelo zvano *drug*) promiču opake misli i laži, loše vladanje, buntovništvo, razbludu i smrt«.

Kao što je kazano, Grci su Hrvate nazivali Sauromatima (Sarmatima). Tako ih kao narod naziva i Grk Bazilid. No, kako je Horvath bilo lično ime jednoga od Sandarzijevih sinova, Bazilid ga je morao dati napisati onako kako ga je izgovarao (a možda i pisao) sam nosilac dotičnog imena i kako su ga izgovarali pripadnici naroda kojemu je Horvath pripadao. U Hrvata je uvijek bio, a i danas je, čest slučaj da je narodno ime *Hrvat* istovremeno i lično ime (prezime) pripadnika hrvatskog naroda (najučestalije u kajkavskom obliku *Horvat*). Sjetimo se *Hrvata (Horvátos)*, jednoga od petorice braće što su po svjedočenju vizantijskog cara Konstantina Porfirogenita doveli Hrvate na Jadran iz zakarpatske Hrvatske. Zahvaljujući tome običaju, hrvatsko se ime kroz hiljadugodišta sačuvalo u svojemu izvornome staroiranskom obliku. Od V vijeka prije Hrista Hrvati se u pisanim izvorima Grka i Rimljana javljaju i pod iskrivljenim narodnim imenom: ARVIATI (najbliže izvornome *Harauvatti,* odnosno *Harvati*), *Carpi, Carni* i *Carpidi.* Kao što je Isidor Haraški ime grada *Horohvat (Horvat, Hrvat)* razumio i zapisao kao Horohoad, tako je arapski putopisac Ibn Rustah na temelju putopisa *Muslima ben Abu Muslim al-Džarmi* (putopis je napisan između godine 842. i 847. nove ere) ime glavnoga grada zakarpatske Bijele Hrvatske HRVAT (Hrvat-grad) koji se nalazio na mjestu današnjeg Krakova napisao kao DRŽVÂB. To isto mjesto Kardizi je zabilježio kao DŽARAWAT[17]. Priznati stručnjaci Marquart, L. Niederle i L. Hauptmann u arapskim izrazima DRŽVÂB, DŽARAWAT i CHORDÁT nalaze ime *Horvat (Hrvat).* Arapski putopisac Al-Mas'udi, nabrajajući 943. godine slovenske narode u srednjoj Evropi, spominje i Hrvate *(Chorwatin),* »narod najljepši uzrastom, najbrojniji i najhrabriji među Slavenima«[18]. I drugi arapski pisci, kao i bezimeni Persijski geograf, glavni grad zakarpatske Bijele Hrvatske zovu Hrvat (pišu ga: IRVAB, IRVT, CHORDAD). Anglosaski kralj Alfred Veliki (871–901) u prijevodu Orozijeve *Povijesti svijeta* Hrvate naziva HORITHI. U svojemu ljetopisu POVEST VREMENNYH LET *(Povijest prošlih vremena)* iz početka XII stoljeća Nestor crnomorsko-zakarpatske Hrvate piše HRVATE i HORVATI, dakle u izvornome

obliku njihova imena kako su se sami nazivali. Nestor Hrvate spominje i pod iskrivljenim imenom HORUTANE. Do toga dolazi zbog njihova prenošenja u razne jezike.

Potvrdu da su Hrvati sami sebe nazivali svojim izvornim hrvatskim imenom donešenim iz starog Irana *(Harauvat, Harvat, Horvat)* i u svojoj drugoj crnomorsko-zakarpatskoj pradomovini Velikoj Hrvatskoj (Bijela Hrvatska je bila zapadni dio te Velike Hrvatske), kao i u svojoj novoj i sadašnjoj panonsko-jadranskoj domovini, nalazimo u djelu *O upravljanju carstvom* vizantijskog cara Konstantina VII Porfirogenita (905–959) napisanu od 948. do 952. godine. Veliku Hrvatsku on naziva HE MEGÁLE HROBATI (Velika Hrvatska), a narod koji u njoj živi HOI BELOHROBÁTOI (Veliki ili Veli Hrvati). U vizantijskome grčkom slovo B (beta) čita se V, pa tako Porfirogenitov naziv za zemlju glasi HROVATIA (Horvatia) a za narod VELOHRVATI (Velohorvati). U čakavskome *veli* znači *veliki.* To dokazuje da su Hrvati u zapadnome dijelu Velike Hrvatske, koji Porfirogenit zove Bijela Hrvatska (stari Iranci su bijelom bojom označavali zapad), govorili čakavsko-kajkavskim narječjem hrvatskoga jezika. Označavanje zapadne strane bijelom bojom dokazuje da su i Hrvati Bijele Hrvatske bili iranskog porijekla. U Porfirogenitovome djelu grčki naziv za hrvatsku zemlju i za hrvatski narod u bitnome je sačuvao prvobitni izvorni oblik hrvatskog imena (u staroperzijskom *Harauvati,* u aramejskom *Hruhati, Horohvat* Isidora Haraškog, *Horvat,* odnosno *Horovat* s tanaiških spomen-ploča). Porfirogenitova *Hrovatia* isto je što i *Harvacija* (naziv sela u blizini Kandahara) i *Hrvacija* iz listine kralja Matijaša. Porfirogenitov HROVAT *(Hrovatos)* isto je što i ime bugarskoga vladara KROVAT, kojega spominje vizantijski pisac (ljetopisac) Teofan (oko 760–818). Oblik hrvatskoga imena s tanaiških ploča (*Horoat,* odnosno *Horuat*), iz Teofanova *Ljetopisa (Krovat)* i Porfirogenitova djela *De administrando imperio (Hrovat)* sačuvao se u najstarijoj do sada poznatoj hrvatskoj službenoj ispravi koja je do nas došla, povelji hrvatskoga vladara Trpimira I (oko 845–864) od 4. ožujka 852, u kojoj se Trpimir latinski naziva dux CROATORUM. Latinski *dux* tu treba prevesti sa staroiranskim *ban,* ili *kralj,* kako su Trpimira I po svjedočenju Saksonca (Sasa) Gottschalka (oko 800–869), koji je na Trpimirovu dvoru boravio od godine 846–848, nazivali Hrvati. Hrvatsko ime istodobno s aramejskim oblikom *Hruhat (Hruat)* pojavljuje se u natpisu iz Šopota, gdje se u doba hrvatskoga vladara Branimira (879–892) spominje neki *dux* CRUATORUM[19] – zaključuje T. Heres[20]. Njegovi podaci su dragocjeni.

Iz svega pokazanog nameće se kao neodoljiv prvi utisak: uvjerljivost izloženih postavki u dijelu koji se odnosi na spoljašnju, obličku stranu naznačenih nominacija *Hrvat* i njihova nesaglasnost sa značenjima istih sadržanih u prikazima iranskim teorijama. Takav utisak stekao sam i prije nekoliko godina kad sam napisao da, iako postoji određena spoljašnja (zvukovna) veza među navedenim pojmovima i njihovim oblicima, ipak je teško prihvatiti iransku teoriju ponajviše stoga što ona na hrvatskome balkanskomu etničkom teritoriju nema opipljivu konkretizaciju i verifikaciju u semantičkome smislu čak ni u bilo kakvim potvrdama (pisanim) do IX stoljeća. A da je hrvatsko ime etničkog porijekla, moralo bi ostaviti nekih zapisanih tragova i prije toga stoljeća na istome teritoriju[21]. Drugim riječima, da su rečene hrvatske atribucije odista iranskog postanja, u njihovim pojavnim oblicima morala bi da postoji podudarnost i na nivou sadržaja. Međutim, i pored u prilog tome spomenutih pojedinačnih

elemenata materijalne kulture, što su sekundarnog karaktera, koji kao takvi mogu biti i slučajni, u etnološkoj i jezikoslovnoj ravni, u narodnosnome iranskom i hrvatskom organizmu i biću njihovih jezika danas nema nikakvih dubljih, unutrašnjih veza kojima se može potvrditi semantički smisao bilo koje od iranskih teorija o nazivu *Hrvat*.

Poziv na analogiju s Bugarima više ide protiv nego u prilog iranskih teorija. Tačno je da su oni kao južnoslovenski narod, što se formirao u istočnim djelovima Balkanskog poluostrva od slovenskih plemena za koja se drži da su u te predjele stigla tokom VI i VII vijeka, ime dobili po Bugarima *(Protobugari)*, etničkoj zajednici tursko-tatarskog porijekla, što su iz južnoruskih stepa krajem VII stoljeća prodrli u Donjodunavsku ravnicu i tu s brojnijim slovenskim stanovništvom 681. godine obrazovali bugarsko-slovensku državu. U stvari, između VII i IX vijeka došlo je do međusobnog prožimanja slovensko-bugarskih komponenti. U okviru slovenskoga jezika i uopšte slovenskog kulturnoga nasljeđa (u etnogenezološkim procesima slovenske asimilacije i sinteze Bugara i balkanskih starosjedilaca) prihvaćena je etnička oznaka *Bugari*, kojom se od IX stoljeća označava taj južnoslovenski narod. U dodiru s drugim etničkim zajednicama primili su neke osobine po kojima se razlikuju od svih ostalih slovenskih naroda[22].

Kad bi Hrvati bili iranskoga etničkog porijekla, ne vidim kako bi oni danas mogli biti južnoslovenski narod i nacija i njihov jezik južnoslovenski. A da su nastali od nekoga poslovenjenog iranskoga plemena, oni bi sada u najmanju ruku predstavljali etničku i jezičnu simbiozu kakvi su Bugari. Uostalom, bugarski jezik ide u kategoriju analitičkih jezika, a sva tri narječja (kajkavsko, čakavsko i štokavsko) hrvatskog jezika u kategoriju sintetičkih slovenskijeh jezika. To je uslovljeno razlikama u njihovim etnosima.

Iranske teorije su etimologiju naziva *Hrvat* dosta površno i pojednostavljeno interpretirale, bez udubljivanja u etnogenezičku suštinu problema. U njihovim interpretacijama došao je do punoga izražaja fenomenološki pristup u sagledavanju njegova porijekla i značenja. A *fenomenologija* (grč. *phainomenon* – pojava + *logia* – učenje, nauka) nije ništa drugo do filozofski nauk o pojavama (za razliku od učenja »stvari po sebi«), upravo nauka o prirodnim pojavama, kao i o pojavama, izražajima, silama itd. duha s obzirom na njihov razvitak i međusobnu vezu[23]. A po drugoj definiciji *fenomenologija* u opštem značenju predstavlja nauku o fenomenima, pojavama stvari; posebnim naukama: opisivanje i analiziranje u jednoj oblasti i filozofski: po Hegelu: nauku o fenomenu svijesti, duha, o samorazvitku duha, a po Huserlu: učenje o metodu saznanja idealnih suština (fenomena) putem isključenja svega empirijskog, iskustvenoga[24]. Dovođenjem pojava u međusobnu vezu na temelju njihove spoljašnje sličnosti na način kako to rade fenomenolozi, moguće je sve »dokazati«, čak i organsku »bliskost« međusobno posve raznorodnih fenomena. Koliko je samo u slovenskim jezicima po obličju istih ili veoma sličnih leksema različitog značenja, a da se o njima u stranim jezicima i ne govori!

I u enciklopedistici je već postalo izvjesno da je širenje imena *Hrvat* po čitavome prostoru Zapadnih i Južnih Slovena – u pogledu njegova stranog porijekla i veze s Karpatima – povezano s migracijama njihovih nosilaca iz prvobitne Bijele Hrvatske uz gornju Vislu ispod Karpata. Isti autor još podvlači da se Bijela Hrvatska na sjeveru održala do X stoljeća. Potkraj IX vijeka pripadala je Velikoj Moravskoj, u početku X stoljeća Kijevskoj, pa oko 940. godine do kraja X vijeka Češkoj, a od početka XI

stoljeća Poljskoj državi i tada je nestalo imena *Hrvat* kao naziva za tamošnje stanovništvo[25].

U predaji ranoga srednjeg vijeka sačuvalo se sjećanje na doseljenje nekih slovenskih plemena iz Bijele Hrvatske na gornjoj Visli. Ti su »Bijeli Horvati«, kako ih naziva i najstariji ruski ljetopis, kao posljednji val u seobi Slovena uskoro poslije poraza Avara pod Carigradom godine 626. došli u nekadašnju rimsku Dalmaciju i oslobodili se od avarske vlasti[25].

S ovim stoje u potpunoj saglasnosti i istoriografske tvrdnje o tome kako su između 560. i 567. godine Avari dvaput nadirali sjeverno od Karpata, od donjeg Dunava do Polablja, protiv Franaka, i opet se vraćali. Za tih pohoda djelovi Hrvata su se sklonili među susjedna slovenska plemena te su se zajedno s njima selili dalje u drugoj polovini VI i u VII stoljeću. Samo se tako može objasniti velik opseg hrvatske dijaspore, koja se odvija u vezi s istovremenom dijasporom Duljeba. Jedino se Hrvati smješteni u Dalmaciji – zbog njihove veće udaljenosti od Bijele Hrvatske – izdvajaju iz toga razvoja. Ime *Hrvat* donio je u Dalmaciju iz zakarpatskih krajeva u trećoj deceniji VII vijeka poseban selidbeni talas koji je podstakao otpor dalmatinskih Slovena protiv Avara nakon neuspjele opsade Carigrada (626)[27].

Prema tome, na današnjemu nivou saznanja bez ikakve se dileme može prihvatiti da preci budućih balkanskih H(o)rvata kao naroda i nacije u rimsku provinciju Dalmaciju nijesu doseljeni kao Iranci, odnosno Sarmati, niti pak kao bilo kakva njihova poslovenjena etnička i jezička smjesa. O tome u njihovome biću niti u izvorima nema dubljega traga. Naprotiv, u vrelima postoje neoborivi dokazi koji zasvjedočuju ne samo njihovo slovensko porijeklo nego i Bijelu (tj. Zapadnu) ili Veliku (Velu) h(o)rvatsku u Poljskoj kao pradomovinu u kojoj su Bijeli (= Zapadni) ili Veliki (Veli) h(o)rvate prebivali neposredno prije njihova prispjeća na Balkansko poluostrvo. Takav je spis *De administrando imperio* vizantijskoga cara-pisca Konstantina VII Porfirogenita kao prvorazredni povijesni i etimološki izvor za naša proučavanja. Ovim smo već sada došli do prvoga temeljnog zaključka: ime *H(o)rvat (Harvat)* je neslovenskog postanja, ali njegov etnogenezološki sadržaj nije ništa drugo do sastojak što ga čini konkretna populacija zapadnoslovenske etničke zajednice doseljene na Balkan zaključno početkom VII stoljeća.

Zastupnici iranskih teorija i njihovi sljedbenici morali su uzeti u obzir još neke činjenice. Prema tačnim tvrdnjama Porfirogenita u rečenom spisu, zapadni susjedi čakavsko-kajkavskih Bijelih ili Velikih h(o)rvata u poljskoj praotadžbini bili su štokavski Bijeli (= Zapadni) s(e)rbi. Isto tako, na bazi posebnih proučavanja ustanovio sam da su zapadnije od kajkavskih Bijelih h(o)rvata prebivali i kajkavski slovenski preci budućih alpskih Slovenaca s kojima su bili u bliskome etnogenezičkom i jezičkome srodstvu. Međutim, ni u tim rodovsko-plemenskim skupinama zapadnoslovenske etničke zajednice nijesu posvjedočeni neki dublji tragovi iranskoga (sarmatskog) uticaja. A da ih je uistinu bilo, na neki način bi do sada ipak morali biti registrovani, mnogo više od običnih uticaja.

Neshvatljivo je kako je Tomislav Heres mogao napisati da Grgur Lusarović (284–305) »nije mogao biti panonski Slaven kako Slavene danas poznamo, jer tada Slavena još nije bilo u današnjem smislu«, već je upravo mogao »biti samo Hrvat (Sarmat), najvjerojatnije potomak onih Hrvata (Sarmata) koji su bili u rimskoj službi i za vojničke zasluge dobili posjede u Panoniji« (295). Iz ovoga proizlazi ne samo to

da Hrvati nijesu Sloveni nego još i to da su oni stariji od njih kao etnikum. No, nezavisno od toga i protivurječno istom, i sam na 297. strani svojega rada konstatuje da nakon dolaska u sadašnju (i vječnu) domovinu strani izvori (osobito latinski) i dalmatinski Romani Hrvate često nazivaju *Sclavi,* kako se to vidi iz zbirke izvora *Documenta historiae Croaticae* što ju je izdao Rački (Zagreb 1877): franački ljetopisac godine 817. spominje *Dalmatinorum ... Slavorum* (Doc., 317); papa Ivan VIII 879. godine piše hrvatskom banu *Sedesclauo, glorioso comiti Sclauorum* (Doc., 7); na kamenome natpisu opata Teodeberta iz IX stoljeća u Ninu stoji: »Temporibus domno Brannimero dux *Sclavorum*« (ovo *dux Sclavorum* se ne odnosi na hrvatskoga vladara Branimira, već na neku drugu osobu[28]) itd. Sloveni nijesu mogli odjednom nastati.

Nauka danas vjeruje da su tzv. Praindoevropljani živjeli u trećemu mileniju prije naše ere u stepama južne Rusije te da su govorili indoevropskim jezikom. Iz južnoruskih stepa Indoevropljani su, postepeno, migrirali: s jedne strane u Aziju – u Indiju, Iran i Malu Aziju, a s druge strane u Evropu, koju danas gotovo cijelu naseljavaju. Oni su se postupno i dugotrajno preobražavali u Slovene.

Indoevropski jezici dijele se na dvije velike grupe: a) na kentumske jezike (lat. *centum* = sto) i b) na satemske jezike (iransko *satem* = sto), u koje spadaju: indoiranska grupa (indoevropski jezici Indije i Irana), jermenski jezik, albanski jezik, baltička grupa i slovenska grupa.[29] Otuda u njima ima zajedničkih crta.

Sada se već zna još i to da se pradomovina Slovena nalazila, prema najnovijim proučavanjima, u prostoru što se može ograničiti Karpatima na jugu, Baltičkim morem na sjeveru, Labom (Elbom) na zapadu i srednjim tokom Dnjepra na istoku. Proces izdvajanja Slovena iz opšte indoevropske zajednice trajao je počev od III milenijuma prije n. e., a završen je negdje u I milenijumu stare ere. U izvorima iz I i II vijeka Sloveni se pominju na relativno širokome prostoru sjeverno od karpatskog luka sve do južne obale Baltičkog mora. U to vrijeme Ptolomej ih opisuje kao »veliki narod«, što znači da su naseljavali šira prostranstva.[30] Sloveni se još oko I i II stoljeća nove ere šire po srednjoj Evropi i dopiru do Dunava i Save.[31] A ima dokaza da su i mnogo ranije stizali u Dalmaciju.

Za potrebe pravljenja dubljeg uvida u iranske teorije, odnosno u etimologiju savremenog etnonima *Hrvat,* neophodno je iz etnološke literature još donijeti i osnovne informacije o Irancima, Jazigima, Sarmatima, Alanima i Armenima kao etnosima što se kod Heresa spominju u vezi s tim teorijama, kao mogući tvorci, predstavnici drevnog imena *Hrvat (Sarmat).* Naime, treba vidjeti na kojemu su se stupnju društvenog i kulturnog razvitka ti etnikumi nalazili u antičko doba. To radi upoređenja s nivoom razvitka starih Slovena.

Iranci danas predstavljaju stanovnike Irana, odnosno narode u Prednjoj i Srednjoj Aziji. Govore jezicima iranske grane indoevropske jezičke porodice. *Persi* su najkompaktnija grupa (oko 50%), potom *Azerbejdžanci* (oko 30%), zatim *Kurdi, Luri, Bahtijari, Beludžistanci, Arapi, Turkmeni* (oko 15%), pa *Asirci, Jermeni, Gruzijci, Jevreji* (oko 5%). Mnogi od ovih iranskih naroda u antičko vrijeme su stvorili relativno razvijene kulture i imali značajnu ulogu u opštemu istorijskome razvoju. U najnovije doba etnonim *Iranci* se upotrebljava zapravo za Persijance, odnosno stanovništvo Irana.[32]

Iranski jezici se i u jezikoslovnoj enciklopedistici određuju kao jedna od istočnih grana ie. porodice jezika, kojima se danas govori na Iranskoj Visoravni (između Tigrisa

i Inda) i u susjednim oblastima. U starome vijeku zauzimali su mnogo veći prostor, jer su njima pripadali i jezici mnogih izumrlih naroda u Evropi, na području istočno od Dunava do Kavkaza. Najsrodniji su indijskim jezicima, te zajedno s njima čine indoiransku granu ie. jezika.[33]

Jazigi su sačinjavali savez sarmatskih plemena. Pominju ih još antički pisci. Prijethodno su živjeli na obalama Azovskog mora, a odatle prodrli u jugozapadne oblasti crnomorskih stepa. U periodu između I vijeka prije i I stoljeća nove ere nalazili su se na prostoru između Dunava i Tise. Bili su nomadi – stočari na stepenu raspadanja prvobitne zajednice.[34]

Sarmati su obuhvatali nomadska plemena; do IV vijeka prije n. e. naseljavali su priuralske stepe, a zatim priješli na sjeverni Kavkaz i crnomorske stepe, gdje su, isključujući Skite, stvorili plemenske saveze. Do početka nove ere živjeli su na stupnju matrijarhata. Ime *Sarmati* označavalo je i etničke zajednice što su prodrle u južnu Evropu, odakle su ih u III i IV stoljeću potisle germanske i hunske zajednice. Njihovi potomci su Alani, preci savremenih Osetina.[35]

Alani su etnička zajednica sarmatskog porijekla; od II-IX vijeka naseljavali su sjeverni Kavkaz i oblasti između donjeg Dnjepra i južnog Urala. Bavili su se nomadskim stočarstvom i djelimično zemljoradnjom. Neki od Alana pod imenom *Jazigi* naselili su se po teritoriji današnje Mađarske, a neke alanske grupe i danas žive na Kavkazu pod nazivom *Oseti.* Zbog toga se smatra da su kavkaski *Alani* preci savremenih *Osetina.* Bilo je pojedinaca koji su s Alanima povezivali porijeklo Hrvata. To je takozvana alanska teorija što u nauci nije dokazano.[36]

I, najzad, *Armeni (Jermeni)* su nastali u složenome procesu asimilacije naroda Haj s drevnim armenskim, urartskim i drugim plemenima. U VI stoljeću prije n. e. ujedinjeni su u savez jermenskih (armenskih) plemena. Dva vijeka kasnije obrazovali su robovlasničke države. Armenski jezik pripada indoevropskoj jezičnoj porodici. U njemu ima dosta elemenata posuđenih iz persijskoga, grčkog i sirijskoga. Posjeduje i nekih elemenata preuzetih iz kavkaskih jezika koji ga unekoliko udaljavaju od indoevropskoga jezičkog nasljeđa.[37] No, svi su izgledi da Armeni (Jermeni) s balkanskim Hrvatima nemaju neke bliže veze.

Sloveni su kako u fiskiranoj prapostojbini tako isto i određeno vrijeme po doseljenju na Balkansko poluostrvo zaista predstavljali samo evropsku etničku (tj. krvnosrodničku rodovsko-plemensku) zajednicu indoevropskog porijekla koju povezuje sličnost jezika i ostalih obilježja duhovne, materijalne i socijalne kulture. Naseljavanje Slovena u današnje njegove krajeve uticalo je od VI vijeka na raspadanje slovenskih rodovskih zajednica, na primanje hrišćanstva i stvaranje ranofeudalnih država, u čijim su se okvirima (prije ili poznije) razvili pojedini savremeni narodi (južno)slovenskog porijekla.[38]

Isto se može kazati i za stare Slovene što su obuhvatani nazivom *Bijeli* ili *Veliki h(o)rvate* u Poljskoj. S obzirom na to da su uticaji Franačke na njih poslije doseljenja u njihovu sadašnju domovinu bili nešto slabiji, uzima se da su zbog toga sve do IX stoljeća u njima procesi raspadanja plemenskog društva tekli nešto usporenije te da su se više razvijali na domaćoj podlozi.[39] Uz to, polazeći od aktuelnih teorija o narodu kao etničkoj kategoriji i činilaca koji ga samouobličavaju, došao sam do saznanja da se početak etnogeneze Hrvata kao ranoga, vazalnoga srednjevjekovnog naroda u IX vijeku poklapa s nastankom, razvitkom i pojavom feudalizma na njihovome tlu u

svojstvu novoga, klasnoga društvenog poretka, nastalog razaranjem dotadašnje kolektivne rodovsko-plemenske svojine, vazalne državne organizacije u Dalmatinskoj Hrvatskoj (u zaleđu gradova Zadra, Šibenika, Trogira i Splita od Istre do Cetine) i u Posavskoj Hrvatskoj (između Drave i planine Gvozda) i s prevazilaženjem ranijih antagonizama između slovenskih doseljenika i neslovenskih starosjedilaca.[40]

Kao što se na temelju uspoređivanja vidi, između nivoa društvenoga i kulturnog razvoja koji su ostvarili stari Sloveni pod nazivom *Bijeli h(o)rvate* uz gornju Vislu ispod Karpata u poljskoj pradomovini i u novoj balkanskoj otadžbini do oko 30-tih godina IX vijeka u mojoj interpretaciji i Heresovih postavki o *Harvatima (Haravatima)*, odnosno *H(o)rvatima* kao antičkome narodu iranskoga porijekla čak od godine 520. prije Hrista i zemlji *Harahvaiti (Harahvaitis, Harauvatis, Harahvatiš, Harauvattija)* u njihovoj crnomorsko-zakarpatskoj prapostojbini Velikoj Hrvatskoj, čija je Bijela Hrvatska bila njezin zapadni dio, postoji dubok nesklad, nepremostiv jaz. Budući da su u to doba Iranci predstavljali oformljene narode u savremenom smislu riječi, te bi se postavke mogle prihvatiti kad bi naši Hrvati stvarno bili njihovi daleki potomci. Međutim, pokazani stupanj etničkoga razvoja Jaziga, Sarmata i Alana u to isto doba ne odgovara stepenu razvitka tih iranskih naroda. Može se čak reći da su bili bliži ravni socijalne razvijenosti što su je imali stari Sloveni nego njihovome.

Sve ovo upućuje na pomisao da su u crnomorsko-zakarpatskoj pradomovini pod imenom *Velika h(o)rvatska* postojali etnosi različitoga etnogenezološkoga postanka i nivoa društvenoga i kulturnog razvitka: U Bijeloj h(o)rvatskoj kao njezinome zapadnome dijelu na poljskom prostoru slovenska etnička zajednica, a na njezinome istočnom području iranski narodi. I prvi i drugi etnikum mogao je nositi hrvatsko ime kao zajedničku nominaciju, koja ne mora biti iranskog postanja, već može poticati od nekoga drugog naroda, čuvenijeg čak i od samih Iranaca. Njihovi različiti statusi i stupnjevi društvenoga razvoja moguće da su ponajviše uticali na to da se Bijeli h(o)rvate prema iranskome načinu obilježavanja strana svijeta iz Velike h(o)rvatske i nominalno izdvoje kao posebna etnička cjelina.

Pošavši od Porfirogenitove deklarativno kazane i cijelim njegovim djelom stvarno posvjedočene etimologije da etnonim *Hrvati* prvobitno na slovenskom jeziku znači »oni koji imaju mnogo zemlje«, nizom ne samo lingvističkih već i ostalih dokaza u zaključku jedne još uvijek neobjavljene etimološke rasprave napisao sam kako je u njoj ustanovljeno da se njihova središnja predbalkanska pradomovina nalazila na prostoru između Visle i Labe u Zapadnoj Evropi. S osloncem opet na carev traktat *De administrando imperio,* isto tako je još utvrđeno da se ona svakako zvala *Bijela* u značenju *Zapadna* ili *Velika h(o)rvatska,* a njezini stalno nastanjeni stanovnici *h(o)rvat(e).* Tim su nazivom bila obuhvaćena brojna slovenska plemena, međusobno ipak raznorodno krvno povezana, ali već kao teritorijalizovana, zahvaćena procesom raspadanja, biće da bi se razlikovala od Skita.

Oblik *h(o)rvatska* u nazivu zemlje *Bijela h(o)rvatska* potiče od grčke imenice *hóra* »zemlja«, pa joj je stoga izvorno značenje »zemaljska zemlja«. A lik *h(o)rvat(e)* je nastao prema obliku *h(o)rvatska* i zbog toga posjeduje prvobitno značenje »zemaljske zemlje ljudi« ili »veliki posjednici od zemlje zemlje (duple zemlje)«, ukratko – »zemljaci«. Budući da su zbilja bili posjednici *Velike h(o)rvatske* kao nominalno vrlo prostrane zemlje u kolektivnoj svojini, nijesu ništa drugo do »oni koji

imaju mnogo zemlje«. Iz ovoga je sasvim očevidno da su oni u prapostojbini odista predstavljali bogati društveni sloj ili pak socijalni stalež.[41]

Nekoliko godina prije ovoga u studiji posvećenoj proučavanju porijekla i značenja imena *Hrvat i Srbin* samo na Balkanskome poluostrvu na njezinom sam kraju sažeo da je, uzimajući u obzir sve argumente za i protiv careve etimologije, neophodno u zaključku kazati kako se ipak gotovo s potpunom izvjesnošću može prihvatiti da su nazivi *hrvatska i hrvat(e)* prvobitno stvarno nastali od grčkoga *hora* »zemlja«. Imajući u vidu solidnu pokazanu argumentaciju u njihov prilog na našoj strani, taj sud bi se mogao primiti i kao konačna istina, ali nas u tome jedino sprečava neproučenost istih naziva u pradomovini starih Slovena.[42]

Potom sam u jednome opsežnom radu o postanku srednjovjekovnih Hrvata kao naroda njihovu etnogenezu u cjelini i u pojedinostima uskladio s izloženom Porfirogenitovom etimologijom. Pored ostalog tu sam napisao da neposredno prije početka formiranja kao naroda sve do kraja VIII stoljeća slovenski doseljenici su bili pod upravom Avara, a od kraja toga stoljeća Franaka. U otporu potčinjavanju njihovoj vrhovoj vlasti stvaraju odbranbeno-oslobodilački savez plemena, prvobitno nazvan *(h*(o)rvat(e) ili *sklavinija h(o)rvatska* »zemljaci«. On pokriva zemlju (teritoriju) stalno nastanjenih i već udruženih slovenskih plemena, koja su započela da se klasno diferenciraju na bazi stvaranja privatne svojine na štetu kolektivnog vlasništva. Pridjevska imenica *h(o)rvatska* u njemu potiče od grčke imenice *hóra (chôra)* »zemlja«, čije je izvorno značenje »zemaljska zemlja« i od nje izvedeni lik *h(o)rvat(e)* u značenju »zemaljske zemlje ljudi« ili »veliki posjednici od zemlje zemlje (duple zemlje)«. Ovo se etimološki podudara s Porfirogenitovim obrazloženjem istoga imena s izvornim socijalnim značenjem kao »oni koji imaju mnogo zemlje«, latinskim srednjovjekovnim oblikom *corrogatus* »vojnik-zemljoradnik«, s nešto poznije nastalim brojnim antroponimom *Horvat* »Zemljak« i još nekim po obliku i značenju njemu sličnim antroponimima i toponimima.[43] Široko izložene i mnogim dokazima potkrijepljene postavke etimološke i etnogeneziče naravi u potonjim dvjema mojim objavljenim studijama do sada nitko nije ni pokušao da ospori.

Kompariranjem navedenih zaključaka iz triju konsultovanih rasprava jasno se razabire da među njima postoji apsolutna saglasnost u naznačenim spoznajama o porijeklu i značenju lika *h(o)rvat(e)* do oko treće decenije IX stoljeća na Balkanu i etimologije takvog isto njegova prijethodnog oblika nastalog u povislanskoj pradomovinskoj Bijeloj h(o)rvatskoj.

Sada se već pouzdano, s velikom izvjesnošću može tvrditi da su Grci još prije 520. godine stare ere cijelu teritoriju na veoma prostranome prostoru u fiksiranim granicama od Crnog mora do iza Karpata narekli *Velika h(o)rvatska* prema svojoj imenici *hóra.* Oni su se kao helenistička narodna zajednica s visokom kulturom počeli stvarati čak već od XII vijeka prije n. e. miješanjem staroga pelazijskog sloja s doseljenicima iz Male Azije i plemenima iz sjeverozapadnih dijelova Balkanskog poluostrva. U to vrijeme ona se sastojala od Ahajaca, Jonaca, Doraca, Elijaca i drugih manjih grupa. Od VIII do VII stoljeća prije Hrista Grci su obrazovali mnoge kolonije po Sredozemlju i obalama Crnog mora[44] pa je logično vjerovati da su u to doba ili nešto kasnije izvršili rečeno imenovanje.

Grci su Velikoj h(o)rvatskoj dali takvo ime kao onovremeni najznačajniji politički i kulturni faktor stoga što su njezini razni etnosi bili teritorijalizovani, vezani

za zemlju, stalno nastanjeni na njoj moguće da bi ih razlikovali od nomadskih Skita, kako im samo ime kazuje, lutalačkog stanovništva također iranske jezičke skupine. Do I vijeka prije n. e. živjeli su u crnomorskom primorju i njegovome zaledu. Najpotpunije podatke o njima ostavio je Herodot u V stoljeću stare ere. Dolazeći iz Azije, zaposjeli su crnomorski basen i Prednju Aziju. Stvorili su novu političku zajednicu što ju je povezivao zajednički jezik, običaji i religija. Skitska država je trajala do III vijeka, kada se raspala u sukobima s novim zajednicama koje su se u to vrijeme pojavile na njezinim granicama (Grčka, Rim i dr.).[45]

Iranske teorije, osim vizuelno u spoljašnjemu, zvukovnome pojavnom obliku naziva *Hrvat*, nemaju nikakvu drugu konkretnu verifikaciju što ih vjerodostojno dokumentovano približavaju Porfirogenitovoj grčkoj interpretaciji porijekla i značenja toga naziva. Njezini zastupnici ništa ne kažu o tome kada i kako su se Iranci preobrazili u slovenski narod Hrvate, kada su se i zašto na Balkan oni selili, zašto u Poljskoj (u Bijeloj ili Velikoj Hrvatskoj uz gornju Vislu, zapadno od Sana, sa središtem u Krakovu) i u Češkoj (sjeveroistočnom dijelu istočno od Jizere i sjeverno od gornje Labe, i danas postoje u susjednom području tri sela s imenom *Charvatce* – u srezovima: Mladá Boleslav, Roudnice i Teplice)[46] kao slovenska naselja. A grčka teorija pruža realne odgovore na sva ta i druga pitanja u etimološkoj i etnološkoj ravni, tako da za nju nema više nikakvih bitnijih nepoznanica te vrste.

Iranske teorije nemaju ni jedinstvenoga, pa ni smislenog praizvora koji poput grčke imenice *hóra* može lingvistički (etimološki) da objasni sve Heresove varijacije hrvatskog imena što ih je donio kao širokorasprostranjene nominacije iz iranskih jezika. Pošto je već sve to tako, ne preostaje ništa drugo do da i njih tretiramo kao izvedenice iz te iste imenice koje su se prilagodile, uklopile u sisteme iranskih jezika isto kao i svi njezini derivati, Trubačevljevi likovi iz *Etimologičeskog slovara slavjanskih jezykov* što su prilagođeni karakteru i zakonima razvitka slovenskih jezika u kojima egzistiraju. Dakle, očevidno je da su svi nastali monogenezički i na svoj način tako da svaka od pokazanih izvedenica (u slovenskim i neslovenskim jezicima) u pogledu postanja ima posebnu, vlastitu istoriju. Ovo utoliko prije ako se zna da sve nijesu istoga, etničkog, već mješovitoga značenja, da tvore višeznačno semantičko polje.[47] Za Bijelu i uopšte Veliku h(o)rvatsku se pogotovo mora naglasiti da zbilja nije bila etničko, plemensko niti pak narodnosno, nego teritorijalno ime, koje je poslije XI vijeka postepeno nestalo s istorijske pozornice stoga što su se njezini stanovnici – h(o)rvat(e) u crnomorsko-zakarpatskoj pradomovini i u novoj balkanskoj postojbini u daljim etnogenezološkim procesima samouobličili u nove narode i poznije u nacije. A to što je pak označena zapadna strana Velike h(o)rvatske bijelom bojom, ne mora da dokazuje kako su i h(o)rvate Bijele h(o)rvatske bili iranskog porijekla, jer i u litavskom ima *báltas* što znači bijel,[48] od kojega potiče naziv *Baltičko more*. I mi upotrebljavamo arapske i rimske brojeve a nijesmo Arapi i Latini. Štošta smo primili iz svijeta, ali smo ipak svoji.

Zaključak

Podvrgavajući kompleksnoj analitičko-kritičkoj probi i provjeri iranske teorije, sa sigurnošću se može sažeti da nijedna od njih ime *Hrvat* nije objasnila na odgovarajući način.[49] Njihovi tvorci i predstavnici za potonjih nešto manje od sto

godina sabrali su mnoge značajne podatke i činjenice, ali ih nijesu naučno interpretirali. Povodeći se nekritički ponajviše za vizuelnom stranom istog imena, pošli su krivim putem kad su Irance identifikovali kao daleke pretke današnjih balkanskih Hrvata, koji navodno potiču čak iz antičkog doba. Zato se nijesu cjelovito udubili u suštinske etnogenezičke procese i njihove socijalne odnose još dok su živjeli u predistorijskoj eposi. Prapostojbinu su im pogrješno nastojali da lokalizuju u istočnome, crnomorskom prostoru Velike Hrvatske, uvjereni da sve sinonimno predočene vaijante trodijalektalnog imena *H(o)rvat (Harvat)* potiču isključivo iz iranskih (sarmatskih) jezika. U tim nastojanjima oni nijesu vidjeli da se na njezinoj zapadnoj strani ne nalaze iranski etnikumi, već populacije slovenske etničke zajednice, na daleko nižemu stepenu društvenoga i kulturnog razvitka od iranskih naroda nastanjenih na crnomorskim obalama i kao takvih posvjedočenih još u antičko vrijeme. Od njih su bile dijametralno različite.

Cjelovitim uvidom u kompleks isuviše složenih problema u vezi s etimologijom naziva *Hrvat* dugogodišnjim postupnim i sistematskim istraživanjem ustanovio sam da je zapadni dio Velike h(o)rvatske u zakarpatskoj prapostojbini starih Slovena u svojstvu posebnog etnosa i nominalno izdvojen kao Bijela h(o)rvatska usljed toga što se nalazio na bitno drukčijemu stupnju razvoja od onoga na kojemu su se nalazili najrazvijeniji iranski narodi u njezinome istočnom kraju. Kao takav, bio je i mnogobožački.

Sve činjenice upućuju i na zaključak da je velika h(o)rvatska na cijelome svojemu prostoru od Crnoga mora do iza Karpata u Poljskoj svakako dobila takvo ime prema grčkoj imenici *hóra*, a njezini stanovnici h(o)rvate kao »oni koji imaju mnogo zemlje« (veliki zemljoposjednici). Tako su ih nazvali Grci još u antičko doba, to jest kada su kao najznačajniji i najrazvijeniji tadašnji socijalni, politički i kulturni činilac na crnomorskim obalama imali kolonije. Uostalom, njihovo prisustvo u tome području široko su dokumentovano zasvjedočili i sami zastupnici iranskih teorija. Umjesto da uvide kako su se jedino slovenski Bijeli h(o)rvate selili na Balkansko poluostrvo, ti su zastupnici upali u tešku zabludu kada su praotadžbinu balkanskih Hrvata bezuspješno tražili u iranskim etnosima crnomorskog dijela Velike h(o)rvatske. A nijesu ni primijetili da su zapali u veliku protivrječnost kad su konstatovali da su se visokorazvijeni antički Iranci iz narodnosnoga nivoa razvijenosti po dolasku u njihovu tobožnju buduću Dalmatinsku i Posavsku Hrvatsku odjedanput neobjašnjivo preobrazili u slovensku etničku zajednicu krvnosrodničkog rodovsko-plemenskoga statusa i ranga.[50] Poznato je, međutim, da se jedan narod iz više faze ravitka kakav je feudalizam ne može vratiti u prijethodnu gentilnu ravan, karakterističnu za prvobitnu zajednicu kao najnižu etapu društvenog života. To je univerzalni zakon periodizacije što podjednako vrijedi za sve populacije na zemaljskoj kugli. Nema povratka iz hrišćanstva u paganstvo.

Etimolozi, istoričari i etnolozi zaziru od grčkoga porijekla i značenja imena *Hrvat* i uopšte od etnogeneze hrvatskog naroda tek od treće decenije IX stoljeća i stoga što se povode za širim teorijskim shvatanjima termina *narod*. Oni misle da su Hrvati bili narod i davno prije toga, kada su se nalazili na rodovsko-plemenskome nivou razvoja, jer polaze od širega ili populističkog značenja toga termina izvodeći ga od lat. imenice *gens, gentis* – rod, koljeno, potomak itd. u smislu »(na)roditi se« (mnoštvo, svijet, masa). Ovakvo poimanje i tumačenje pojma narod se ne može prihvatiti zbog

toga što se njegov sadržaj miješa s izvornim smislom pojma **pleme**[n] – pleme, rod,[51] što će reći da zasijeca u prvobitnu rodovsko-plemensku zajednicu kao društvenu formaciju koja sa svojom kolektivnom svojinom nipošto nije mogla iznjedriti individualno oblikovane zajednice kakvi su narodi u savremenome značenju riječi. Zato jedino ostaje da se držimo sadržaja termina *narod* u užem smislu, tj. njegove definicije naznačene u literaturi. Od nje sam i ja u ovome i drugim radovima pošao kad sam se bavio etimologijom imena *Hrvat* zavisno od etnogeneze ili istoriogeneze Hrvata kao rano-srednjovjekovnoga naroda. To važi za sve narode.

Uostalom, ako su štokavski, kajkavski i čakavski dijalekatski sistem hrvatskog jezika, kako se smatra, stvarno donešeni iz iranske prapostojbine, postavlja se logično pitanje: da li su štokavštinu kako Crnogorci, Srbi i Muslimani tako isto i Makedonci i Bugari također otud naslijedili? Ovo predstavlja još jedan očevidan argument protiv iranskih teorija o porijeklu Hrvata i njihova etnonima, jer niko potvrdan odgovor na to pitanje ne može dati.[52]

Napomene

1 Teorije o nazivu *Hrvat* pregledno su izložene i prikazane u ovijem knjigama: Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, I, A-O, Matica hrvatska, Zagreb 1969, 490-492; Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Suradivao u predradnjama i priredio za tisak Valentin Putanec, knjiga prva, A-J, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1971, 690-692, i B(ogo) Gr(afenauer), H r v a t i – I. *Ime, Enciklopedija Jugoslavije*, 5, Hrv – Janj, Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb 1988, 1-2. U potonjim dvjema knjigama donešena je i najvažnija literatura o imenu *Hrvat* do 1985. godine.

2 Vjekoslav Klaić, *Hrvati i Hrvatska*. Ime Hrvat u povijesti slavenskih naroda, Zagreb 1890, II izdanje 1930, 73.

3 Vladimir Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik*, pretisak, Zagreb 1975, I, 407.

4 Rikard Simeon, nav. djelo, 492. Bogo Grafenauer, nav. djelo, 1, u vezi s rečenim dodaje: »Upozorenje M. Pogodina (1901) na *Horóathos* ili *Horúathos*, ime arhonta u Tanaisu (danas Azov) iz II-III. st., koje je on objašnjavao iz slavenskog *H'rvat'* otvorilo je put iranskim teorijama«. A malo poslije toga Grafenauer piše da po Nachtigalu sufiks - *at* u imenu *Hrvat* odgovara imenima ilirskog ili iranskog porijekla, iako sama osnova nije objašnjena. Ime *Hrvat* povezano je s Karpatima i stanovnicima oko toga gorja, a k Slovenima je prijeslo posredstvom Germana na poljsko-lužičkome jezičkom području. Nachtigal drži da je jedino tako moguće protumačiti različite oblike u kojima se naziv *Hrvat* javlja kod Slovena: *H(k)arv-, H(K)rov-, Hrav-, Hrv.* Prema Grafenaueru, međutim, ta različitost oblika, kao i završetak *-at*, ne dozvoljavaju ni slovensku interpretaciju imena ni pretpostavku da je ono jedinstvenoga porijekla, tj. da je nastalo jednokratnim preuzimanjem imena u praslovensko doba, u vrijeme doseljenja nekog stranog plemena u zakarpatski kraj. To objašnjenje odgovara istorijskim prilikama onoga dugog razdoblja u kojemu su se izmedu Karpata i Baltika slovenska plemena formirala po različitim spoljašnjim uticajima (iranskim i germanskim) – završava prof. B. Grafenauer.

5 Petar Skok, nav. djelo, 691-692.

6 O. N. Trubačov, *Rannie slavjanskie etnonimy – svideteli migracii slavjan*, Voproszy jazykoznanija, br. 6, Moskva 1974, 48-67, i O. N. Trubačev, *Etimologičeskij slovar slavjanskih jazykov*, 8, Nauka, Moskva 1981, 149-152.

7 Starohrvatska prosvjeta, br. 16, Split 1986, 89.

8 J(aroslav) Š(idak), H r v a t i – III. *Povijest do 1914, Enciklopedija Jugoslavije*, 5, Hrv – Janj, 12.

9 *Sveta baština*, broj 9/75, Duvno 1989, 18.

10 *Od pradomovine do domovine*, Chicago 1979; *Postanak imena Hrvat*, Kršni zavičaj, br. 22, Humac 1989, 17-25.

11 Vladimir Mažuranić, *Prinosi*, I, 145.

12 Arena, broj 1214, Zagreb 28. III 1984.

13 Zbornik kralja Tomislava, Zagreb 1925, 292-293.

14 *Manual Slavonic Personalities – past and present*, New York 1940, 52.

15 *Kad je nastala glagoljica?*, Danica, Chicago.

16 *Vjera i nevjera*, Zagreb 1982, 51-52.

17 Zbornik kralja Tomislava, 111-120.

18 Dominik Mandić, *Hrvati i Srbi dva stara različita naroda*, München-Barcelona 1971, 17.

19 Starohrvatska prosvjeta, br. 11, Split 1981, 185-186.

20 Tomislav Heres, *Hrvatsko ime u prošlosti i sadašnjosti*, Marulić, br. 3, Zagreb 1990, 292-296. Isti autor na 299. strani rada dodaje ovo: »Oblici hrvatskog narodnog imena na najstarijim spomenicima i u prastarim povijesnim izvorima dokazuju, da smo sva tri današnja narječja hrvatskog jezika (čakavsko, štokavsko i kajkavsko) donesli iz svoje iranske pradomovine. Jezični zaklad iranskih Hrvata samo je djelomično zabilježen u Skokovu Etimologijskom rječniku (IV, Zagreb 1974, 547-555)«. Međutim, ako se uporedi prisustvo ostalih ie. jezika u hrvatskom, udio iranskih jezika u naznačenome obimu Skokova *Rječnika* je posve normalna pojava. Ovo svakako kada se zna da oni pripadaju istoj (satemskoj) grupi ie. porodice jezika. Udio iranskih jezika u hrvatskom relativizuje se još i time što su u njemu grčki (s antičkomakedonskim) i latinski jezik u znatno većoj mjeri prisutniji od iranskih jezika (grčki po stranicama duplo više: 573-589, a latinski čak više nego tri puta: 591-617), iako oba pripadaju drugoj (kentum) grupi ie. familije jezika. Prisustvo iranskih lingvističkih sadržaja u hrvatskom jeziku nije veće nego u ostalim slovenskim jezicima, u kojima se također »osjećaju i uticaji iz iranskog jezika što je došlo, verovatno, posredstvom Skita i Sarmata« – *Nova enciklopedija u boji* Vuk Karadžić – Larousse, II, L-Š, Beograd 1978, 1640. A to znači da je samo sporadičan. Budući da je i slovenački jezik kajkavskoga dijalekatskog karaktera, znači li to da je i etnonim *Slovenci* po imenu i njegovu sadržaju zbilja iranskog porijekla? Najnovija interpretacija njegove etimologije to odlučno poriče. Kao i sve izvedenice sa slovenskim nazivom, i on predstavlja simbiozu, dvočlano ime, čiji prvi član potiče od oblika *slovo* »riječ« iz slovenskog jezika, a drugi iz neslovenskih, zapadnoevropskih jezika. »Etnonim *Slovenci* se je razvil iz zloženke *slov* + *en*- ozir. samostalnika *Veneti, Ven(e)di*« u značenju »nastanjenici morske (baltičke) obale koji međusobno govore svojim jezikom« – Univ. prof. dr. Vojislav P. Nikčević, *Veneti in Slovenci, Z Veneti v novi čas*. Odgovori – Odmevi – Obravnave (Zbornik 1985-1990). Uredil in izdal Ivan Tomažič, Ljubljana 1990. 313-361. Ovo ima verifikaciju i u *Općoj Enciklopediji* Jugoslavenskog leksikografskog zavoda, 3, foc – lw, Zagreb 1977, 485-486. I tu stoji da su, osim današnjeg hrvatskog naroda, hrvatsko ime nosila još dva slovenska plemena: Bijeli Hrvati u Poljskoj, uz gornju Vislu, zapadno od Sana, sa središtem u Krakovu, gdje se kao plemensko ime dugo sačuvalo (još 1836. godine izdao je K. W. Wojcicki *Pesni ludu Bialo-Chrobatow)* i u sjeveroistočnom dijelu Češke. Tragovi imena *Hrvat*, sačuvani u lokalnim imenima, svjedoče da su manje skupine Hrvata bile pomiješane i s ostalim plemenima, među Slovencima, Slovacima, Lužičkim Srbima. Kao posljednji val slovenske seobe godine 626. u Dalmaciju stižu Bijeli Hrvati iz Bijele Hrvatske na gornjoj Visli.

21 Vojislav P. Nikčević, *Porijeklo i značenje imena Hrvat i Srbin*, Dubrovnik, br. 6, Dubrovnik 1987, 26, nap. 60.

22 Petar Vlahović, *Narodi i etničke zajednice sveta*, Vuk Karadžić, Beograd 1984, 107-108.

23 Milan Vujaklija, *Leksikon stranih reči i izraza*, Prosveta, Beograd 1966, 1002.

24 Dr Radomir Aleksić, *Rečnik stranih reči i izraza*, Prosveta Beograd 1978, 224.

25 B(ogo) G(afenauer), nav. djelo, 2.

26 J(aroslav) Š(ida)k, nav. djelo, 12.

27 B(ogo) Gr(afenauer), nav. djelo, 2.

28 Starohrvatska prosvjeta, br. 11, Split 1981, 184-185, Petar Vlahović, nav. djelo, 146, doslovno tvrdi kako se pretpostavlja da su se na Balkansko poluostrvo Hrvati doselili kao oformljena slovenska zajednica, jer se ime *Hrvat* nalazi i u slovenskoj pradomovini, iz koje su tokom VI i VII vijeka dospjeli na teritoriju današnje Jugoslavije. U našoj zemlji u istorijskim izvorima prvi put se pominju 852. godine. Primili su, posredstvom Rima, hrišćansku religiju, a nešto kasnije sa zapada i današnje pismo (latinicu). Tokom IX stoljeća stvorili su državu koja je, kao i ostale na Balkanskom poluostrvu, prolazila kroz različite istorijske faze. Za to vrijeme razvio se hrvatski narod, a kasnije i nacija u savremenom smislu – zaključuje etnolog akademik Petar Vlahović. Ne samo on nego i svi ostali istoričari, enciklopedisti i autori drugih priručnika Hrvate tretiraju južnoslavenskim narodom. A nije slučajno i to što se u njegovoj sintetički napisanoj etnološkoj jedinici o Hrvatima (isto, 146-147) ni posredno niti pak neposredno oni ne dovode u vezu s Irancima (Sarmatima), pa čak nema ni bilo kakvoga spomena iranskih teorija.

29 Radosav Bošković, *Osnovi uporedne gramatike slovenskih jezika*, I, *Fonetika*, Univerzitet u Beogradu, Naučna knjiga, Beograd 1972, 8.

30 Petar Vlahović, nav. djelo, 238-239.

31 Dr Stjepan Babić, *Jezik*, »Panorama«, Zagreb 1967, 86.

32 Petar Vlahović, nav. djelo, 155.
33 Petar Vlahović, nav. djelo, 162.
35 Isto, 232.
36 Isto, 76.
37 Isto, 87.
38 Isto, 238-239.
39 Dr Avdo Sućeska, *Istorija države i prava naroda SFRJ*, drugo izdanje, Sarajevo 1974, 15.
40 Vojislav P. Nikčević, *Srednjovjekovna etnogeneza Hrvata*, Dubrovnik, br. 5/6, Dubrovnik 1989, 30-57.
41 Vojislav P. Nikčević, *Još o porijeklu i značenju imena Hrvat i Srbin*, daktilografisani rukopis, 41 (ponuđen časopisu Dubrovnik).
42 Vojislav P. Nikčević, *Porijeklo i značenje imena Hrvat i Srbin*, 18.
43 Vojislav P. Nikčević, *Srednjovjekovna entogeneza Hrvata*, 48.
44 Petar Vlahović, nav. djelo, 149-150.
45 Isto, 235.
46 B(ogo) Gr(afenauer), nav. djelo, 1. Isti autor tu još dodaje da se izvještaji najstarijega ruskog ljetopisca *Povest' vremennyh let* o Hrvatima, kojima se dokazivalo postojanje četvrtoga slovenskog plemena Hrvata (na ukrajinskoj teritoriji istočno od Sana ili u Potkarpatskoj Rusiji), odnose na Hrvate uz gornju Vislu; zato taj ljetopis nigdje ne ubraja Hrvate među ruska plemena. Vidi o istome i: Rikard Simeon, nav. djelo, I, A-O, 491.
47 Vojislav P. Nikčević, *Srednjovjekovna etnogeneza Hrvata*, 54, nap. 56. Tu su i gramatički s grčkim usklađene sve izvedenice.
48 Radosav Bošković, nav. djelo, 14.
49 Ilustracije radi, Tomislav Heres u sljedećem citatu jasno pokazuje da ne vidi u čemu se sastoji bit etnogeneze Hrvata i zavisno od nje etimologiju, jer ih gleda zamagljenim očima: »Porfirogenet je značenje imena Hrvat izvodio od grčke imenice HORA: *zemlja* (Hrvati su oni koji imaju mnogo zemlje). U Avesti je HAURAVAT (Hrvat) dobar duh. Ne ulazeći u njihovu etimološku vrijednost, ova tumačenja podrijetla imena Hrvat možemo uzeti u njihovu simboličnu značenju. Hrvati su se često selili kroz prostor i vrijeme, nisu bili stalni na određenu području. U svom hodu kroz povijest Hrvati su nastanjivali velika i prostrana područja zemlje. U burama i olujama povijesnim hrvatski narod štitio je njegov dobar duh, Hrvat, koji ih je i doveo na jadranske žale. Ime Hrvat je ona zlatna neraskidiva karika koja povezuje današnje Hrvate s crnomorsko-zakarpatskim Hrvatima i Hrvatima iranskog Harahvaitiša« (297). S iranskim Hrvatima samo nominalno
50 Za neosnovanost iranskih teorija indikativne su Heresove kombinacije koje čak idu dotle da prepravlja izvore podučavajući ih istovremeno poradi toga da bi ih doveo u sklad sa svojim postavkama: »Pop Dukljanin u predgovoru svoga Ljetopisa veli, da je zamoljen da na latinski prevede knjižicu o Gotima *(Libellum Gothorum)*, koja se latinski zove *Regnum Sclavorum*. No taj najstariji dio *Hrvatske kronike* (napisana najvjerojatnije u VI. ili VII. st.) nije se mogao zvati ni *Knjižica o Gotima (Libellus Gothorum)* niti *Kraljevstvo Slavena (Regnum Sclavorum)*, jer Hrvatska kronika ne poznaje ni jedno drugo ime (Slaveni i dr.) nego samo ime *Hrvati*. Prema tome se je knjižica o Gotima mogla samo zvati *Kraljevstvo Hrvata*« (297). Međutim, ovo ne prihvata Eduard Peričić u veoma temeljito i studiozno napisanoj knjizi *Sclavorum Regnum Grgura Barskog*. Ljetopis Popa Dukljanina, Krščanska sadašnjost, Zagreb 1991. Da je Porfirogenitova Poljska kao prapostojbina Hrvata i u evropskoj literaturi prihvaćena, rječito dokazuje Fransis Kont kad u knjizi *Sloveni*. Nastanak i razvoj slovenskih civilizacija u Evropi (VI-XIII vek). Tom II, Beograd 1989, 300, veli sljedeće: »Možda iz ovog perioda (iz VII vijeka naše ere – V. N.) potiče nastanak severne Hrvatske (nazvane 'Bela Hrvatska'), čiji je položaj Konstantin Porfirogenit odredio kao okolinu Krakova. Ime *Hrvata* sa severa – koji će se u 7. veku preseliti na obale Jadranskog mora i obrazovati Hrvatsku kakvu danas imamo – iranskog je porekla: potiče od *Chrovatosa*, veoma uglednog starešine koji je dao svoje ime plemenu (A. V. Mišulin: 'Drevnie Slavjane v otryvkah grekorimskih i vizantijskih pisatelej po VII v. n. e.', Vestnik Drevnej Istorii, Moskva, 1941, str. 259-267). Da li su Hrvati bili slovenizovani Sarmati *(Nestorov letopis ili Povest o minulim vremenima)*, prevod, predgovor i kritički komentari L. Leger, Pariz, Leroux, 1884, str. 9), ili Sloveni kojima je upravljalo plemstvo, sastavljeno od sarmatskih ratnika, u tom panonskom useku kojim je u 6. i 7. veku vladalo protomongolsko pleme Avara? Na ovo pitanja još nije odgovoreno, pošto nisu poznati izvori koji bi obezbedili dovoljne i saglasne elemente. Prekinuti sa alternativom, ipak znači sagledati koliko mit može da nadmaši istorijsku odgovornost«. Ovo je značajno bez obzira na to što Fransis Conte drži da je ime *Hrvat* iranskog porijekla.
51 Vojislav Nikčević, *Što je narod i od kada datira*, Monitor, br. 43, Titograd 16. avgust 1991, 27-30. Kada se uzme u obzir da su i tako veliki slovenski narodi kakvi su Rusi počeli nastajati tek od IX vijeka od

slovenskih plemena Poljana, Volinjana, Drevljana, Dragoviča, Radmiča, Kriviča i dr. u staroruskoj državi Kijevskoj Rusiji, u čijim je okvirima poslije ruskoga počelo obrazovanje ukrajinskog i docnije bjeloruskoga naroda (Petar Vlahović, nav. djelo, 226-227), nema nikakvog razloga da i Hrvati ne budu ponosni na svoju veoma staru etnogenezu. Mnogi naučnici uzmiču od grčke teorije o etimologiji njihova imena i zbog neopravdano izrečene posve negativne ocjene Porfirogenitova tumačenja što se u literaturi povlači sve do našeg vremena. Tako Bogo Grafenauer, *Enciklopedija Jugoslavije*, 5, Hrv-Janj, 1, doslovno piše: »Podrijetlo imena Hrvat ostalo je do danas sporno. Stari su ga pisci tumačili različitim pučkim etimologijama. Tako ga npr. Konstatin Porfirogenet izvodi od grč. *χωρα* ['khōra]: zemlja; H. bi bili 'oni koji imaju mnogo zemlje'«. Grafenauer nakon ovoga na strani 2, iste sveske ukazuje i na neosnovanost vezivanja Hrvata za iransku prapostojbinu kad konstatuje kako mišljenje prema kojemu je »ime Hrvata kao etničko i teritorijalno ime« samo posljedica »postojanja i opsega države Kuvrata« (Grégorie) nespojivo sa stvarnim istorijskim razvojem u VII stoljeću; širenje je imena Hrvat po čitavome prostoru Zapadnih i Južnih Slovena – u pogledu njegova stranog porijekla i veze s Karpatima – povezano sa migracijama njegovih nosilaca iz prvotne Bijele Hrvatske uz gornju Vislu ispod Karpata. U prilog grčke teorije ide i pisanje Petra Skoka kad u *Etimologijskom rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I, A-J, 691, veli da je u brojnim etimološkim tumačenjima imena *Hrvat* osnovna teškoća u tome što se ne zna da li je *-ato* u sjev.-tal. *croato* »ostinato« sufiks ili pak i on pripada korijenu. Maretić misli da je sufiks. Na to da se radi o sufiksu, pomišlja se i u pokušaju etimologije koju daje Porfirogenit: on kaže da riječ »Hrvati na slavenskom jeziku znači oni koji posjeduju mnogo zemlje«(...). Iz toga izlazi da se ime dovodilo u vezu s grč. *χωρα* »zemlja« i sufiksom *-at* (tip *brkat, plećat, krakat)* – završava P. Skok. Kako se ovim uklanja glavna dilema u kontekstu svih ostalih riješenih nepoznanica o nazivu *Hrvat*, nema druge nego da se Porfirogenitovo gledište o njegovome porijeklu i značenju prihvati kao najrealnije. Kada je već sve to tako, postoji mogućnost da se opovrgne teorija iz 1970-ih godina, koja pokušava datirati dolazak Hrvata u Dalmaciju potkraj VIII stoljeća, povezujući ga ili s Avarima ili s Francima (L. Margetić, N. Klaić), koja se po Grafenaueru na 2. strani rečene enciklopedijske jedinice, zbog nesavjesnog odnosa prema izvorima i dosadašnjim naučnim istraživanjima, nalazi na slijepom putu. Nije neophodno potrebno da se pojava Hrvata u istočnim Alpama tumači posebnim naseljavanjem iz Dalmacije i tako izdvaja iz šire dijaspore hrvatskoga imena (Hauptmann); to je pitanje još uvijek otvoreno – smatra Bogo Grafenauer. U vezi s ovim, dodao sam kako upravo sama širina rasprostranjenosti i velika frekvencija javljanja prezimena *Horvat* i njegovih izvedenica upućuju na posiguran zaključak da svi njihovi nosioci u najdaljoj, predistorijskoj prošlosti etnogeneze Hrvata doista vode porijeklo od one mnogobrojne slovenske populacione mase, rasprostranjene ne samo u poznijoj Dalmatinskoj i Posavskoj Hrvatskoj, nego i u Sloveniji, pa čak i u Ugarskoj, koja je prije IX vijeka odista nosila ime *h(o)rvat(e)* »zemljaci« zato što je izvorno nastalo prema grčkoj imenici *hóra* »zemlja«. Tokom povijesti, iz te mase jedni su se etnički samooblikovali u Hrvate, drugi u Slovence, a treći su se asimilovali u Mađare. Otuda je prezime Horvat široko rasprostranjeno u tim svima trima etnikumima (Vojislav P. Nikčević, *Srednjovjekovna etnogeneza Hrvata*, 56, nap. 57.

52 Uticaj iranskog na hrvatski jezik je nevelik ako se ima na umu da u svijetu nema »čistih« jezika, tj. jezika koji bi bili samo svoji, u kojima nema jezičkog materijala iz drugih jezika. To je sasvim razumljivo – ljudi i narodi u svijetu nijesu izolovani, već na bezbroj načina dolaze u dodir jedni s drugima, pa odatle i prelaženje jezičkog materijala iz jezika u jezik. U našem jeziku, prema rječnicima M. Vujaklije i B. Klaića, ima oko pedeset hiljada stranih riječi i izraza među oko četiri stotine hiljada naših riječi. Evropski jezici, čak i oni najveći i najsavršeniji, u velikoj mjeri leksički i frazeološki počivaju na starogrčkim i latinskim leksičkim i frazeološkim izvorima – Milija Stanić, *Srpskohrvatska jezička razmimoilaženja*, Obeležja, br. 6, Priština 1990, 65. Stoga je najprije moguće da su iz starogrčkoga praizvora odista u sve slovenske i neslovenske jezike dospjele mnogobrojne varijacije semantički raznorodnih naziva izvedenih iz imenice *hóra* kao njihova zajedničkoga, jedinstvenog pojma što jedini posjeduje odgovarajuće i uvjerljivo značenje koje ih smisleno objašnjava. Kao takve, njih je značenjski nemoguće izvesti iz tobožnjega prvobitnog imena *harvat* – kao etnonima koji je navodno bio naziv nekoga iranskoga plemena što je poznije prenešeno na neko slovensko pleme ili se to iransko pleme poslovenilo, ne ostavljajući nikakve dublje lingvističke tragove svoje u njegovome slovenskom jeziku. U svim iranskim teorijama previđa se nepobitna činjenica da je u jeziku svakoga naroda sadržana njegova najdublja povjesnica. U vezi s tim, vidi: Prof. dr. Vojislav Nikčević, *Jezičko blago u Crnoj Gori kao izvor za istoriju naroda* u zborniku *Prošlost Crne Gore kao predmet naučnog istraživanja i obrade*. Radovi sa naučnog skupa, Titograd 26. i 27. aprila 1985, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti. Naučni skupovi. Knjiga 15. Odjeljenje društvenih nauka. Knjiga 7, Titograd 1987, 407-426. Isto tako, ne vidim kako se mogu iz imena iranskoga starješine *Chrovatosa* izvesti kako plemenski nazivi tako isto i druge mnogobrojne nominacije za pojmove: gore,

planine, doline, sela, krajevi, pokrajine, ljudi, narodi itd., za koje sam napisao da predstavljaju sastavne djelove najširega prostora što se naziva *Zemlja* (odnosno *hora*) prema kojoj su nastale. U tome je sadržana ključna šifra za razrješenje izuzetno zamršenog problema i značenja savremenog etnonima *Hrvat*. Isuviše bi bilo naivno vjerovanje da su po imenu samo jednog čovjeka, ma koliko on bio značajan, na raznim stranama zemaljske kugle, u slovenskome i neslovenskome svijetu, nastali tako raznorodni, široko rasprostranjeni i frekventni nazivi s hrvatskim atribucijama. Uostalom, i sama činjenica da se predstavnici iranskih teorija međusobno podosta razilaze u pogledu njihova praizvora, da im se nesaglasnost manifestuje u tvrdnjama o tome da rečene hrvatske atribucije vode zajedničko porijeklo od etnonima *harvat* preko niza drugih navedenih značenja do zajedničkoga antroponima *Chrovatos*, dovoljan je razlog da se u njih posumnja, da se tretiraju kao nesigurne i problematične. U stvari, u ovoj raspravi je izrečeno previše primjedbi protiv njih, preko kojih se ne može više olako prelaziti, tj. nekritički ih prihvatiti na način kako je to do sada rađeno. A protiv grčke teorije ne vidim da se može izreći nijedan konkretan prigovor. Naprotiv, nju potkrepljuju ukupna kontraargumentacija i sve naučno provjerene raspoložive činjenice. Prema tome, s velikom se izvjesnošću može zaključiti da je prvobitno statusno-socijalno grčko ime *h(o)rvate (harvat)* zemaljskoga karaktera i postanja veoma staro, da potiče još iz antičkog doba te da je kao takvo na prostoru Bijele h(o)rvatske u značenju zapadnog dijela Velike h(o)rvatske slovenski etnički sadržaj poprimilo već u vrijeme preobražaja Indoevropljana u Praslovene. Do takvoga zaključka se dolazi na temelju kompleksno proučene njegove etimologije u saglasnosti s obrađenom etnogenezom Hrvata kao srednjovjekovnog naroda u Dalmatinskoj i Posavskoj (Panonskoj) Hrvatskoj.

Vojislav P. NIKČEVIĆ

Iranske teorije o imenu Hrvat

Sažetak

U ovome radu se podvrgavaju analitičko-kritičkoj provjeri iranske teorije o imenu *Hrvat* brojnih domaćih i stranih naučnika. Povodeći se nekritički ponajviše za vizuelnom stranom istog imena, oni su pošli krivim putem kad su Irance identifikovali kao daleke pretke današnjih balkanskih Hrvata,koji navodno potiču čak iz antičkog doba. Zato se nijesu cjelovito udubili u suštinske etnogeneziče procese i njihove socijalne odnose još dok su živjeli u predistorijskoj eposi. Prapostojbinu su im pogrešno nastojali da lokalizuju u istočnome, crnomorskom prostoru Velike Hrvatske, uvjereni da sve sinonimno predočene varijante trodijalektalnog imena *H(o)rvat (Harvat)* isključivo potiču iz iranskih (sarmatskih) jezika. U tim nastojanjima oni nijesu vidjeli da se na njezinoj zapadnoj strani ne nalaze iranski etnikumi, već populacije slovenske etničke zajednice, na daleko nižemu stepenu društvenoga i kulturnog razvitka od iranskih naroda nastanjenih na crnomorskim obalama i kao takvih posvjedočenih još u antičko vrijeme.

Cjelovitim uvidom u kompleks izuzetno složenih problema u vezi s etimologijom naziva *Hrvat* dugogodišnjim postupnim i sistematskim istraživanjima ustanovio sam da je zapadni dio Velike h(o)rvatske u poljskoj zakarpatskoj prapostojbini starih Slovena u svojstvu posebnog etnosa i nominalno izdvojen kao Bijela (zapadna) h(o)rvatska usljed toga što se nalazi na bitno drukčijem stupnju razvoja od onoga na kojemu su se nalazili najrazvijeniji iranski narodi u njezinome istočnom kraju.

Sve činjenice upućuju i na zaključak da je Velika h(o)rvatska na cijelome svojemu prostoru od Crnog mora do iza Karpata u Poljskoj dobila takvo ime prema grčkoj imenici *hóra* »zemlja«, a stanovnici joj h(o)rvate kao oni koji imaju mnogo zemlje u značenju veliki zemljoposjednici (K. Porfirogenit). Tako su ih nazvali Grci još u antičko doba, upravo kada su kao najznačajniji i najrazvijeniji tadašnji socijalni, politički i kulturni činilac na crnomorskim obalama imali kolonije.

Terezija LETINIĆ CIGLENEČKI

Bijela blažena

moja je majka
govorila
da uskrsne
blagoslovljene
mrvice
treba posijati
i iz njih će niknuti
sitni cvjetić
bijela blažena
zato uskrsne mrvice
po vrtu bacamo
i bijeli cvijet
mirisni
očekujemo

Milan RADIĆ

Hrvatski Uskrs

Prošlo je mnogo
ljeta i ljeta
kada smo bili
daleko od svijeta.

Sva Hrvatska sada
k Uskrsu ide
i mnoge nas zemlje
znaju i vide.

Uskrs je za nas
veliki dan
jer je slobode
ostvaren san.

Dinko BILIĆ-TUSUN

Hrvatska na križnom putu

Na križnom putu naše povijesti
stotine tisuća mrtvih
i odvedenih u roblje,
stotine tisuća začepljenih usta
i ubijenih duša.
Koliki su izgubili smisao života
užasnuti nepravdom
i strahom od carstva nasilja,
koje se potajno desetljećima gradilo
znojem i žuljevima poslušnog puka!
Carstvo smrti – bratstva i jedinstva.
Trebalo je da nož stave
pod grlo svakom Hrvatu,
da shvatimo da je to zadnji puta
da možemo imati svoju Hrvatsku.

Bože moj, zašto dopuštaš?

Bože, kako je lijep zimski dan!
Modro se nebo plavi kao more
i blista sunce
kao svjetlo slobode na obzorju.
Hrvatska se ponovno rađa
iz ognja, dima i smrti.
O Bože moj, zašto dopuštaš
da sile zla trgaju Hrvatsku,
da nam u daždu smrti
nestaju sela i gradovi,
a kuda je prošao plamen mržnje,
trunu leševi na zgarištima.

Raspelo

Kristuš na križu visi
Črez poluotprte oči gledi
na ovaj tožen svet
i misli si:

»Zakaj sem svoj mladi život dal,
zakaj se za ljude žrtoval,
kad hasen od tega ni?«

»Posle skor' dva jezera let
isti je ovaj grešni svet.
Brat s bratom, sin s ocem se srdi.«

»Rati, bolesti i se fele nevolah
navek so po svetu sejali strah.«

»Nikakvi kapitalizmi, komunizmi i drugi »izmi«
nisu dali svetu pravdu i mir.«

»Bože, oče naš zakaj si nas ostavil?
Mene viseti na križu,
a ljude da jeden na drugega orožje dižu!«

»Pošli nam malo pravde,
da gladna deca bar dobiju kruha,
dok se za neke samo meso kuha.«

»Da vsaki od nas ima dober san
i dočeka mirno svoj sudnji dan.«

»Onda bum mogel i ja mirno viseti
i ne bum moral više na križu viseti!«

Pogled iz trave

Lepezom rasute zvijezde
uz zelenilo rijeke
padaju u vodu
ko opušci
i gase se uz dim.

Odlazi mladost
u izmaglicu
jutra.

Zora u rosnoj paučini.

Tko se izvuče pričat će djeci
o zlim dusima što prljaju zrak,
blate nebo,
koje nakon svih grozota
ipak ostaje plavo.

Nebo uokvireno ivančicama.

Pogled iz trave
pritisnut rafalnom paljbom
puzi uz tlo,
u cvjetnom okršaju
ljubavni sudar života i smrti.

Slučajni skakavac
odlazi svojim putem.

Miho DEMOVIĆ

Marijanska glazba u Hrvatskoj

Unatoč tome što su se Hrvati pokrstili razmjerno rano, još u VII. stoljeću, i već tada za potrebe kulta počeli graditi crkve i stvarati sve potrebno za dolično obavljanje liturgije, ipak prvi spomenici arhitekture, kiparstva i slikarstva mogu se na temelju znanstvenih istraživanja datirati tek početkom IX. stoljeća, a glazba koncem X. stoljeća, kada se susreću prvi neumatski zapisi. Prve skladbe na marijanske tekstove zabilježene su u šibenskom kodeksu *Liber sequentiarum,* koncem X. stoljeća. To su poznate sequence *Congaudent angelorum chori* i *Stirpe Maria regia.* Iz ovog stoljeća potječu i prvi poznati marijanski tekstovi glagoljaške liturgije (koji su se pjevali) u tzv. *Kijevskim listićima,* čiji nastanak u novije vrijeme slavisti stavljaju u dubrovački kraj. Marijanske skladbe čiji neumatski zapisi materijalno potječu iz XI. stoljeća su brojnije. To su antifone *Missus Gabriel Angelus Ave Maria, Ne timeas Maria,* himan *Imperatrix monacharum,* versus alleluia *O mediatrix hominum* iz Zadra, prefacija Majke Božje u zagrebačkom beneventanskom misalu MR 166, pohvala djevičanstva Majke Božje u exultetu evanđelistara Osora i Zadra, stih *Ora primum tu pro nobis virgo mater Germinis* u himnu *Rex sanctorum* iz Dubrovnika. Napjevi pripadaju sloju gregorijanskih monodijskih međunarodnih melodija. U stilu gregorijanske monodije hrvatski su crkveni glazbenici što prepisivanjem međunarodnih napjeva, a što stvaranjem novih tekstova i napjeva od XII. do XVIII. stoljeća za potrebe latinske liturgije (kojim jezikom su se služile katedralne i redovničke crkve) stvorili bogati fond marijanske monodijske glazbe. On je sadržan u brojnim antifonarima, gradualima, responsorialima, himnualima, sequentiarima koji se čuvaju u knjižnicama Dubrovnika, Hvara, Makarske, Splita, Trogira, Šibenika, Zadra, Osora, Krka, Zagreba, a ima ih oko dvije stotine. U njima su sačuvane i dvije obredne igre *Tractus stellae i Prophetae Christi,* u kojima lik Majke Božje zauzima stožernu ulogu. Posebno je zanimljiv fond marijanskih napjeva zagrebačkih liturgijskih kodeksa, jer se je Zagreb od pamtivijeka pa do godine 1788. služio vlastitim obredom u kojem je kult Majke Božje bio posebno naglašen. U seoskim crkvama svećenici su obavljali liturgiju starohrvatskim jezikom. Nazivali su se glagoljaši (po pismu glagoljici) a njihovo pjevanje glagoljaško. Ono se razlikuje i od bizantskog i od gregorijanskog pjevanja. Prenosilo se je usmenom predajom, pa je tek u novije vrijeme snimljeno na magnetofonsku vrpcu s namjerom da ga se zapiše notnim pismom i objavi tiskom. Glagoljaška liturgija je sačuvala i pjevanje Marijine tužaljke *Ideši že milostivče* (Vadis Propitiator) bizantskog pjesnika VI. stoljeća Romana Meloda. U glagoljaškoj liturgiji nastali su prvi himni na hrvatskom jeziku koji se u razdoblju renesanse pod utjecajem protestantizma prenose i u crkve s latinskom liturgijom. U tu svrhu nastaju brojne kolekcije crkvenih popijevaka, u početku bez notnih znakova kao pjesme glagoljaških kodeksa XIV. stoljeća, Korčulanska, Budljanska i Rapska pjesmarica. Tek u XVII. stoljeću pojavljuju se pjesmarice s notnim zapisima kao *Pysni za naypoglavitiye, naysvetye i nayveseliye*

dni svega godischia, koji je u Beču izdao godine 1635. Atanazije Jurjević (Georgiceo), Pavlinska pjesmarica iz godine 1644. (manuskript u Nacionalnoj knjižnici u Zagrebu), *Drnjanska pjesmarica* (R 3140 Nacionalne knjižnice u Zagrebu). Zagrebačka katedrala izdala je opsežnu pjesmaricu pod naslovom *Cithara octochorda* (Beč 1701. i 1723, Zagreb 1757). Hrvatski su Isusovci objavili više pjesmarica u razdoblju protureformacije kao *Molitvene knysicze,* Bratislava 1640, *Sveti evangeliomi,* (Graz 1651) (izdanje zagrebačkog biskupa P. Petretića), *Kersehanszke Catolichanzke navuka popevke,* Zagreb 1727, *Bogulyubne pesme za pobuditi u serdcu griscnika ljubav Boxju i Marianski,* Trnava 1736, i druge. Mnoge popijevke pjevale su se kao kontrafakture na već postojeće svjetovne napjeve. Nakon toga slijedi niz crkvenih pjesmarica s notama koje su tokom XIX i XX. stoljeća izdali razni glazbenici kao Marijan Jaić *Napivi Bogolubnih crkvenih pisamah,* Budim 1850, Pavao Štoos *Kitice cerkvenih pesamah s napevi,* Zagreb 1858, Gjuro Eisenhuth *Napevi cerkvenih pesamah,* Zagreb 1872, Vatroslav Kolander – Karlo Kindlein *Pjevnik crkvenih popijevaka,* Zagreb 1895, Ivan Strnad *Crkvena pjesmarica za srednje škole,* Zagreb 1892, Stjepan Hadrović *Hossana,* Zagreb 1911, *Hrvatski korali* (glazbeno društvo Vijenac), Zagreb 1912, *Hrvatski crkveni kantual* (Glazbeno društvo Vijenac), Zagreb 1934, i drugi. U ovim pjesmaricama nalazi se bogati *répertoire* hrvatske crkvene popijevke koju su Hrvati upotrebljavali u liturgiji kako se pouzdano zna još u XII. stoljeću, kako je zapis da su građani Zadra godine 1177. dočekali papu Aleksandra XVI. pjevajući laude i kantike koji su odlijegali *in eorum slavica lingua* pa sve do danas. Među ovim popijevkama nalazi se veliki broj marijanskih. Osim popijevaka Majke Božje koje su se pjevale u obredima, brojne su i druge kao što su *laude.* Najstarija potječe iz XIV stoljeća (šibenska molitva *O priblažena),* zatim *Gospini plačevi* od kojih je najpoznatiji Petra Kneževića (+1768), koji je doživio preko 100 izdanja, te crkvena skazanja Muke Kristove, Uskrsnuće Kristovo, rođenje Kristovo i drugo, gdje majka Božja ima opet stožernu ulogu. Priprosti nepismeni puk po selima unapređivao je posebnu vrst pučke kućne pobožnosti prema Majci Božjoj te stvorio i usmenom tradicijom prenosio na nova pokoljenja čitav ciklus marijanskih folklornih popijevaka kao što su *Majka Božja i mornari, Majka Božja i majstori, San Majke Božje, Marija i grešna duša* itd. koje predstavljaju sadržajno apokrifna čudesa Marijina i neobične apokrifne zgode iz života majke Božje, a po napjevu jednostavne folklorne melodije. I kao što su se u gradskim sredinama izvodila crkvena prikazanja, tako su po selima izvođene *kolede,* koje su na jednostavan i ustaljen dramski način u stanovitim godišnjim dobima i blagdanima prikazivali pojedine vjerske misterije i zgode iz života Isusa Krista i njegove Majke kao što su *Od Adama i Eve, Marija traži stan, Betlemari, Zvjezdari* itd. Iako crkvene popijevke pripadaju sloju monodijske glazbe, ipak u Hrvatskoj su se one pjevale u pučkom (folklornom) dvoglasju tako da je melodiju koju je pjevala skupina pjevača pratila u tercama, sa završnom kadencom na kvinti ili unisonu, mnoštvo vjernika ostvarujući pri tom neobično dvoglasje u kojem se prateći glas dosta snažnije ističe od vodećega. Čini se da se ta tradicija ustalila u XI. i XII. stoljeću, kad su u Hrvatskoj nastale i prve višeglasne skladbe stilskog obilježja rane srednjovjekovne (primitivne) polifonije. Između sačuvanih skladbi tog razdoblja na Marijine tekstove poznate su *Salve regina,Tota pulchra est Maria, Procedentem de thalamo,* tropirani *Sanctus – benedictus,* tropirani *Benedicamus Domino,* i jedan tropirani *Blagoslovimo Gospodina* za blagdan Marijina uznesenja koji se smatra i prvom višeglasnom sklad-

bom sa hrvatskim tekstom. U stilu primitivne polifonije pjevalo se je u pojedinim franjevačkim samostanima još i u XIX. stoljeću (cantus fractus).

U razdoblju renesanse u urbanim sredinama gaji se višeglasno polifono pjevanje koje su u Dubrovniku uspješno promicali franko-flamanski glazbenici još godine 1425, kada se pojavljuje prvi takav glazbenik (Gallus Pipharus). Oni svakodnevno nastupaju u obredima u crkvi Majke Božje Velike u Dubrovniku već od godine 1499. Isto tako po odredbi senata iz godine 1529. svirači Kneževe kapele nastupaju svake subote u crkvi dubrovačkog patrona Svetoga Vlaha svirajući ispred oltara Majke Božje, kako se navodi u odredbi *saltem singulam cantilenam.* U crkvi dominikanskog reda u Dubrovniku također se svake subote pjevaju Litanije Majke Božje četveroglasno. Višeglasno pjevanje u stilu renesansne polifonije osobito se je gajilo u primorskim gradovima, a zatim je, u kasnijim vremenima, prenešeno i na svjetovnu popijevku tzv. pjevanje *u klapi.* U razdoblju glazbenog baroka javljaju se prvi veliki hrvatski skladatelji evropske razine kao Ivan Lukačić (+ 1648) koji je u zbirci *Sacrae Cantiones* Venetia 1620. objavio i 6 skladbi visoke umjetničke vrijednosti s marijanskim tekstom, od kojih je dvije (*Sancta et immaculata i Corde et animo)* pretiskao J. Donfried u zbirci barokne vokalne glazbe *Promptuarium musicum,* Strassburg 1627. Brojem marijanskih skladbi nadmašio je nešto mlađi, ali ne i manje vrijedan (značajan) barokni skladatelj Vinko Jelić (1596-1632?) koji je u tri zbirke skladbi *(Parnassia militia, Strassburg 1622, Arion primus, Strassburg 1628, Arion secundus, Strassburg 1628)* objavio 15 skladbi s marijanskim tekstovima od kojih su dvije *(Quae est ista i Virgo prudentissima)* tiskane i u glasovitoj zbirci marijanskih skladbi J. Donfrieda *Viridiarium musico Marianum,* Strassburg 1627. Osim toga Jelić je uglazbio i večernju za blagdane Majke Božje, koja je objavljena u Arion secundus. Poznati duhovni pjesnik i glazbenik Petar Knežević u svojim rukopisnim kantualima Franjevačkog samostana u Sinju i Visovcu ostavio je tri uspjele solističke skladbe *(Magnificat, Salve regina, Salve Mater Salvatoris).* U ovom razdoblju skladaju i drugi glazbenici koji djeluju kao kapelnici katedralnih crkava skladbe na marijanske tekstove, od kojih treba posebno istaći hvarskog kapelnika, podrijetlom iz Italije, Tomu Cecchinija, koji je skladao više marijanskih moteta. U razdoblju XVIII. i XIX. stoljeća Hrvatska proživljava teška ratna i poratna vremena stoljetnih borbi s Turcima. Posljedice se takvog stanja odrazuju na sva kulturna zbivanja pa i na glazbu. Mali je broj vještih glazbenika (osim u Dubrovniku), a posebno skladatelja. Na području umjetničke glazbe prednjači Dubrovnik, ali se njegovi skladatelji više posvećuju svjetovnoj glazbi. Međutim, ipak je manji broj skladatelja pisao i skladbe na marijanske tekstove, kao Julije Bajamonti (+1800), Marin Santoro (+1823), Vatroslav Lisinski (+1854), Sebastijan Franković (+1864). Središnji glazbeni oblik njihova stvaranja su litanije, magnificat, stabat Mater i solo popijevka. Marijanski tekstovi nadahnut će veliki broj hrvatskih skladatelja XX. stoljeća, koji su napisali brojne zborne i solističke skladbe na marijanske tekstove na hrvatskom ili latinskom jeziku. To su Vatroslav Kolander (+1909) Ivan Zajc, (+1913), Ivan Tropsch (+1913), Dragutin Trišler (+1918), Vilko Novak (+1918), Dora Pejačević (+1923), Mirko Novak (+1928), Mijo Čurković (+1936), Ivan Muhvić (+1942), Bernardin Sokol (+1945), Franjo Dugan (+1948), Anselmo Canjuga (+1952), Matija Ivšić (+1963), Albe Vidaković (+1964), Kamilo Kolb (+1965), Krsto Odak (+1965), Jakov Gotovac (+1982) i brojni drugi. Osobitom ljepotom ističu se solističke skladbe ovih skladatelja pisane na tekst *Ave Maria* ili druge

marijanske stihove. Nakon rata 1945. mnogi su glazbenici bili zatvarani, a mlađi su odgajani u ateističkom duhu te se na području stvaralaštva duhovne glazbe očituje izvjesna praznina, pa i u pogledu marijanskih skladbi. Fundus marijanske glazbe koji je nastajao od XI. do XX. stoljeća na području Hrvatske brojčano je velik (po nekim procjenama preko 1.000 naslova) po obliku raznolik (od jednostavnih monodijskih antifona do duhovne kantate), po stilskim razdobljima cjelovit (zastupani su svi stilovi od monodijskog razdoblja do suvremenih nastojanja), po umjetničkoj vrijednosti nejednak (najvrednije su skladbe monodijskog razdoblja, kao i one I. Lukačića i Vinka Jelića, te najvećim dijelom solističke skladbe autora XX. stoljeća), po ulozi koju je u prošlosti izvršio u hrvatskom narodu značajan (jer je promicao i podržavao na eminentan način kult Majke Božje). Fundus marijanske glazbe se je izvodio vjekovima, ne samo u katedralnim, redovničkim i župskim crkvama i hodočasničkim svetištima Marije Bistrice, Trsata, Sinja, Olova i drugima već i onaj folklorni u obiteljskim kućama, gradskim ulicama i seoskim stazama. Naš narod je vjekovima uvijek nanovo Majku Božju priznavao kao moćnu odvjetnicu i braniteljicu u neprestanim ratnim stradanjima i drugim stresovima koji su ugrožavali Hrvatsku najezdom divljih vojničkih mongolskih, tatarskih, turskih i drugih horda. Hrvati, koji su se u razdoblju XV. i XVI. stoljeća bježeći ispred Turaka, naselili na području današnje Mađarske, Austrije i Italije, čuvali su materinji jezik u liturgiji i stvorili brojne crkvene popijevke, osobito u čast Majke Božje.

Literatura

1. J. Andreis, *Music in Croatia,* Zagreb, 1982.
2. J. Bezić, *Razvoj glagoljaškog pjevanja na zadarskom području,* Zagreb 1973.
3. M. Demović, *Musik un Musiker in der Republik Dubrovnik von Anfang des XI. Jahrhunderts bis zur Mitte des XVII. Jahrhunderts,* Zagreb, 1981.
4. M. Demović, Eine unbekannte Quelle aus Šibenik (Kroatien) zur Erforschung der Sequenzen von Notker Balbulus, *Heiliger Dienst 35,* Salzburg 1981, s. 84-89.
5. M. Demović, Il culto della Madre di Dio in Croatia attraverso l'arte musicale dal XII al XVI secolo, *De cultu mariano saeculis XII – XVI* (vol. VI), Romae 1981, p. 221-259.
6. M. Demović, Spomenici glazbene kulture u Hrvatskoj od 10. do 12. stoljeća, *(Zbornik) Muzičke večeri u Donatu,* Zagreb 1983, s. 55-91.
7. M. Demović, Vokalne skladbe na Marijanske tekstove ranobaroknog hrvatskog skladatelja Ivana Lukačića (1584?-1648), *Marija i Hrvati u barokno doba* (Mundi melioris origo), Zagreb, 1983, s. 297-331.
8. M. Demović, Solističke skladbe u kantualima Petra Kneževića, *Glazbeni barok u Hrvatskoj,* Osor (Zagreb), 1989, S. 167-193.
9. M. Demović, Glazbena zbirka, *Riznica Zagrebačke katedrale,* Zagreb, 1983, s. 219-240.
10. M. Demović, Obredna drama u srednjevjekovnim liturgijsko-glazbenim kodeksima u Hrvatskoj, *Dani hvarskog kazališta,* Split, 1985, s. 242-292.
11. M. Demović, Glazba u renesansnom Dubrovniku, *Mogućnosti 1-2/1988,* Split, 1988, s. 83-104.
12. M. Demović, *Glazba i glazbenici u Dubrovačkoj Republici od polovine XVII. do prvog desetljeća XIX. stoljeća,* Zagreb, 1989.
13. M. Demović, Franko-flamanski glazbenici u Republici Dubrovnik, *Dubrovnik 4-79,* Dubrovnik 1979, s. 65-95.
14. M. Demović, Dragocjeni muzički kodeks iz dubrovačke katedrale, *Dubrovnik 1/2-81,* Dubrovnik, 1981, s. 53-60.
15. M. Demović, Die hymnologische Forschung in Kroatien, *Jarbuch für Liturgik und Hymnologie 15,* Kassel, 1970, s. 191-199.
16. M. Demović, Duhovne skladbe Jakova Gotovca (1895-1982), *Marulić* XX, s. 560-569.

16. M. Demović, Glazbena djelatnost Augustina Kažotića (1260?-1323), *Sveta Cecilija XXXIX*, Zagreb 1969, s. 76'78:106-110.

Literatura 2

1. F. Fancev, *Vatikanski hrvatski molitvenik i dubrovački psaltir*, Zagreb, 1934.
2. M. Grgić, *Časoslov opatice Čike*, Zagreb 1976 (ciklostil).
3. S. Gunjača, *Starohrvatska baština*, Zagreb, 1976.
4. V. Jelić, *Parnassia militia (1622)*, Zagreb, 1957.
5. V. Jelić, Arion secundus (1628), *Spomenici hrvatske glazbene prošlosti VIII*, Zagreb 1977.
6. D. Kniewald, Iluminacija i notacija zagrebačkih liturgijskih knjiga, *RAD 279, HAZU*, Zagreb 1944, s. 5-107.
7. D. Kniewald, Himnodija zagrebačke stolne crkve, *Kulturno poviestni zbornik Zagrebačke nadbiskupije*, Zagreb, 1944, s. 339'-454.
8. J. Lahner, *Hrvatske narodne pobožne pjesme*, Zagreb, 1926.
9. J. Lahner, *Hrvatske narodne pobožne pjesme (II)*, Zagreb, 1928.
10. I. Lukačić, *Sacrae Cantiones* (1620) Zagreb 1935 (red. D. Plamenac); 1970 (red. J. Andreis).
11. M. Pantelić, O Kijevskim i sinajskim listićima, *Slovo 35*, Zagreb, 1985, s. 5-56.
12. B. Sokol, *XI Angelus*, Zagreb 1939.
13. B. Sokol, Slava Djevici Mariji, *Pjevajte Gospodinu pjesmu novu, 2*, Zagreb, 1929.
14. B. Sokol, Niz »Ave Maria«, *Pjevajte Gospodinu pjesmu novu 12*, Zagreb, 1936.
15. B. Širola, *Kolede*, Zagreb (?).
16. A. Zaninović, Hrvatski trop »Blagoslovimo Gospodina« u dijafoniji, *Sveta Cecilija, XL*, Zagreb, 1970, s. 10-12.
17. M. Zjalić, *Hrvatska pučka crkvena popijevka*, Samobor, 1918.

Franjo HRG

U grad baroka

Iz neobjavljene zbirke »Sonetne inačice«

Putòvanje u predvečernjem vlaku,
s pregršti toplih, znatiželjnih nada
o plahoj svjetlosti i polumraku
baroknih uličica starog grada.

Uz pročelja, portale – ni platana,
ni kestena, ni hrastova, ni breza!
Starinski grad tišine, mirnih dana
i da im sporost još je uvijek veza!

Bar noću još bez žurbe, buke
i plašnje da pod točkovima vreve
nevidljive me ne bi strle ruke!

U zoru – novi grad: sve što se htjelo
i moglo, a do bulevara – selo,
ko predgrađe, i rana pjesma ševe!

Zima u Istri

(H a i k u)

Ribar prilazi
k luci. Pogled:
prejako jugo!

* * *

Barke skakuću.
Nad njima tužno galeb
kriknu niz vjetar.

* * *

Noćašnji preljev
valova korica tek
je leda. Jutro.

* * *

Maslinik jugo
šiba kapima teškim.
Korijenje žedno.

* * *

Kisne maslinik.
Crvena zemlja biva
još crvenijom.

* * *

Kroz stara stabla
jugo huči. Kroz mlada
svileno šušti.

* * *

Kamenice su
pune ulja. Maslinik
prikuplja snage.

Pavao DESPOT

Zabranjena svjetla

Gdje su one noći; ponosni smo bili
gledajući Tvoja obasjana zdanja.
Lakše ćemo, kažu, odoljeti sili
u potpunom mraku... Pa kad zraka danja

pomogne nam k Tebi u nizu detalja,
sretni ćemo biti što si s manje rana
još iz jedne noći isplovio... Kalja
obraz roda svoga neprijatelj dana

kojem Zadar téži, a doći će, mora.
Tada ćemo opet svjetla palit smjeti,
svetinja će postat svaka Tvoja bóra,

sestra strahu našem, i skrbi i sjeti.
Laku noć, moj Zadre! Šum hrvatskog mora
uči nas da, ZA TE, DUŽNOST JE I MRIJETI...

Lovro GRUBIŠIĆ

Tužan klečim

Pred tobom klečim, moj dobri Pastiru,
i suze mi same od tuge naviru
kad gledam te razapeta.
ćuteć bijedu ovoga svijeta.

Plačem svoje tužne noći, svoje dane,
gledajući Tvoje ljute rane.
Plačem kô da neba nije
i Božjega sunca što me grije.

No nebo je puno sve dobrote Tvoje.
Primi zato tužne suze moje!
Pomozi da duša ne zaluta
i ne skrene s pravog puta!

I za dušmane ponizno Te molim,
jer im želim oproštenje.
Klečeći ih volim.

Korušce 1991.

Miroslav RADIĆ

Molitva

Gospodine, čujem odjek žudnje
za vječnim životom
u mojoj zabrinutoj duši.

Dopusti da moje tijelo
bude stijena od koje će se odjek
pojačan vratiti Tebi.

Gospodine, čujem vapaje
Tvoje i moje Hrvatske
koja nikad nije posumnjala
u postojanje sveprisutne
nevidljive Tvoje ruke pomirnice,
predvodnice i pobjednice.

Rasprši, Gospodine, zle planove zločinaca
koji su daleko
od plamena Tvoje ljubavi.

Gospodine, otopi led mržnje
u njihovim srcima i dozvoli
da ptica mira svije svoje gnijezdo
i u njihovim grudima.

U maniru sna

Braji

sanjat ću
makar izgorio
tople čarape sna:
u miran san
i užasan
i dozoren
nedosanjan
uplakan
il' nasmijan
snom ću prijeći snove
pa neka se čude
jednom
jednim
jedno
čudo sna da bude

NE ZABORAVITE
NA PRET – PLATU !

Srodnoj

Tanji

Pa, zbogom onda.
Koračaj polako
i pazi da se ne posiječeš
kad nešto režeš.
Ne čami na jakom suncu –
to uvijek boli i peče.
Okiti se travom u osami šume.
Cvili gdje žubor čistog potoka teče.
Budi sama.
Ja sam već stigla do mete
od koje povratka nema.
Pij samo iz čiste ruke,
a da ne sanja tvoje muke,
dok svijeća ne dogori.
Srest ćemo se opet
u nekom mraku, bez želja,
i pružit si ruke.

Lidvina ERL LUKETA

Ne napuštaj dom

Ne napuštaj dom
jer si ga s mukom stvarao,
bez tebe je pust.

Ne napuštaj dom.
On za tobom tuguje,
a od tuge propada.

Čuvaj ga,
daj mu svoju ljubav,
zagrij ga srcem.

Kad ti bude najteže
i kad puno izgubiš,
on će ti sve vratiti.

Ako ga iznevjeriš,
Sâm ćeš bit' iznevjeren!

Andro Vid Mihičić

Put koji nas vodi od Kvarnera-Brestovo pa trajektom do Porozina na otoku Cresu gotovo da nas gura u mediteransko podneblje. Tu je brdo Predoščica visoko nad morem, a desno se spušta mali strmoglavi putić u ribarsko selo Beli. Ubavo je to selo s plinskom laternom. Pogled ide na otok Krk i dalje na obronke Velebita. Tamo se svako jutro pojavljuje sunce, tamo je srce Hrvatske. U tom malom selu rodio se je Vid Mihičić 1896. godine. A već u podne sunce se gubi za brdom Predoščicom i selo ostaje cijelo popodne u sjeni. Zato je Vid Mihičić toliko volio istok i sunce, a zato se je uvijek s gnušanjem obraćao zapadu. To je u korijenu belskih ribara. Dne 28. siječnja 1992. u tom selu je Vid i pokopan, ispraćen svojim Cresanima i Lošinjanima.

Vid Mihičić je kao dijete otišao u nižu franjevačku gimnaziju na čudesni otočić Košljun kraj Punta na Krku. Više razrede gimnazije pohađao je u Zadru i Dubrovniku. Godine 1914, pred sam prvi svjetski rat počeo je studirati filozofiju i teologiju u Dubrovniku. Kasnije je bio profesor na Korčuli i na gimnaziji u Dubrovniku, gdje mu je – zamislite! – bio đak Ante Marković, danas poznata hrvatska štetočina, bivši predsjednik Jugo-SIV-a.

Prije toga, naime 1924. godine, bio je upućen na studij u Pariz i u vlaku se upoznao s mladim bračnim parom, to jest kiparom Antunom Augustinčićem, koji je također dobio stipendij za Pariz, i njegovom suprugom. Vid je u Parizu studirao na Sorboni povijest umjetnosti kod profesora Gustava Fougèresa, a napose se zanimao za venecijanske slikare kao Iacopa di Tintoretta (1518–1594), čija su djela najljepša u tzv. Školi sv. Roka (Scuola di san Rocco) u Veneciji. Godine 1927. je postigao licencijat na Sorboni, a 1929. na Školi živih istočnih jezika (Ecole des langues orientales vivantes). U Parizu je drugovao sa Cézanneovim prijateljem Emilom Bernardom i sa svim našim umjetnicima koji su se tih godina zatekli u Parizu, a to su: Plančić, Penić, Augustinčić, Motika, Radauš, Junek, Parač itd.

Godine 1932. vraća se u domovinu, gdje je bio profesor u dragom Dubrovniku, a od 1933. do 1942. profesor je u franjevačkoj gimnaziji na Badiji, šumovitom otočiću u Pelješačkom kanalu, uz sjeveroistočnu obalu Korčule.

Tu ga je silno potresla smrt kipara Ive Lozice, kojega su strijeljali talijanski fašisti. Vid Mihičić, koji je već i prije surađivao s partizanima i borcima korčulanskog područja, sada definitivno odlazi u partizane i, još u fratarskom habitu, kao tajnik NOO-a Korčule, s pesnicom do čela dočekuje engleskog brigadnog generala Mc Leana, koji ga u svojoj knjizi i spominje. Mihičić odlazi 1943. u Bari, a potom u El Shatt.

Skinuo je fratarski habit, jer je došao u sukob sa svojim franjevačkim definitorijem. Dolazi na Vis u štab XXVI. divizije, jer je odlično vladao talijanskim i francuskim jezikom, a poslije svršetka rata odlazi u Split na dužnost kustosa Moderne galerije. Već je 1947. u Zagrebu kustos u zagrebačkoj Modernoj galeriji. Naš majstor Antun Augustinčić dade mu dva zadatka: »Moraš se, Vide, oženiti i ući u Komunističku

partiju!« Vid ispuni prvo – oženi se gospođom Katom Potočki, ali u Komunističku partiju ne uđe do smrti!

Majstori Augustinčić, Kršinić i Radauš promoviraju ga za redovnog profesora na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu, gdje je predavao povijest umjetnosti do 1966. godine. Zamijenio je slavnog slikara i povjesničara umjetnosti Ljubu Babića, dok je samog Mihičića na toj katedri kasnije zamijenio Matko Peić.

Moje osobno poznanstvo s Vidom datira od 1951/52, kada sam pristupio i ja kao kipar u tu našu Akademiju, dakle naše poznanstvo traje više od četrdeset godina. U prvo vrijeme, mi mladi studenti imali smo s njim samo službene kontakte (predavanja, ispiti). Sjećam se da su mu Augustinčić i Kršinić (koji su portretirali Josipa Broza) rekli: »Vide, ti posve sličiš na Tita i stasom, i glasom, i pokretom, a i glava ti je nekako ista«. Vid je uživao u toj konstataciji i čak se rado poistovjećivao s tim Imperatorom. Hodao je kao *on*, »Josip Broz«, a mi mladi »revolucionari« već smo se tada, 1952, rugali svome profesoru Mihičiću i hodajući iza njega karikirali to bahato ponašanje, te se previjali od smijeha. Ali i Vida i nas to je tokom godina prošlo. Što smo više starjeli, to smo si bili bliži, ali jasno: uvijek u konfrontaciji. Svejedno, što sam ga duže poznavao, shvaćao sam da je u njemu tinjao fratar. Pod kraj života sredio je svoj odnos s Crkvom, oženio se s gospođom Katom pred oltarom, i tako se je riješio tereta koji je godinama bio na njegovim leđima. Ostavivši samostanu u Košljunu lijepu biblioteku i neke umjetnine, svu svoju umjetničku kolekciju najvrednijih slikara i kipara u Hrvatskoj darovao je svojim zavičajnim otocima Cresu i Lošinju, koji su ga i dohranili.

Vid Mihičić počeo je kao mlad čovjek pisati pjesme, zatim je bio esejist – dugo vremena kritičko likovno pero, britko i smjelo – dok je u starosti opet djelovao kao pjesnik, a i filozof. Uza sve to, Vid je imao stanovitu prednost u odnosu na sve današnje povjesničare umjetnosti: bio je vidno stariji od svih njih, te je raspolagao jakim klasičnim i svjetskim t e m e l j i m a.

Pod starost nije se ni pred kim ustručavao, ni pred vlašću, ni pred Partijom, nije se libio pisati po diktatu vlastite savjesti – popu pop, a bobu bob! Zato su ga se bojali mnogi: razni fušeri, šarlatani, pelivani, bleferi, trend-mucavci, sitni talenti i nemoćnici, a on ih je dobro znao: bio im je profesor pet godina ili deset semestara i pratio je njihov rad u stopu. Bježali su od njega takvi bleferi kao vrag od tamjana, a on ih nije štedio, rekao im je što im je trebao reći, pogotovo u reviji »Marulić«, gdje je preko dvadeset godina surađivao, a pisao je i u svim drugim našim listovima, revijama, bulletinima i katalozima.

Pravi umjetnici nisu se bojali Vida. Susretali su ga, družili se s njim, svađali, konfrontirali. On ih je slao k vragu, i oni njega, ali su se opet sastajali i divanili. Sjećam se kako sam prije 1970. godine došao iz Španjolske opsjednut španjolskim slikarima, napose El Grecom. Rekao sam mu: »Vide, sve moderno slikarstvo od danas mi je *kiseli pekmez!*« Mislio sam da ćemo se tek tada zakvačiti, ali ne. I Vid je rekao da je došao do toga zaključka, mada nije bio u Španjolskoj. Evo njegovih riječi: »Vidio sam ih, hvala Bogu, dosta i u Louvreu...«. Čudo: tu smo se složili.

Njegov temelj estetike bilo je djelo Benedetta Crocca, najvećeg estetičara 20. stoljeća. Prvu cjelovitu estetiku napisao je Croce 1901, a zadnju 1941. i nitko ga do današnjih dana nije nadmašio. Hegelijanac i humanist. Godine 1925. objavio je poznati *Manifest protiv fašizma,* a dvadeset godina prije pokrenuo je s Gentileom časopis La Critica (1903). Croce poriče razliku između sadržaja i forme u umjetničkom

djelu. Bori se protiv grupiranja umjetničkih stvaralaca u povijesne struje, škole, trendove i slično. Protivi se podjeli umjetnosti na rodove i vrste. To je bit stvari. Današnji pak »histeričari« umjetnosti samo stavljaju umjetnička djela u sisteme i ladice. – Još jedan div temelj je Mihičićeva prosuđivanja: R. M. Rilke. Tko nije pročitao Rilkeova »Pisma mladom pjesniku«, taj ne zna ništa o pjesništvu. Rilke je bio neko vrijeme osobni tajnik slavnog, velikog, talentima i misaonošću čudesno obdarenog kipara Rodina (njegove »Misli o umjetnosti« – Propos sur l'art – riznica su mudrosti). Tko toga kipara u mladosti nije apsolvirao, taj nikada neće shvatiti *duh forme!* Rilke kaže: »Nužno je ipak samo ovo: samoća, velika unutarnja samoća, ulaziti u sebe sate i sate, nikoga ne sresti.« Njegovi su stihovi:

Biti sam
a svima bliz
i dalek svima...

To je bila i Mihičićeva životna teorija. Mnogo puta je te teze ponavljao. Koji put je i dojađivao artistima, koji žive, lete, stvaraju kao plemenite zvijeri, ne obaziruć se ni na koga već samo na svoj instinkt, vjerujući više svome njuhu, palcu i dlanu nego metru i vodenoj vagi.

Pod starost Mihičić je napisao nekoliko knjiga. Evo ih: »Stope u prahu« – pjesme, »Kucanje na vrata tajne« – pjesme, »Prividi i slutnje« – pjesme i misli, »Sonde« – zbirka filozofsko-estetičkih misli. Monografiju o kiparu D. Peniću napisao je na francuskom jeziku u Parizu. U rukopisu je ostavio mnoštvo neobjavljenih kritika, eseja, knjiga... Za taj bi opus valjalo obaviti kompletnu obradu i raščlambu.

Završavam Mihičićevim stihovima:

Uroni duboko, dublje, još dublje u sebe,
uberi raskošan cvijet.
Stvaranje je ronjenje kroz tamu
i veliki orlovski let.

Venčeslav ŠPILAK

* * *

Bijeli konj
opet opalom lišću
nudi kočiju.

NOVE PUBLIKACIJE

1. **Ivan Mužić: PODRIJETLO I PRAVJERA HRVATA.** Split 1991, izdanje zbornika »Kačić«, Sinj, Jonića 1.
2. **Ivan Kutnjak: GIBANYE CHLOVEKA.** Čakovec 1991, »Zrinski«.
3. **Valentin Kreševljak: U ČETVEROKUTU PAKLA,** Svjetlo riječi, Sarajevo 1991.
4. **Frano Čale: USPOREDBE I TUMAČENJA,** Matica hrvatska ogranak Dubrovnik, 1991.
5. **POLJICA,** godišnjak Poljičkog dekanata, broj 16, Gata 1991.
6. **Zlatko Posavac: NOVIJA HRVATSKA ESTETIKA – studije i eseji,** Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1991.
7. **Olga Simčić: IZBA E UNIVERSO,** vita e poesia di Nikolaj Kljujev, Vivere in, Roma 1991.
8. **VRELO ŽIVOTA,** časopis za duhovnost, dvobroj 3–4, Vrelo života, Sarajevo 1991.
9. **HOMO IMAGO ET AMICUS DEI – ČOVJEK SLIKA I PRIJATELJ BOŽJI,** zbornik u čast dr. Ivana Goluba, izdanje Hrvatskog zavoda sv. Jeronima, Rim 1991.
10. **Tolj-Bićanić-Mujičić: ZA HRVATSKU,** Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, Zagreb 1992.
11. **Ruža Tremski Gradišnik: TAMNE KAPLJE NEPOZNATOG.** Emonica, Ljubljana, 1991.
12. **Ruža Tremski Gradišnik: TEMNE KAPLJE NEZNANEGA.** Emonica, Ljubljana 1991.
13. **Ivan Knežević: PROCVALO NEBO** – pjesme haiku. »Zrinski« TIZ, Čakovec 1991.
14. **Rudolf Hrašćanec: JUNAČKA ŽENA BLAŽENA DJEVICA MARIJA.** Naklada Hrvatske katoličke zajednice, odsjek »Hrvatska« u Filadelfiji (SAD), drugo dotjerano izdanje tiskano u Varaždinu 1991. Cijena 200.–
15. **Heffler-Kornfeind-Kolarek: SREDNJI KRŠĆANSKI NAUK.** HKD, ponovljeno izdanje, 1992.
16. **Petra Frank - Elisabeth Raith: PRIRODNO PLANIRANJE OBITELJI.** HKLD, Zagreb 1992.
17. **Enver Čolaković: MALI SVIJET,** HKD, Zagreb 1991.

Filozofija i duh kršćanstva

Filozofija i kršćanstvo dvije su teme stare koliko i duhovna kultura Europe. Štoviše, u svom uzajamnom odnošenju, u »ljubećem se hrvanju«, kako bi rekao Jaspers, filozofija i kršćanstvo dva su stožera, zapravo temeljni zidovi, na kojima sama ta kultura Europe, i *samo* Europe, u cijelosti počiva. Oni su ona temeljna mogućnost, doista moć Europe, da preživi kroz dvije tisuće godina sve povijesne mijene i potrese, te da se obnavljajući, regenerirajući, reformirajući, revolucionirajući, ne samo suobražava s nadolazećim uvijek novim duhom vremena, nego i da u ova dva upravo istječuća milenija bude stvaralačka predvodnica i roditeljica gotovo svih izumiteljskih, otkrivalačkih i pronalazačkih pothvata, impulzirajućih onda za čitavo ostalo čovječanstvo.

Pri tome odnos filozofije i kršćanstva nije nimalo neproblematičan niti jednoznačan, on je štoviše krajnje upitan i vrijedan uvijek nanovo našeg promišljanja, jer u svojim principijelnim temeljima ni do dana današnjeg nije sustavno promišljen niti riješen.

Danas, kad se nalazimo u razdoblju, što ga neki vole nazivati post-modernim (kao da nije bilo već toliko post-razdoblja u europskoj duhovnoj povijesti od kasne antike, kasnog srednjeg vijeka, post-renesanse, kasne romantike itd.) i pomišljaju pritom na gubitak vjere u moć čistog, jedinstvenog i istog uma te prevlast šarenila drugotnosti, razlike i nejedinstva cjeline (zaboravljajući pritom na staro platoničko geslo: kako bi spoznavali razlike i drugotnosti, kad u sebi uvijek već ne bi nosili ideju jednog i istog, kako bi shvaćali dio, da nemamo a priori pojam cjeline), odnos filozofije i kršćanstva – posebno u njihovoj različitosti i drugotnosti – postaje opet jednom aktuelan i akutan. Dapače, ako su filozofija i kršćanstvo stožeri ne samo duhovne, nego po tom i društvene, političke, umjetničke, uopće svekolike povijesne zbilje Europe, onda i nema aktuelnijeg za suvremeni duh problema, nego da opet jednom stavi na tapet ovu praiskonsku europsku temu.

U našim, domaćim prilikama, stvar koju nam valja ovdje tematizirati od posebnog je interesa. Budući da se gotovo pola stoljeća naša filozofija razvijala u sukladnosti s modificiranim totalitarnim komunističkim sistemom na isto tako modificirani totalitarno marksistički način, potpuno odvojena i napuštena, kako od kršćanstva, koje je prognala i mišlju i djelom, tako i od religioznog razmatranja uopće (najvjerojatnije napuštena od Boga samog), to ovo naše promišljanje, u našoj situaciji, odnosa filozofije i kršćanstva, po mogućnosti bez predrasuda i zauzimanja prethodnih stajališta bilo s jedne, bilo s druge strane – dakle bez apologije ili kritike – mora na određeni način imati pionirski karakter, sa svim početničkim slabostima, koje jedan takav pokušaj, jedan takav e s e j, nužno prate.

Sudbina suodnosa filozofije i kršćanstva predodredila se već u prvim počecima europske povijesti, u ranom kršćanstvu i ujedno u kasnoj antici. Tu su se u sučeljavanju poganstva, židovstva i novoobjavljene Kristove nauke, kao i njegove povijesno osobne žrtve, u uzajamnom sukobljavanju, ali i pretapanju, dogodili prvi sudbonosni susreti i izgovorile prve dalekosežne formulacije, koje su u jezgri anticipirale sve buduće mogućnosti i odluke u vezi s filozofijom i kršćanskim vjerovanjem. Od prvih otaca do Augustina, u stalnoj oporbi, prijeporu, ali i borbenom dijalogu, filozofija, to najviše dostignuće poganskog svijeta, sukobila se poput Golijata s još mladim, u razvitku pojmljenim kršćanstvom. Potonje je, poput Davida, za trenutak zadalo smrtni udarac filozofiji. 529. car Justinijan zatvara Atensku školu, te posljednji akademici platoničari odlaze na dugo izgnanstvo, gdje će preko Perzije, putem muslimanskih osvajanja i recepcije, filozofija na široka vrata u Europu doći tek u 13. stoljeću, s velikim učiteljima skolastike, Albertom, Tomom, Duns Skotom i sljedbenicima.

Ali historijat odnosa filozofije i kršćanstva ovdje nas prvenstveno ne zanima. Naše je načelno pitanje: u kakvom odnosu prinicipijelno stoje filozofija i kršćanstvo, s posebnim osvrtanjem na naš sadašnji i eventualno budući povijesni trenutak?

Pitanje je složeno, jer prije svega krije u sebi dva pitanja: što jest filozofija? i što jest kršćanstvo? Historijski gledano ovdje se nudi mnoštvo odgovora. Ali nas zanima bit. Filozofija je, gledano na njenu bit, s obzirom na kršćanstvo kao religiju, nešto prije svega sasvim *oprečno.* Ona je čista duhovna razlika vjerovanju. Epistéme i doxa, ili pístis, već su se kod Platona strogo razlučili. Vjerovanje može biti istinito, ali ako nije praćeno dovoljnim obrazloženjem, logosom i dijalektikom, ono predstavlja uvijek niži vid spoznaje. U filozofiji traje i ponavlja se ovaj lajtmotiv sve do Hegela, za kojeg je religija, pa i ona kršćanska, kao prikaz apsolutnog duha na nivou predodžbe uvijek niža od filozofije kao prikazivanja apsoluta samog. Religija, posebno kršćanska, otpočetka odbacuje filozofiju kao ispraznu mudrost svijeta. »Bog je uskrsnućem na križu Krista spasitelja, učinio ludom mudrost svijeta« – reći će Pavao i otada traje neprekidna borba u europskoj duhovnoj povijesti oko prevlasti vjere ili uma – što se onda reflektira u svekoliku povijesnu zbilju. Pomislimo samo na stalni sukob svjetovne i crkvene vlasti, cara i papâ, koji je odigrao tako značajnu ulogu u procesu emancipacije europskog društva i pojedinca.

No puko ukazivanje na ovaj prijepor, opreku i sukob još nam ne otkriva dublji korijen ove razlike, odnosno suprotnosti. Što u biti razlikuje i odvaja filozofiju od religije? Filozofija je stvar uma, religija vjere – kaže se. Ali, načelno, to je sukob dviju duhovnih gesta, dvaju stajališta, dva pravila-zakona, koje može zauzeti ljudska osoba – ta dva stajališta nazivamo *autonomijom* i *heteronomijom.* Filozofija je, zacijelo, posve stvar autonomije, samopostavljenosti razuma ili uma na same sebe, ona skroz proizlazi iz samopokretne snage ideje, naravno nošene ljudskim umom i razumom, što ih pokreće slobodno, na sebe samo postavljeno ljudsko Ja. Autonomija filozofije znači: istina koju filozof kroz filozofiju ustanovljuje mjerilo je same sebe i onog lažnog – kako reče Spinoza – i nikakav drugi, tome izvanjski autoritet ne može je i ne smije skrenuti s tog puta. U svojoj Etici N. Hartmann upravo je postulirao, idući korak dalje od Kanta, koji je još priznavao jednu religiju unutar granica pukog uma, postulirao je nepostojanje Boga, jer kad bi bilo tko ili što stajalo iznad autonomije ljudske slobode, čovjek ne bi mogao biti moralno biće, ne bi mogao slobodnom voljom odlučivati

između dobra i zla. Zaoštreno do krajnosti Nietzsche će zahtijevati čak s onu stranu dobra i zla čovjeka-nadčovjeka, koji u najradikalnijoj autonomiji volje za moć određuje sâm što ima da bude dobro, što zlo, te napokon, na pragu svog ludila proglašava osnivatelja kršćanstva Isusa Krista sâmog zapravo »jednim idiotom«.

Religija, naprotiv, inzistira na principu *heteronomije.* »Ne ja, nego Krist u meni, ima da živi i djeluje« – uskliknut će sv. Pavao. Samo potpuna predanost Bogu, stvoritelju svih stvorenja, i njegovoj premoćnoj volji, za čovjeka na najvišem stupnju vjere u milosti Božjoj, zadatak je i svrha svakog istinskog vjernika. Odricanje, što idemo više to veće, od svake autonomije, od svake samopostavljenosti i samovolje, sve do krajnjeg poniženja i siromaštva u duhu, smjerokaz je svakom uistinu kršćanskom čovjeku. »Naša se koljena više ne sagibaju na molitvu pred križem« – ustanovio je Hegel navješćujući »smrt Boga« – »Na koljenima ponizno milost Tvoju molimo Te Gospodine ulij u duše naše« – molitva je svakog pravog kršćanina.

Gdje tu tražiti i naći čuveno posredovanje – Vermittlung – gdje naći vezu i prelaz između ovako radikaliziranih principa autonomije i heteronomije, filozofije i kršćanstva. To je, naravno, staro pitanje, ali je ono za nas suvremene dovedeno do maksimalne radikalizacije. Već je Kierkegaard znao da tu nema kompromisa – jedno ili-ili ovdje je na djelu, koje pomiriti niti jedan čovjek, niti razum, niti srce nije u stanju – eventualno to može samo Bog – ako on uopće postoji i ako on tako hoće.

Naizgled, dospjeli smo u slijepu ulicu. Ili-ili izaziva u nama »strah i drhtanje«, tjeskobu i kočenje naše volje. Stojimo pred tim raskrižjem kao ukopani. Ne možemo se pomaknuti i ništavilo te nemogućnosti otkriva nam bezdan naše faktički bačene egzistencije. Ovo iskustvo bačenosti (ili odbačenosti?) baca nas natrag na nas same, na našu iskonsku slobodu, koja nas kao posebni duhovni dar, odlikuje među svim drugim bićima. Niti životinja, niti anđeo ne poznaju ovu našu svojstvenu, ali bivstvenu karakteristiku – da smo *»dostojanstvo ljudsko«* (dignitas hominis) podobni za spas i prokletstvo, da smo »osuđeni na slobodu«, da u svakom času možemo i moramo odlučivati što smo i što će s nama biti – ukratko, da smo za razliku od svih drugih bića – slobodni, i zato u sebi utjeskobljeni, brižni za same sebe, pojedinci, da smo za razliku od ostalih stvorenja – o s o b e.

Naš problem odnosa filozofije i kršćanstva mogao bi se shodno tome jedino razriješiti ne teoretski, dakle filozofski, ne vjerski, dakle teološki, nego, ako ikako, onda samo na razini osobnosti, na planu osobnog opredjeljenja čovjekovog za filozofiju ili za kršćanstvo, odnosno egzistencijalnije i osobnije – da li biti filozof ili kršćanin? ili – kako je to eventualno moguće biti ujedno?

Fichte je izrekao čuvenu misao, da svatko ima onakvu filozofiju, kakav je i sâm čovjek. Parafrazirajući mogli bismo reći – svaki vjernik ima takvu religiju, kakav je i sâm čovjek. Zar nije bilo malo konvertita unutar jedne religije ili pak s jedne na drugu religiju? U osobnosti, u osobi i kroz osobu moramo dakle tražiti odgovor na pitanje o suodnosu filozofije i kršćanstva.

Ali osobnost, osoba, pojedinac, to sam prije svega uvijek *ja sâm,* fundamentalno uvijek izolirani individuum, kojega je iskustvo egzistencije neponovljivo i nepriopćivo, jer kako skolastici ustanoviše: individuum je neizreciv (individuum est ineffabile). Kako se uopće onda može ovaj suodnos raspraviti općenito, to jest priopćivo, kako doći do valjanog diskursa u ovom krucijalnom pitanju?

Kad je riječ o individuumu i o neponovljivom onda napuštamo područje znanosti, područje teorije. Ulazimo naprotiv u područje osobnog ili povijesnog iskustva. Jedan personalni ili povijesni empirizam ovdje nam jedino može biti od pomoći, kakav je već jedanput bio zatražen od neposrednih Hegelovih nastavljača (Schellinga, mladog Fichtea, Krausea, Troxlera). Ali ako u ovom času stavimo u zagradu vlastito iskustvo tog problema, te dileme, možemo se okoristiti povijesnim primjerima, prije svega prvim i jednim – iskustvom apostola, te primjerom »orijaša« kršćanstva sv. Pavla.

Došli smo do teme *apostola*. I to je iskonska tema europskog kršćanstva. Ona je neodvojiva od još jednog motiva, temeljnog za europsku duhovnost – to je motiv *genija*. Apostol i genije, njihova bliskost i razlika, potresala je jednog Kierkegaarda u njegovom »vježbanju u kršćanstvu«. Da li apostol može biti genij ili genij apostol? Genij je pronalazač, otkrivatelj, ustanovitelj novog – genij proizvodi poput prirode stvarajući ono još nepostojeće – tvrdi Kant. Time se genij ukotvljuje u već spomenutoj autonomiji duha – on je slobodni stvaralac, slobodni duh, slobodni mislilac i umjetnik. Apostol je, naprotiv, poslanik, vjesnik i glasnik Božje riječi, uvijek poslušan u duhu i nadahnuću Božjem. Da li je tu, između apostola i genija, moguća sinteza, moguće jedinjenje u jednoj osobi? Vraćamo se na početno pitanje – autonomija ili heteronomija? I sada, dalje, da li je na primjer sv. Pavao bio samo apostol, kako za sebe sam tvrdi ili i jedan genije, zapravo *prvi* genije kršćanstva, koji je izgradio čitavu nauku Kristovu i proširio je po cijelom tada poznatom svijetu?

Pripovijest o sv. Pavlu nenadmašiva je i egzemplarna priča (historia) o »intelektualcu« – jer to je u ono vrijeme bio jedan tako učeni farizej kao on – koji proživljavajući fundamentalnu osobnu krizu doživljava obraćenje na kršćanstvo, i to po Kristu samom, iako Isusa živog na zemlji nikad nije susreo. Čudo pred Damaskom, gdje progonitelj kršćanstva Savao biva bačen s konja svoje oholosti, oslijepljen za tri dana, uznesen u treće nebo, te vidi i čuje samog Krista u slavi: Savle, Savle, zašto me progoniš? – neponovljen je i arhetipski primjer kršćanskog obraćenja. »Poznajem čovjeka u Kristu – piše obraćeni Pavao Korinćanima – koji prije 14 godina – ne znam da li s tijelom, ne znam da li bez tijela, to Bog zna – bi uznesen do trećeg neba. Za tog čovjeka znam... da bi uznesen u raj i da je čuo neizrecive riječi, koje čovjeku nije dopušteno izreći...« (Kor. II 12)

Iz tog uznesenja i tih riječi Pavlov je apostolski genij podigao jedan grandiozan sustav učenja, koji seže od jednog i trojednog Boga, preko redova nebeskih hijerarhija do čovjekova stvaranja i pada, i svjetske povijesti kao događanja svijeta i grijeha, ali i otkupljenja i spasa, od neba do pakla i natrag u nebo, od starog Adama, Adama zemaljskog do novog Adama, čovjeka u Kristu, čovjeka duhovno suobličenog Bogu, koji ne gleda kao sada istinu kao u ogledalu, nego vidi istinu Božju licem u lice, preobražen u tijelo duhovno. Da li se ikada kasnije ponovilo ovo čudo sv. Pavla, da li je ono i danas i u buduće moguće, pitanje je koje je mučilo svakog kršćanina, jer ako Krist nije uskrsnuo i ako nije s nama sve do kraja svijeta – sva je kršćanska vjera uzaludna i isprazna. Mučilo je to pitanje sve obraćenike od Augustina do Kierkegaarda, Strindberga, Claudela, Edithe Stein, Husserlove učenice, kasnije karmelićanke i mučenice, pa sve one mnoge bezimene, koji su u usrdnim molitvama ustrajali u borbi s grijehom, s Knezom ovoga svijeta Sotonom, i koji su s nadom iščekivali i još uvijek iščekuju dolazak Gospodina Isusa Krista u slavi, njegovo osobno očitovanje osobi vjerničkoj.

Spomenuli smo Augustina. Tko još ne zna njegovu pripovijest, priču o afrikanskom retoru, čitaču Cicerona i grčkih klasika, manihejcu i novoplatoniku, ali i čitaču Biblije, koji nakon grešne mladosti u jednom času začu glas: »Uzmi, čitaj« (tolle, lege), a knjiga Sv. Pisma otvara mu se na stranici Pavlove poslanice Rimljanima:

»Već je naime čas, da se probudite od sna, jer je sada vaše spasenje bliže nego kad smo prigrlili vjeru. Noć je poodmakla. Dan je blizu. Svucimo, dakle, sa sebe djela tame, a obucimo se u oružje svjetla. Hodimo pristojno kao po danu: ne u razuzdanim gozbama i pijankama, ne u bludnosti i raspuštenosti, ne u svađi i zavisti, nego se obucite u Gospodina Isusa Krista i ne brinite se oko tjelesnoga da ugađate pohotama!«

I Augustin posluša poruku, pokori se glasu, pokrsti se i započne svoje veliko djelo filozofskog utemeljenja kršćanstva i kršćanskog utemeljenja filozofije. Vjerujem da bih razumio i razumijevam da bih vjerovao – credo ut intelligam et intelligo ut credam – sažeta je formula ovog Augustinovog, ali i svakog budućeg i mogućeg povezivanja i objedinjavanja filozofije i duha kršćanstva.

Naravno, i sva protuslovlja i sve antinomije augustinizma sadržane su in nuce u ovoj formuli – nikada do kraja razriješene dileme i problemi odnosa intelekta i vjere, nikada do kraj dovedene sumnje, nikada do kraja utvrđena vjera. Ali zato i ona spasonosna Augustinova izreka: In certis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas (U sigurnim stvarima jedinstvo, u neizvjesnim sloboda, u svemu ljubav).

Da, samo caritas, samo agápe, samo ljubav, ispravno shvaćena ne kao ljubav, kako bi to ljudi svakodnevno, posebno moderni, govorili, nego ljubav Božja, milost Božja nama prvi je i posljednji sudac svake intelektualno dohvaćene spoznaje i istine. Ljubi i čini što hoćeš – ama et fac quod vis – zacijelo nije formula jednog bezgraničnog libertinizma, nego sasvim određena mjera onoga, što je dozvoljeno, a što ne, onoga što se dolikuje, a što treba izbjegavati i odbacivati. U ljubavi je sva sigurnost, pouzdanje i mir – u ljubavi je sva bol i blaženstvo, i Kristov križ, koji odsada određuje svekolike koordinate ljudskog i božanskog odnošenja i djelovanja.

I, na kraju, spomenimo se još jednog koji je ljubio – ljubio Boga, filozofiju, ali i jedno smrtno biće, ljubeći jednu ženu. Ona se zvala Heloiza, on Abelard. Poznata je njihova priča, često prepričavana. Vodeći duh svog vremena, prvak u filozofiji, posebno u logici i dijalektici, cijenjen od pretpostavljenih i obožavan od svojih učenika, Abelardu je najprije zaprijetio demon oholosti, a kad se gotovo do savršenstva izvježbao u vještini disputiranja, primamio ga je i demon putenosti u liku mlade, lijepe i učene djevojke Heloize. Oba ova grijeha Abelard je skupo platio. Oduzeta mu je muškost, a najdražu mu knjigu morao je pred sudom crkve sam spaliti sa suzama u očima. Mi moderni skloni smo u tome vidjeti zločin protiv slobode duha, protiv slobode i prava čovjeka i stvaraoca, te mrklinu Srednjeg vijeka. Ali sam Abelard drugačije je o tome mislio. I tko nam iz današnje perspektive daje pravo, da sumnjamo u njegovu samointerpretaciju svog slučaja. On sam vidio je u tome znak Providnosti, kaznu Božju za svoje grijehe i poticaj da se u potpunosti oslobođen grijeha preda Bogu i njegovoj milosti. Ali prije nego završimo ovaj esej Abelardovim Credom, kojim on daje facit svog života i duha, facit opet jednog obraćenika – zapitajmo se, da li smo se unekoliko približili razumijevanju odnosa između filozofije i duha kršćanstva? Stari problem ostaje, naravno, i dalje otvoren, mi smo samo odškrinuli malo vrata u prostore, u kojima zapravo prebiva Tajna, Misterij ljudskog i božanskog duha,

njihovog uzajamnog mogućeg i stvarnog suodnošenja i suobličavanja. Tko god želi više o tome znati, mora sam sebi postati, kao osoba, svjestan tog pitanja, i sam krenuti na put otkrivanja Tajne, put uvijek vlastiti, uvijek neponovljiv, bez prethodnika. Ovi samo mogu biti smjerokazi, a svatko sam za sebe u odnosu filozofije i kršćanstva mora postati *i* genij *i* apostol. To je vježbanje u kršćanstvu, to je međutim i istinsko vježbanje u filozofiji. Jer ni filozofije nema bez prethodne vjere, bez jednog »metalogičkog korijena«, koji upravlja našim mislima i idejama. Da li će to biti vjera u Boga, ili u đavla, vjera u bitak ili ništavilo, osobna je stvar svakog filozofirajućeg subjekta.

I, da se vratimo Abelardu. On je prije devet stoljeća, ali tema je još uvijek aktualna, na kraju svoje »povijesti nevolja« još uvijek ljubljenoj Heloizi očitovao svoje vjerovanje sljedećim riječima, kojima je on osobno posvjedočio – a svjedok grčki znači mártyros – svoje konačno opredjeljenje u pitanju filozofije i kršćanstva:

»Heloizo, nekoć draga moja suprugo na prolaznom svijetu, a sada draga sestro u Isusu Kristu, logika je učinila da sam svijetu postao ogavan... Smatram da je tome tako, zato što su ljudi u svom sudu zavedeni od mnijenja, a nisu podučeni iskustvom. Odričem se naslova filozofskog, ako se moram razilaziti sa svetim Pavlom. Ne želim biti Aristotel ako zato moram biti odijeljen od Krista, jer ne postoji drugo ime koje me može spasiti. Klanjam se Kristu kralju koji sjedi ob desnu Bogu ocu, grlim ga zagrljajem vjere u tijelu koje je uzeo u utrobi djevice po djelu Duha svetoga i u slavi božanskih čudesa.

Da bi svaki osjećaj nemira, svaka neizvjesnost i svaka bojazan bila odagnana iz srca koje za mene kuca u tvojim grudima, zapamti dobro ovo što ću ti reći.

Ja sam savjest svoju zasnovao na istoj stijeni na kojoj je Krist sagradio Crkvu svoju. Reći ću ti s malo riječi što je urezano na toj stijeni: Vjerujem u Boga, Oca, Sina i svetoga Duha, jednog i jedinog istinitog, koji je trojan u osobama ali nikad ne prestaje biti jedan u bitnosti. Vjerujem da je sin jednak Ocu u svim stvarima i to: u vječnosti, moći, volji i u svim djelima. Odbijam krivu nauku Arijevu koji, potaknut zlim duhom i duhom paklenim, uspostavlja stupnjeve u Trojstvu... Isto tako vjerujem da je Duh sveti istobitan i jednak u svemu s Ocem i sa Sinom. Njega sam često u svojim spisima označavao pod imenom Vrhovne dobrote.

Vjerujem isto tako da je Sin Božji postao sin čovječji i da jedinstvo njegove osobe leži u dvjema osobama i u dvjema prirodama. Vjerujem da je on, navršivši dane svog ljudskog života, podnio muku, da je umro, da je uskrsnuo i da će suditi živima i mrtvima.

Čvrsto vjerujem da su svi grijesi oprošteni krštenjem, da nam je nužna milost da počnemo i da završimo dobro i da se kajanjem možemo podići iz našeg pada.

Zar je potrebno da govorim o uskrsnuću puti, kad znam da ne bih vjerovao u svoje uskrsnuće? Takva je vjera na kojoj stojim i iz koje crpim svu snagu svog ufanja. U samotinji ovaj ne plašim se lajanja Scile i rugam se ubitačnom vrtlogu Haribde, prkosim Sirenama i pjesmi njihovoj koja u smrt vodi. Kad oluja tutnji, mene ne potresa; kad vjetrovi urlaju, ja sam nepomičan, jer, ja sam sazdan na kamenu nepobjedivu.«

Katarina i Marijan Cipra

Figarov pir – okvir za ljubav i mržnju?

Umjetnost i masonske metode subverzivnog djelovanja

Izvedba »FIGAROVA PIRA« što smo je imali priliku vidjeti i čuti predstavila nam je jedno od najzanimljivijih opernih djela Wolfganga Amadeusa Mozarta. Razloge za ovu tvrdnju ne treba tražiti samo u umjetničkim povodima nego i u okultnim zakulisnim igrama masonske lože kojoj je i Mozart pripadao. Pričica komične opere »Figarov pir« na izgled je vrlo nedužna groteska: grof Almaviva naganja sve žene po redu, a jedna od njegovih žrtvica je i služavka Susanna, Figarova zaručnica. Almaviva osim toga ima i plemićku privilegiju prve bračne noći, no domišljati Figaro ga uz pomoć naroda napravi budalom uvjerivši ga svojom pohvalom kako je on navodno izjavio da se u pogledu Susanne te privilegije odriče. Čitava operna komedija u krajnjoj liniji jest ljubavno nadmudrivanje između Figara, Almavive, Susanne, grofice Almaviva, paža Cherubina i ostalih sudionika koji na kraju iz grofa Almavive uspješno naprave budalu.

I sada se odjednom postavlja pitanje kakve bi veze opera mogla imati s masonerijom, i zbog čega je tako nešto uopće i spomenuto? Odgovor nije jednostavan i odgonetnuti pitanje jest gordijski čvor: tko pitanje razriješi ima pred sobom sliku svijeta! Posebice onog povijesnog svijeta u posljednjoj četvrtini 18. st. kada se u čovječanstvu dogodio prvi veliki prevrat: Francuska revolucija mete francusko plemstvo! A komedija »Figarov pir« napisana je i događa se upravo u predvečerje francuske aristokracije. Evo kako su izgledale okolnosti u vrijeme nastanka »Figarova pira«, kako u prvoj kazališnoj verziji, tako i u Mozartovoj opernoj verziji!

Kazališni bunt i ciljevi masonerije

»Mnoge povijesti Francuske revolucije ne propuštaju da spomenu »Figarov pir« u vezi sa svim onim što je pripremilo godinu 1789. Ovu je komediju pisao Beaumarchais nekoliko godina, a onda je trebalo i opet nekoliko godina da se dobije dopuštenje za prikazivanje... Razlog je jasan ... u ovom komadu nije samo jedan lakaj, pučanin i bivši seviljski brijač Figaro, dizao svoj glas protiv svojeg gospodara grofa Almavive ... već je čitav francuski puk, bespravan i tlačen, na Figarova usta dizao svoj glas protiv svih aristokrata i feudalaca koji su na njegovim glavama lomili osnove ljudskog *dostojanstva i prava čovjeka.* (podvukao E. Č.) Borba između Beumarchaisa i francuskog kralja Luja XVI. koji je svim silama htio spriječiti izvedbu ovog djela na pozornici, završila je pobjedom pisca pučanina. Dana 27. travnja 1784., pet godina prije razorenja Bastille, došlo je do prve izvedbe »Figarova pira« u pariškoj Comédie Française. Sedamdeset predstava uzastopce dupkom je puno, a deseci tisuća gledalaca uživajući plješću i odobravaju kako duhovito Figaro nadmudruje naprasitog grofa. Francuska je aristokracija ogorčena... Autor i gledaoci dočekali su ono što je (u komediji) bilo prorečeno: pad aristokracije, pad Bastille, revoluciju... Mozart je u to doba živio u Beču... Pročitavši Beaumarchaisovu komediju, oduševio se i već godine 1785.(!) odlučio je da ju komponira kao operu...« (Citirao HNK prema G. Strehleru »Un

Théatre pour la Vie«) Ovo muzikološko tumačenje o uvjetima nastanka »Figarova pira« neophodno je navesti, budući da je Mozart poniženi ovisnik austrijskog plemstva, a ujedno i tajni neprijatelj plemstva. Naime, ako znamo da su francuski masoni bili pokretači Francuske revolucije i ako znamo da je i sam Mozart bio mason i kao takav nužno i protivnik tog istog plemstva, tada nam postaje jasno zašto Mozarta toliko oduševljava komedija koja ismijava plemstvo, i škandalizira katoličku Europu. U jednoj tajnoj masonskoj instrukciji iz 1819. stoji napisano »Razvežite sve strasti najkobnije i najplemenitije«! A glazbena i kazališna umjetnost su jedinstvo plemenitih strasti u koje masoni siju pobunu. »Kada se vaše mišljenje ukorijeni u odgojnim zavodima ... kada dobijete povjerenje đaka i profesora, tada će vas i kler dugačije gledati, dolazit će na vaše *skupove i priredbe.* Tada treba proglasiti revoluciju protiv tijare i mitre...« (Yves Marsudin, Ekumenizam kako ga vidi jedan tradicionalni mason, Paris 1964.) Mozart je vjerno izvršavao zadaću koju mu bijahu povjerili njegovi istomišljenici, njegova braća. »Figarov pir« izveden je u Beču 1. svibnja 1786, a Mozart je uveden u masonsku ložu »BIENFAISANCE« već 14. 12. 1784. čim je loža iste godine osnovana u Beču.

25. kolovoza 1789. u Parizu tri stotine masona izglasava »Deklaraciju o pravima čovjeka« a iste godine Francuska revolucija već kolje francusku aristokraciju, a potom i vlastitu djecu. Kakvog udjela je u tome imao »Figarov pir« kao kazališna komedija i opera? Usudili bismo se reći da je »Figarov pir« bio uvod za krvavi pir. Ova komedija natopljena je krvlju. Umjetnost nije bezazlena igra, ona pokreće sve duševne moći čovjeka. I dobre i zle. »Figarov pir« bio je očigledno masonska baklja što su je masoni bacili u bačvu zapaljivih strasti. Beaumarchais i Mozart dobro su obavili svoj posao. Nikakvo čudo da je libretist Mozartove opere bio raspop Lorenzo da Ponte.

Spomenusmo francuskog kralja Luja XVI i njegovu zabranu Beaumarchaisova djela. A evo što nam o Luju XVI kaže jedan mason naš suvremenik u godini 1963.: »Tajni pokretači francuske revolucije položili su zakletvu na grobu Jacquesa de Molaya, da će zbaciti Prijestolje i Oltar. Pogubljenjem LUJA XVI POLOVICA JE POSLA BILA GOTOVA. Od tada hramska armija upravit će svoje napore protiv Pape...« (Albert Pike, »Moral i dogma antičkog i primljenog škotskog obreda Slobodnog zidarstva«) »Deklaracija o pravima čovjeka« bila je masonska farsa kojom se ostvarivao jedan cilj: srušiti sve države koje im se protive, i konačno uništiti Katoličku crkvu. I sam Mozart postao je očito dio tog plana.

Mozart kao mason

O Mozartovu masonstvu ostalo je dosta pisanih svjedočanstava, što diskretnih – što direktnih. U pismu svome ocu daje nam naslutiti svoje mistične poglede na svijet i život. »... Jer smrt je (pravo uzevši) krajnji cilj našeg života. Već sam nekoliko godina u bliskim vezama s tim istinskim i najboljim čovjekovim prijateljem da mi njegova slika više nije strašna, nego je čak umirujuća i utješna. Zahvaljujem svom Bogu što mi je priuštio tu sreću da sam imao priliku *(Vi me razumijete)* upoznati smrt kao ključ za naše istinsko blaženstvo... U pismu sam Vam već o ovome objasnio *svoje nazore* ... (podvukao E. Č.) Pismo je uputio ocu 4. travnja 1787., dakle u vrijeme kada je »Figarov pir« već izveden u Beču i u vrijeme kada je otac Leopold također član lože! Iz citiranog

pisma vidi se da Mozart duboko mistično proživljava svoje religiozno uvjerenje. Što više on u tekstu govori i o blaženstvu koje mu Bog daje radi toga. Ostaje otvoreno pitanje da li se pri ovakvu doživljaju radi o glazbenoj inspiraciji ili mističnom uranjanju u misterij u koji pretjerano duboko vjeruje. (... A za to blaženstvo zahvaljujem svom Tvorcu...) (Vidi: A. Einstein, »Mozart sein Charakter – sein Werk«, str. 94)

Neposredni dokazi o Mozartovu masonstvu su pisma što ih upućuje svojoj masonskoj braći (»brat« je uobičajeni naziv pri oslovljavanju masona, a ne samo kršćanskih redovnika). 17. svibnja 1790. Mozart upućuje pismo Michaelu Puchbergu s molbom da mu posudi novaca na kojima oskudijeva neposredno pred kraj života. Sadržaj pisma glasi: »Najdraži prijatelju i *brate!* (!) Sigurno ćete od vaših ljudi saznati da sam jučer bio kod Vas i (prema Vašem dopuštenju) nepozvan sam kod Vas htio jesti... ... Bio sam prisiljen, pošto nisam našao niti jednog pravog prijatelja, uzeti novac od Wuchererna. Treba vremena da se među tom *nekršćanskom klasom ljudi nađe kršćanska.* Tako sam otkrio da Vas, najdraži prijatelju za sve na svijetu moram moliti...« A za M. Puchberga se zna da je bio Mozartov sudrug u masonskoj loži, pa u kontekstu ovog pisma vrijedi obratiti pažnju na Mozartovo spominjanje »kršćanske klase ljudi« koju treba naći među »nekršćanskom klasom«,i to zato jer su se masoni smatrali jedinim pravim »kršćanima«, jer »masonstvo nastavlja duhovnu baštinu (vitezova) templara, koji su, prema masonskim piscima 'izvana ispovijedali najsavršenije pravovjerje', a zapravo su bili, po njima, borci protiv Papinstva i monarhije...« (Wilmshurst, »Značenje slobodnog zidarstva«). A osim toga pravi mason je uvijek pomagao sudrugu u nevolji. Mozart je zato znao na koji način da zamoli najrevnijeg među masonima: M. Puchberga. Zanimljivo je da se u društvu Mozarta i Puchberga našao i drugi veliki skladatelj bečke klasike Joseph Haydn. Ni to nije bilo slučajno: Haydn stupa u masoneriju 1785, također u bečku ložu, ali ne istu u kojoj se nalazio i Mozart. Haydn stupa u ložu »La Véritable Concorde«, a da se družio sa Mozartom i Puchbergom saznajemo iz Mozartova pisma napisana u Beču prosinca 1789. Mozart i tada moli za novčanu pomoć pri čemu Puchbergu poručuje *»Pozivam samo Vas i Haydna,* a usput ću Vam pripovijedati Salierijeve spletke...« Na izgled bezazleno, zar ne? No, iz takvih prijateljstava s masonerijom na koncu je u Mozartovu stvaralaštvu na površinu isplivala i »Čarobna frula« koja nije bila ništa drugo doli simbolična reprodukcija tajni masonskog obreda. 30. rujna »Čarobna frula« izvedena je u Freihaus Theatru, a iste te 1791. godine, 20. studenog Mozart se razbolio da bi već 5. prosinca umro! Pretjerano revnujući za masoneriju. Mozart je učinio što nije smio: iznio je tajnu masonskog djelovanja na svjetlo dana!. Zato danas neki muzikolozi vjeruju da su ga masoni zbog te opere i ubili. Veličajući novu religiju i svjetski socijalizam, koji je kao projekt nastao baš u masonskom laboratoriju, Mozart je otišao u smrt! Smiona teza, ali vjerojatna. Danas Mozarta, naravno, nema više. Ali ostalo je njegovo djelo: »Figarov pir« koji je rasplamsao duše još u kazališnoj verziji Beaumarchaisa i »Čarobna frula« koja nepobitno dokazuje koliko fanatično oduševljeni mason je Mozart bio. A što se dogodilo u politici?! Na svim zastavama komunističkih ideologija zavijorila se zvijezda, koja je okultni znak masonerije! Masoni su doživjeli svoj uspon, trijumf i pad. »Figarov pir« bio je uvod u veliki svjetski prevrat. (Kad već spominjemo politiku: i sam Josip Broz Tito bio je, po svemu sudeći, član masonerije. Naime, u knjizi »Masonstvo u Hrvata« na str. 544 nalazimo ime »Velikog Vođe« u popisu svih spominjanih osoba te knjige. Uz ime se nalazi broj stranice 372, a na toj

stranici je tiskan popis imena članova zagrebačke lože »Pitagora«. Titova imena, međutim, nema. Nevidljive ruke su izbrisale jedan podatak, zaboravivši izbrisati važnu indikaciju o članstvu, koja se nalazi na kraju knjige).

»Figarov pir« u zagrebačkoj Operi

Izvedba u prvoj zagrebačkoj postavi imala je odličan prijem kod većine auditorija. Čak je i bečka kritičarka iz katoličkog »Die Presse« dala pohvalno mišljenje o zagrebačkoj premijeri (tako piše »Vjesnik« od 1. veljače o.g.): mnoge europske predstave »Figarova pira« začuđujuće su oštre, tvrde, grube i *postavljene kao socijalne kritike društva i doba bilo onog Mozartova ili ovog našeg,* (podvukao E. Č.) dok je zagrebačka vrlo šarmantna, poetična, svježa i moderna...«(!) U Zapadnoj Europi masoni očito ne miruju. Kada bismo tražili od Christe Holler da nam nabroji redatelje koji su ovu operu na Zapadu postavili na pozornicu sigurno bismo među većinom njih na kraju pronašli masone. No, jedno je sigurno: u Hrvatskoj masoni ne režiraju opere, jer one još nisu destruktivno usmjerene.

I konačno vratimo se samoj umjetnosti kakva ona jest i kakva bi morala biti. Zaista, zagrebačka pozornica zaslužuje najviše pohvale gledano sa strane režije, kostimografije i koreografije. Ali pjevanje ostaje upitno...

Emil Čić

Zašto Srbi mrze Srbiju?

Jedan od razloga zbog kojih je Srbija kroz povijest pokretala osvajačke ratove jest srpsko nezadovoljstvo Srbijom ili bolje reći mržnja prema vlastitoj rodnoj grudi. Ovaj odnos prema svojoj domovini može se usporediti s čovjekom koji smatra da je ružan pa je stoga iskompleksiran i ne želi se vidjeti u ogledalu. Srbi su kao narod iskompleksirani i mrze svoj rodni kraj te stoga stalno nastoje proždirati tuđe krajeve. Opravdavajuća okolnost za ovakvo srpsko ponašanje mogla bi biti u činjenici da su nekoliko stoljeća živjeli pod Turcima, ali pošto su Turci već odavno otišli, taj razlog otpada. Srpska glad za tuđim ogleda se u mnogim njihovim »tamo daleko« melodijama. Jer ako se ne voli vlastita gruda, logično je da se onda čezne za nekom fiktivnom »tamo daleko« Srbijom. Navest ću nekoliko najkarakterističnijih primjera koji će ove moje navode potvrditi:

1. Srpska mržnja vlastitih gradova i sela, rijeka, jezera i planina

Dokaz za ovu tvrdnju možemo otkriti kad srpski oficiri prilikom umirovljenja imaju mogućnost slobodnog izbora kraja u kojem žele živjeti i provesti ostatak svojega života. Statistički podaci ukazuju da 98% srpskih oficira kao mjesto svojega trajnog

boravka biraju hrvatske gradove. Ovo je jedinstven fenomen da srpski starci iskazuju želju za umiranjem u tuđoj zemlji! I dok se mnogi hrvatski iseljenici vraćaju da umru u svom starom kraju i dok je svugdje u svijetu običaj povratka pod stare dane vlastitoj kući gdje si rođen i gdje si proveo djetinjstvo, za Srbe ovo pravilo ne važi. Njihovo je pravilo – što dalje od kuće, ali opanak sa sobom! Tako srpski gradovi Stalać ili Lapovo nemaju apsolutno nikakvih šansi u usporedbi sa Šibenikom i Dubrovnikom. Svaki srpski oficir povratak vlastitoj kući smatra povratkom u nazadak i primitivizam te stoga bježi prema prosperitetu i uspjehu i nastanjuje se u Hrvatskoj. Ovo je uistinu svjetski fenomen da pripadnici jednoga naroda smatraju svojim neuspjehom povratak u svoj rodni kraj. Ovo pretpostavljanje ljepota tuđega kraja ljepotama vlastitoga kraja izraženo je samo kod srpskoga naroda. Dakle, »srpstvo« ne postoji kao realna ljubav iskazana prema svome već je isključivo sadržano u sferi imaginarnoga, prebačeno je iz zbilje u legendu i mit, iz materijalnoga u pjesmu i zvuk gusala, tako da je sav srpski nacionalizam sadržan u riječima i slovima i jednostavno se s dva para opanaka može uprtiti na leđa i odnijeti sa sobom u bilo koji kutak svijeta. Međutim, točno je da je ova srpska »ljubav« prema hrvatskom kraju uvjetovana i kolonizatorskim razlozima s namjerom da se promijeni demografska struktura stanovništva, ali sasvim sigurno postoji i ovaj razlog gađenja prema Stalaću i Lapovu. Drugi dokaz za ovu tvrdnju jest:

2. Beogradski antisrpski šovinizam

Srbija je jedna od rijetkih država koje imaju za svoj glavni grad jedan granični grad, a takav je slučaj s Beogradom. Ovome je opet razlog u turskoj najezdi jer su se Srbi bježeći pred Turcima sklanjali u ondašnju graničnu kasabu koja se nalazila na ušću Save u Dunav i graničila je s moćnom Austro-ugarskom monarhijom. Upravo iz te kasabe poslije je nastao srpski glavni grad Beograd. U vojno-strateškom pogledu ovo je vrlo nepovoljna činjenica za Srbiju. Međutim, taj bijeg Srbijanaca prema Beogradu nije zaustavljen do dana današnjega iako su Turci već odavno otišli. Razlog ovoj činjenici je i u tome što za Srbe jedino Beograd po svojoj atraktivnosti može konkurirati hrvatskim gradovima tako da svaki Srbin koji imalo drži do bilo kakvog svog uspjeha naprosto mora pobjeći u »beli grad«. Ovakav uništavalački beogradski odnos prema ostatku Srbije kod nas Hrvata ni u kom slučaju ne postoji u odnosu na Zagreb. Mi svoj glavni grad volimo i poštujemo, ali nema govora da bismo ga mijenjali s drugim našim gradovima. Osim toga, svaki naš hrvatski grad ima svoj specifični ponos i pozitivni lokal-patriotizam dok se kod srpskih gradova može govoriti o kompleksu i osjećaju manje vrijednosti u odnosu na Beograd. Beograd je proždrao sve druge srpske gradove čineći od njih obične kasabe i palanke, a što je za Srbiju najtragičnije, svi ti gradići podsjećaju na orijentalne šehere. Ovo svođenje srpstva na glavni grad i antagonizam prema vlastitoj grudi uzrok je srpskih težnji za Solunom i Dubrovnikom. Opanak bi se kupao! Kako je »srpstvo« imaginacija, tako i prečanski Srbi vole majku Srbiju samo u desetercu uz gusle, a nikako kao mjesto gdje bi oni, ne daj Bože, mogli živjeti. Devedesetak posto njih nikad nije ni bilo u Srbiji niti je ikad vidjelo »ladnu Moravu«, ali zato i jesu idealni za imaginarne srpske ciljeve. Bečki đak i ruski agent Vuk Karadžić izvalio je parolu »Srbi svi i svuda« i po teoriji »zapišanog grma« pokušao utažiti apetit Moskve tvrdeći da gdje se je zapišao kvazi-Rus tj. Srbin, da je tu i

Srbija tj. Rusija. Na osnovu jednoga neplaćenoga računa za noćenje kada je srpski car Dušan poslovno prespavao jednu noć u Dubrovniku pokušava se dokazati srpstvo Dubrovnika jer je na tom papiriću pronađen njegov ćirilički potpis. Care Dušane jeo si i pio, a nisi platio, stoga bi bio red da tvoji nasljednici podmire ovaj račun! Pošto je po Vukovoj teoriji srpstvo svugdje, ono je zapravo nigdje, tj. najmanje je tamo gdje bi trebalo biti, a to je u Srbiji. Ova »Vučja teorija« potpuno je zbunila prečanske Srbe tako da oni nikada nisu zavoljeli zemlju u kojoj žive te su stoga sami sebe doveli u situaciju da su oni zapravo ljudi bez domovine. Hrvatsku ne vole, u Srbiju neće!

3. Srpska narodna pjesma po turskim notama

Nemoguće je govoriti o Srbima, a da se ne spomenu Turci. Ta njihova polumilenijska veza rodila je mnogim anomalijama, pa stoga nije čudo da je srpska narodna pjesma zapravo zvuk dalekog orijenta. Ukoliko uđete u bilo koju krčmu u Vranju ili Sokobanji, učinit će vam se da ste negdje u nekom hanu u dalekoj Anadoliji. Sam srpski publicist i slikar Dragoš Kalajić primijetio je da Srbi zapravo pjevaju tuđe pjesme i žestoko je napadao »novokomponovanu muziku«, ali kao pojedinac nije mogao ništa učiniti. Stoga nije nimalo čudno da naši muslimani i Srbi obožavaju istu vrstu glazbe, s tim da treba kazati da je srpska narodna pjesma iskvareni sevdah. Tako da Miroslav Ilić, Braća Bajić, Cune i Lepa Lukić zapravo pjevaju tuđu pjesmu, njima stranu i osvajačku, uz koju su nekada bili nabijani na kolac! Ovo je uistinu rijedak primjer da je čitav jedan narod obolio od »štokholmskog sindroma«.

4. Srpsko slavljenje poraza

Srbi su fenomen i po tome što niti jednu bitku ne slave kao poraz. Kosovski mit je pojam koji je usječen u srpsku memoriju iako je to zapravo bio težak srpski poraz. Međutim, ovim kosovskim apaurinom Srbi se kljukaju stoljećima, tako da su nakon nekoliko stoljeća zaključili da su se izliječili, pa su se proglasili pobjednicima te bitke. A to da su pobijedili, tumače i lažu vlastitoj djeci, a do sada su lagali i nama, dok su Turci potpuno zaboravili s kim su se i borili te godine! Ova ljubav prema porazima uzrok je i patološkoj ljubavi prema grobljima. Gdje je srpski grob, tu je i Srbija! Dakle, riječ Srbija za Srbina ne znači opipljiv i geografski pojam, već naprosto jednu fikciju jer bi po tome srpski grob na Grenlandu značio da je tamo srpski led. Uživanje u boli i porazu je specifičnost velikosrpske ideje tako da će ta njihova sadomazohistička strast biti rezultat za njihovu slavu i kad izgube ovaj rat. Stoga Srbima da bi »pobijedili« treba priuštiti poraz, na koji se oni već pomalo i pripremaju optužujući cijeli svijet da se je udružio protiv njih. Dakle, nije slučajno što srpska promidžba optužuje vatikansko-kominternovsko-fašističku zavjeru protiv Srbije i time unaprijed pronalazi novi apaurin za vlastiti poraz. A vojni poraz i jest jedini lijek za velikosrpstvo, a ujedno bi i pomogao srpskom narodu da se otrijezni. Mislim da smo mi Hrvati u stanju Srbe izliječiti i da je bio u pravu njihov megalomanski povjesničar Vasa Čubrilović kada je u svojim knjigama zapisao kao savjet svome narodu: »Braćo Srbi, nikad u rat s

Hrvatima!« Nažalost, Slobo ga nije poslušao, tako da mi Hrvati činimo povijesnu zadaću terapeuta za srpsku teritorijalnu kleptomaniju. Nadam se da će srpski narodnosni um umjeti i ovaj poraz od Hrvata opjevati i da će to biti posljednje srpsko guslanje o junaštvu, a da će se srpski seljak vratiti svinjogojstvu i drugim uspješnim granama srpske ekonomije. Laku noć, braćo Srbi!

Tirilius

Veliki petak – Kristova smrt

Isus Krist ne bi bio Bog
da nije umro na križu!

Napoleon

Kristova smrt! Možda htjedoh reći Budhina ili Brahmina, pa napisah Kristova! Ni Brahmina ni Budhina, nego Kristova, čitatelju! Doista Kristova? Doista Njegova, koji je jedan jedini, vječni Krist, s hebrejske Golgote.

A mogu li ja provesti do kraja što sam naumio? I kako se uopće usuđujem uzeti to jadno pero u uzete ruke, da pišem o onome o kojem su pjevali titani, kojega proslaviše giganti platna i kojem besmrtni kompozitori posvetiše glazbene epopeje.

I eto, premda nisam dostojan ni da uprem oči u Golgotu, a kamoli da k njoj krenem, ipak ću uzjahati Pegaza i krenuti put Parnasa, kad ne mogu na Golgotu.

Uvjeren sam da ću djelo izvesti na čistinu, jer osjećam u sebi upravo toliko snage koliko mi je potrebno, a uzmanjka li mi je, dat ćeš mi je Ti s Golgote! Dao si je tolikim velikanima, pa ćeš je dati i meni nejačku.

Nazvao sam Te Kristom, a jesi li Ti doista Krist? Možda si biblijska varka, koju su izmislili genezaretski ribari?

Niti si bio car ni cezar, ni vođa, ni vojskovođa, pa zašto Te onda slavimo? A i zašto bismo Te slavili? Jesi li stvorio neko međukontinentalno carstvo koje su Ti preoteli Anglosasi, ili si možda pronašao serum protiv raka?

Zar je potrebno da Ti se klanjamo, kad se jedan drugome klanjamo: Klanjam se! Sklanjam se! Poklon, naklon, priklon!

I zašto bismo se badava klanjali? Možeš li nas odlikovati kolajnom, kao kralj, ili nas možeš promaći, kao ministar svoje vjerne podanike?

Ne samo da Te ne slavimo, nego Te i vrijeđamo! A kako Te ne bismo vrijeđali, kad si manji od pandura! Ne možeš nas strpati ni u zatvor ni u logor – a ubiti? Pa kad si Ti koga usmrtio?

Ne vrijeđamo Te iz potaje, kao zemaljske gospodare, nego javno i očito jer Ti, hvala Zeusu, nemaš svojih izviđača, da Ti doušavaju što mi govorimo.

Da, Bože i Gospodine! Da si makar malo Krist, imao bi svoju policiju, a upravo zato jer to nisi, nemaš ni prometnog stražara, koji bi barem pazio da se planeti ne sudaraju po Svemiru...

Polovicom dvadesetog stoljeća drmali su Europom neograničeni gospodari: Hitler, Staljin i Mussolini, a koji god se njihov podanik usudio prošaptati samo riječ protiv jednoga od te Trojice, nije joj stigao dodati i drugu, nego se preselio u Nirvanu, a Tebe, Kriste, psuju od Nerona do Staljina i nikome ništa, kao da si činovničić, kojega smije vrijeđati svaki kreten, ako je samo malo nad njim.

Ali tko će za tisuću godina i znati da je živio neki despot Staljin, kao što ni sad ne znaju svi da je prije dvije tisuće godina ludovao neki Kaligula, dok su za Te, Kriste, znali prije njega, a znat će i poslije svih Kaligula.

Neroni i Neončići prolaze, samo Ti, Kriste, ostaješ, jer si iznad Neronâ i Apolonâ.

Kad se čovječanstvo moglo klanjati bogovima koji mu nisu žrtvovali ni komadić nokta, zašto se ne bi klanjali Kristu, koji se sav prinio na žrtveniku.

Mi Te, Kriste, nismo trebali izmišljati, kao Zeusa i Jupitera, jer Ti si doista živio i umro, ali ne nekom književnom, nego istinskom, mučeničkom smrću.

Istina je da nisi stvorio nijedno svjetsko carstvo, ali sazdao si nam kršćanstvo, koje je nadživjelo sva zemaljska carstva.

Istina je da nemaš svoju policiju, jer nisi ničiji Fouché, ali imaš ljude s dušom i vjerom. Stari su bogovi propovijedali mržnju, samo si Ti propovijedao ljubav i na njoj si podigao vjeru, koju dosad nevjera nije nadjačala.

Da nisi bio, bi li Ti podizali hramove, pjevali o Tebi, bi li Te slikali i za Te umirali? Ako su u Te mogli vjerovati Dante i Dostojevski, Goethe i Beethoven, Shakespeare i Mažuranić, zašto u Te ne bi mogao vjerovati i svaki razuman čovjek.

Ako s Bogom počne i dočne svaka naša svetinja – zvala se Jelenina ili Zvonimirova ploča, Vinodolski zakonik, ili oproštajno pismo Petra Zrinskoga – zašto bi ga odbacivali potomci, kao da bi se kršćanstvo razišlo kad bi se od njega odmetnula šaka Hrvata.

Sad, kad sam za korak bliže Kristovoj tragediji, sad tek osjećam kako sam težak teret natovario na svoja književna leđa. Valja biti vješt u peru pa opisati svakidašnju čovjekovu muku, a kakvo bi tek pero trebalo, da bi se iznijela muka Bogočovjeka.

Za takvo opisivanje bio bi mi potreban neki drugi jezik, savršeni i izbrušeni, kojim ne bi govorili ljudi, nego neka viša bića, a takvog jezika nema. Savršenim jezikom može govoriti samo muzika, a mi se siromašni pisci moramo zadovoljiti kotrljanjem ovih trideset siromašnih slova i glasova.

Ah, da sam barem u snu vidio Kristovu zemlju, kad je ne vidjeh na javi, ne bih se bojao ovog posla.

Dok sam još mislio da Svemir čine nepravilna, isprevaljana brda između Vlašića i Vranice i da sunce izlazi iz Zenice, a zalazi za Travnik, znao sam za Boga. Vidio sam Ga i u Suncu i u Mjesecu, u kiši i snijegu, u žitu i voću, u govedima i ljudima, jer da Njega nema ne bi rosa kapala, niti bi lišće padalo, niti bi kosa opadala, kako je rekao ujak pod misom, a što se veli pod misom svetije je od svetinje i čvršće od brave.

Znao sam da ne mogu vidjeti Boga licem u lice, jer Ga nije vidio ni Mojsije, ali želio sam ga vidjeti barem na slici – i vidio sam Ga! Bio je sav u oblacima, kao naš Vlašić, kad se u magle zamota. Kosa mu je bila bjelja od najbjeljih jaganjaca, a čelo tako visoko da bi se prije mravak popeo na Vlašić, nego što bi ti pogled stigao sa dna pa uvrh Njegova čela. Oči su mu bile tako bistre, da sam u njima ugledao cijeli Svemir, Guču Goru, pa i sebe crvića! Bio sam manji od najmanjeg zrna u Oceanu, tako maleno

bilo je prvo zrno u Svemiru. Homer slavi Zeusovu bradu, ali da je vidio našeg Gospoda, prikazao bi Zeusa kao Engleza! Gospodinova brada i ne bijaše brada, nego sveti pramenovi, iz kojih su munje sijevale i kiše lijevale.

Bio sam tako sretan što sam doživio Boga, da se ne bih bio mijenjao ni s redovnikom iz priče fra Matije Divkovića, koji je više od dvjesto godina slušao pjevanje rajske ptice.

Još da mi je vidjeti Njegova Sina, pomislih – pa makar i ne dočekao Simeonove godine! A eto, i to mi se ispunilo.

Jedne noći o ponoći, i to baš na Badnjak, rodio se Krist! On se već rodio pred skoro dvije tisuće godina, ali naš se ujak, fra Anto Ćurić, tako zanio na ponoćki, da nam se svima pričinilo, da se upravo tu noć rodio Isus i to nit' u Betlehemu, nit' u Palestini, nego upravo u Gučoj Gori! I nije to bila pjesnička petljanija, nego čista istina, kao da smo vidjeli svojim očima, jer kad smo pogledali u štalicu, u njoj smo ugledali Isuseka! Istom sam se počeo veseliti kako ću se s Njim igrati, kad li objavi gvardijan s oltara da je Sveta obitelj pobjegla u Egipat! Htjedoh ga upitati zašto, ali mi fra Anto, koji je, vele, pogađao misli, odgovori: – Pobjegla je, jer se Isusića htio dočepati kralj Irud.

A da to bješe sveta istina uvjerio sam se na svoje oči – iz crkve je nestalo štalice...

Ni od koga nisam mogao doznati što je i gdje je Egipat, samo sam dočuo da se Obitelj odmarala pod vrbom na potoku. Ta vrba stoji i danas, a kažu da će stajati sve do Sudnjega Dana, da se zna da se Isus odmarao i u našem selu. Mi smo je prozvali žalosnom vrbom, a kasnije sam čuo da takvih vrba ima sve do Egipta, te da se po njima može točno pratiti Kristov bijeg iz Guče Gore u Egipat...

Kad je nestalo Iruda, Isus se vratio iz Egipta i to opet u naše selo. Pa kamo bi se i vraćao, nego tamo gdje se rodio i gdje je prvi put počivao pod vrbom.

Ne bih ni znao da se Isus svratio u naše selo, da to nije objavio sâm otac gvardijan.

Isus je rastao i narastao. Izučio je stolariju, a naučio je i čitati i pisati – latinicu i glagoljicu. Prema Njemu smo bili prava telad, jer nismo znali nijedan zanat, nijedno slovo. To jest, bili smo seljaci, a on bješe građanin, ali ne ponosit, kao rimski građani.

Znam pouzdano da je Isus za svoga djetinjstva obišao sva travljanska sela, jer se u svakom selu – u Vitezu, u Brajkovićima, u Docu i u Travniku – priča da je Isus bio i u njhovoj crkvi.

Bio je jamačno i na najljepšoj planini na svijetu, na Vlašiću, da ljudskim očima vidi Svoje djelo, pa zato i kažu da na Vlašiću ima najboljih ovaca i jaganjaca – Njegovih najdražih životinja.

A najednom nam iščeznu s očiju. Otišao je u pustinju – da li u Saharu, ili u Arabiju, ne znam – jer je tamo živio posve nepoznat.

Kad je došao sat njegova djelovanja, vratio se u Palestinu i počeo izvoditi riječi iz djelâ i djela iz riječi. Propovijedao je vjeru u Boga i u siromaštvo, i ljubav prema bližnjemu, pa i prema neprijateljima. Vraćao je na pravi put one koji su s njega skrenuli, liječio je ljudima dušu i tijelo. Više ih je puta i oživio – kako bi ih i na taj čudesni i božanstveni način obratio u vjeru.

Dok je Krist govorio u prispodobama, njegovi su se slušaoci zabavljali, ali kad se digao protiv trgovine s Bogom i počeo govoriti o mamonu, odmah su se udružili protiv, kako su smatrali, lažnog Mesije.

Neuki je narod više volio Krista, negoli sve Ane i Kajfe. To je najbolje pokazao slavodobitni ulazak u Jeruzalem, ali od toga nisu prošla ni tri dana, a narod se odvrže od Krista, jer ništa nije tako nestalno kao svjetina i zato, satrapi, ne vjerujte narodu, pa ni onda kad se činovnici preobuku u podanike.

Kristova je muka najveličanstvenija tragedija. To nije muka neke bezimene osobe, nego Bogočovjeka. Gupčeva je muka ušla u povijest hrvatskoga naroda, ali Kristovu je čovječanstvo uplelo u svoje muke i od nje stvorilo Božansku Tragediju.

Što li je Mažuranićev klimaks rajine muke, prema klimaksu Kristove!

Love Ga poljupcem, a vežu konopcem, pljuju na Nj i šamaraju Ga; rugaju Mu se i kandžijaju Ga; krune Ga trnovom krunom, a u ruke mu staviše trskovaču, govoreći Mu da je to žezlo Davidovo!

Kao harlekina pokazuju ga stoci i kao pajaclu klanjaju Mu se: Zdravo, kralju židovski!

A sad krenite sa mnom na Golgotu!

Ne misli, osuđeniče, da ćeš se voziti u smrt na kolima – nisi ti francuski kralj, židovski kralju!

Ne trebaš se, Kriste, odveć žuriti – možeš ako hoćeš i posrtati, a ako se umoriš, prebaci križić na lijevo rame, s lijevoga na desno, pa s desnoga na lijevo – ne teturaj, nego pravo stupaj, Pravedniče!

Izmučen i išiban, oslabljen i iskrvavljen, triput je Krist posrnuo i pao i to je pomalo oteglo predstavu, ali kad je naišao nosač Simon, natjerali smo ga da uskoči u glumu.

Bravo, Simone! Potukao si i samoga Herkula, s njegovim šupljim globusom!

A što ti plačeš, plebejko? Tko si ti?

Njegova majka!

Majka? Žalosna ti majka, Mater Dolorosa! Žao mi te, majko, ali ti ne shvaćaš – ja sam samo izvršitelj!

Evo nas na Golgoti! Zakasnili smo samo nekoliko časaka, ali tome nije kriva moja režija, nego nosilac križa i tragedije, Krist iz Nazareta, ili iz Betlehema – ne znam pouzdano.

Rajo, razmakni se, da pozornica bude čista i slobodna! Što se gurate, kao da ste se abonirali na Veliki Petak! Rimske su igre badava! Molim scenografe, da pristupe k poslu!

Krist je razapet!

Narod je izvan sebe, sav u transu, a onda se trže i povika: – Sidi s križa, ako možeš!

Oprosti im, Oče, jer ne znaju što čine!

Kad osjeti priroda da su joj Stvoritelja pribili na križ, digne glavu prema Njemu – uzdigne je i cvijetak i mrav i lišće i drveće i riba i ptice i ljudi i zvijeri, a podigoše se i kontinenti i oceani i ispružiše svoje vratove – zar ste zaista Boga razapeli?

I pokrenu se čitav Svemir. Krenuše kopna, pomakoše se mora i padoše Mu pred noge...

Ante Neimarević

Osvrt na osvrte uz moja »Sjećanja na vrijeme uspostave i propasti Nezavisne Države Hrvatske«

U Maruliću br. 1/1992. tiskana su tri osvrta na moja »Sjećanja na vrijeme uspostave i propasti Nezavisne Države Hrvatske«, objavljena u Maruliću br. 6/1991. Izuzev jednog ispravka u pogledu života u emigraciji Dra Ante Pavelića, sva tri autora su se zadržala na nekim pogrešnim podacima u vezi nekadašnjeg katoličkog dnevnika »Hrvatska straža«. To je malo neobično, jer bilo bi naravnije, a i poželjnije, da se uz ove faktografske, a u mojem kontekstu nebitne, podatke netko osvrnuo i na neka zbivanja, mlađoj generaciji uglavnom nepoznata, koja sam opisala u svojim sjećanjima, ili pak na neke moje osobne procjene i pretpostavke. No u svakom slučaju, dobro je da se isprave i ovakove netočnosti u pogledu faktografije, koje su se kod pisanja uz vremenske distance od pola stoljeća mogle uvući u tekst. Zahvalna sam g. Oskaru Piškoriću (koji se je jedini potpisao) što je meni i čitateljima u svojem kratkom osvrtu objasnio kako je moglo u mojim sjećanjima doći do zabune u pogledu novina »Hrvatska straža« i njihove zamjene za tadašnji »Hrvatski glas«. Treba ispraviti još na str. 711. Kratica »Jačevci« dolazi od Jug. akad. *čitaonica,* a ne klub, dakle JAČ.

Htjela bih dodati i nekoliko načelnih primjedbi. Ova moja »Sjećanja« objavila sam ne samo zato da s događajima u njima iznesenim upoznam mlađu generaciju, koja o svemu ovome zna malo i nimalo, nego i da potaknem suvremenike tih zbivanja da počnu o njima i svjedočiti i raspravljati, smireno i objektivno. Dug je to naše starije generacije prema narodu, jer se o ovim zbivanjima pola stoljeća nije smjelo progovoriti, bile su to tajne zapečaćene sa sedam pečata, a ono o čem se ipak moglo pisati, smjelo se je pisati samo krajnje negativno. A nije sve zabilježeno i sačuvano u pisanim dokumentima, o mnogočemu nema nikakvih pisanih svjedočanstava, pak mi još živući moramo svjedočiti o onome što znademo i što smo proživjeli. Vrijeme je da se i o zbivanjima u vrijeme trajanja ratne Nezavisne Države Hrvatske i o nositeljima tadašnjeg političkog režima u njoj, o ustašama, počne pisati smireno i objektivno, ne tajeći pogreške i promašaje, pa i pojedine zločine, ali ni ne sotonizirajući ih, kao što je to jugokomunistički i velikosrpski režim radio pola stoljeća.

Trebalo bi početi raspravljati i o propuštenim mogućnostima i naporima da se nađe i ostvari i neka treća solucija mimo alternative: ustaše ili komunisti. Treba početi preispitivati koliko su utemeljene tvrdnje ondašnje hrvatske ljevice, danas najbučnije na hrvatskoj političkoj sceni, da treće mogućnosti nije bilo. I kolike su stvarne zasluge ili »zasluge« ondašnje hrvatske ljevice i hrvatskih antifašista što su odlaskom u partizane pod vodstvom Komunističke partije Jugoslavije pomogli rušiti vlastitu državu i borili se za obnovu raskomadane Jugoslavije i uspostavu društveno-političkog boljševičkog sustava u njoj, ili figurativno rečeno, što su se protiv vraga borili na strani Belzebuba, poglavice svih đavola.

Benedikta Zelić-Bučan

Napomene uz »Sjećanja« Benedikte Zelić-Bučan

Prof. Benedikta Zelić-Bučan objavila je u »Maruliću« br. 6. (studeni–prosinac 1991. g.) svoja sjećanja na uspostavu i propast NDH. Njezina su »Sjećanja« izazvala nekoliko reagiranja, koja su objavljena u broju 1. (siječanj–veljača 1992. g.) »Marulića«.

Pozdravljam misao, da oni koji imaju nešto kazati, doista to i kažu. Bilo u obliku objavljivanja svojih »dnevničkih zapisa«, bilo na temelju sjećanja i uspomena na ljude i događaje. Ovakav način kako je to učinila prof. Zelić-Bučan, zavređuje i zahvalnost i pohvalu. Treba još za života iznijeti ono što je manje poznato ili sasvim nepoznato. Napisati ono što nigdje nije zapisano, čega nema u arhivima, časopisima ili objavljenim dokumentima. Tako se olakšava rad onima, koji će jednog dana iza nas pisati povijest naših dana. Osim toga, pruža se mogućnost da se manje ili veće netočnosti u pogledu činjenica isprave. Naše je ljudsko sjećanje nesigurno, pa se tako činjenice mogu sasvim dobronamjerno nepotpuno ili netočno prikazati. Dobronamjerni će suvremenici to na odgovarajući način ispraviti. Ono što je vlastito tumačenje, što je osobna ocjena i procjena, to se može podvrgnuti kritici, ali se mora u svakom slučaju poštivati.

Na »Sjećanja« Benedikte Zelić-Bučan imam u pogledu činjenica ove primjedbe i ispravke:

- Demonstracije u Zagrebu, koje spominje prof. Zelić-Bučan na strani 716. izbile su na sam Božić 1941. g., a ne ranije. To je bilo kada su se Hrvati iz Dalmacije vraćali u grad iz crkve Gospe Lurdske u Vrbanićevoj. Manifestirali su za hrvatstvo Dalmacije. Uhićeni su brojni ljudi, a najviše studenti. U zatvoru na Savskoj cesti ih je susreo i kipar Ivan Meštrović, koji je od ranije bio u tom zatvoru (v. Uspomene Ivana Meštrovića, str. 310., izvanredno izdanje MH. Zagreb 1969.)
- Lička pruga Zagreb-Split, srušena je 1942. g. (viadukt Bender). (str. 719.)
- Što se pak tiče boravka i djelovanja Dra Ante Pavelića u izbjeglištvu nakon propasti NDH, niz okolnosti i događaja nisu do danas u javnosti razjašnjene. Činjenica je da se Dr Ante Pavelić 1949. javno politički aktivirao. Osnovao je »Hrvatsku državotvornu stranku« u Argentini 1949. g. Kako je osobno živio, mogli bi potvrditi oni koji su u to vrijeme bili u Argentini, a danas mogu posvjedočiti u pogledu poznatih činjenica (v. i Bogdan Krizman »Pavelić u bjekstvu«, izdanje GLOBUS, 1986. g. str. 231)

Na »Sjećanja« prof. Benedikte Zelić-Bučan osvrnula su se trojica suradnika »Marulića«: V. R., J. B. i Oskar Piškorić.

Suradnik V. R. se osvrće na pok. Ivu Bogdana, paušalno navodeći da se Ivo Bogdan »katkad služio postupcima koje katolici nisu mogli odobriti.« Bilo je potrebno, da se ova tvrdnja potkrijepi i odgovarajućim činjenicama. Treba ispraviti tvrdnju da je »Hrvatska straža« (dnevnik) »ostala jedini naš katolički dnevnik«. Ranije su izlazili katolički dnevnici na pr. »Hrvatstvo«, »Riječke novine«, »Novine«, a nakon I. svjetskog rata »Narodna politika« i 1941. g. »Hrvatski glas«.

Ovdje bih napomenuo da nam nedostaje točan popis i opis svih hrvatskih

katoličkih listova i novina, jer ono što je objavljeno u »ANALIMA« Leksikografskog zavoda FNRJ – svezak 2., Zagreb 1955. g. nije potpuno, a prema »pogovoru« (str. 441.) »podaci nisu u svim slučajevima posve pouzdani«.

Suradnik J. B. tvrdi da je od 1936. do 1939. g. Sveučilište u Zagrebu imalo 4000 studenata, od toga 2000 hrvatskih nacionalista, 300 komunista, preko 100 HSS-ovaca, a ostali su bili neutralni.

Bilo bi dobro da je suradnik J. B. naveo i izvore za ovakvo statističko stanje navedenih godina. Malo je vjerojatno, da se brojevi nisu od 1936. g. do 1939. g. nikako mijenjali. Bez utemeljenih podataka, ovakve se tvrdnje u pogledu brojčanog prikaza ne bi mogle prihvatiti.

Što se tiče razloga za prestanak izlaženja dnevnika »Hrvatska straža« u siječnju 1941. g. mislim da suradnik J. B. nema pravo. U to vrijeme sam bio Tajnik Velikog križarskog bratstva i znam da je prestanak izlaženja »Hrvatske straže« bio u skladu sa željama pok. Nadbiskupa Dra Alojzija Stepinca, da hrvatski katolički dnevnik ne bude u rukama samo jednog dijela organiziranih katolika, nego zajednički dnevnik. Tako je »Hrvatska straža« prestala izlaziti 26. siječnja 1941. g., a na dan Sv. Franje Saleškog, zaštitnika katoličkih novinara, pokrenut je novi dnevnik »HRVATSKI GLAS« koji je izlazio od 29. siječnja 1941. g. do 31. kolovoza 1941. g. Uredništvo »Hrvatskog glasa« je bilo na Kaptolu 27. Izdavač je »Hrvatskog glasa« bio konzorcij, čiji je predstavnik bio *Danijel Uvanović*, koji je bio i odgovorni urednik. Ravnatelj je dnevnika bio prof. dr. Rudolf Schütz, profesor đakovačke bogoslovije, koji je radi te dužnosti preselio u Zagreb.

Prema tome, prof. B. Zelić-Bučan se dobro sjeća, da je pok. Ivu Bogdana tražila na Kaptolu. Ivo Bogdan je bio u uredništvu »Hrvatskog glasa« i to ne neki sporedni urednik.

Da li je i kako pok. Ivo Bogdan »progonio« »Katolički list« (poluslužbeni tjednik zagrebačke nadbiskupije), ne znam. I ovu bi tvrdnju trebalo dokazati ili barem učiniti vjerojatnom, kao i tvrdnju da je za urednika »Katoličkog lista« (kojeg urednika?) predlagao Paveliću i Artukoviću najtežu kaznu?! Za vrijeme NDH su urednici »Katoličkog lista« bili Dr Nikola Kolarek i Dr Janko Penić. Suradnik J. B. bi trebao konkretno navesti na kojega se urednika odnosi progon od strane Ive Bogdana.

Za vrijeme NDH su sve katoličke novine i časopisi imali s cenzurom i te kakove glavobolje, ali Ivo Bogdan nije nikada bio cenzor novina i listova.

Kada je izbila afera »Magare Ivanov« koncem 1944. g. Ivo Bogdan se zauzeo, da ne dođe do zabrane tjednika »Nedjelje«, koji sam uređivao. On je vjerojatno posredovao da se ne pokreće kazneni postupak protiv odgovornog urednika. »Nedjelja« je tada bila jedini hrvatski katolički tjednik u Zagrebu, osim »Katoličkog lista«.

Pok. Vaso Bogdanov je za vrijeme NDH prešao na Islam, a ime mu je bilo VEHID, a ne Vesil v. »Hrvatska enciklopedija«, sv. II., str. 712). Inače, ne može stajati da ga je po dolasku u Zagreb 1923. godine uz Krležu pomagao i Bakarić, koji je tada imao 11 godina (r. 1912. g.).

Suradnik Oskar Piškorić navodi, da je »Hrvatska straža« prestala izlaziti koncem 1940. g. Već sam naveo da je to bilo s danom 26. siječnja 1941. g. Uvodnik u tom zadnjem broju nosi datum 25. siječnja 1941. g. i u njemu se najavljuje prestanak izlaženja.

Kada se radi o uspomenama i ocjenama nedavne prošlosti, često se na kritičke

primjedbe o djelovanju pojedinaca ili skupina, kaže: »lako je poslije bitke biti general«. Međutim baš u slučaju »Sjećanja« Benedikte Zelić-Bučan treba naglasiti da je ona u svom opisivanju određenog razdoblja iznijela slučajeve gdje je postojalo i drugo rješenje, ali odlučujući faktori nisu imali sluha za jasne prijedloge, sugestije i kritike. Stoga se na »Sjećanja« B. Zelić-Bučan nikako ne može primijeniti navedena izreka »lako je biti...«

Profesorici Benedikti Zelić-Bučan još jednom hvala što je dala dobar primjer, a nadajmo se i »probila led«.

Lav Znidarčić

»Katolički list« i Ivo Bogdan 1943.

O ratnim i poratnim prilikama, o progonima Hrvata, morali smo dugo godina šutjeti i slušati lažne optužbe. Tako smo slušali klevetu, kako je Katolička crkva surađivala s ustaškim vlastima, a da se nismo mogli ni smjeli braniti. Ta se suradnja pokušala »dokazivati« čak pisanjem Katoličkoga lista (V. Novak, Magnum crimen). Istina je upravo obratno, da je uredništvo Katoličkog lista bilo progonjeno, jer nije odobravalo postupke ustaških vlasti, donosilo je izjave nadb. Stepinca u obranu Srba, Židova, Roma. Bivši katolički novinar Ivo Bogdan rukovodio je ustaškim tiskom i vršio cenzuru nad svim ostalim tiskom. Zbog preventivne cenzure k njemu sam donosio na odobrenje rukopis za tjednik Katolički list. Bogdan je zadržavao rukopis preko reda, te je katolički list zbog toga zakašnjavao za nekoliko dana, izlazio kao dvobroj ili troboroj. Bogdan je oštrim riječima predbacivao uredniku, da Katolički list ignorira državu NDH i njezina poglavara, da Katolički list ima biti ustaški ili ga ne treba, da Katolička crkva ima služiti ustaškoj državi, da su svećenici njega Ivu Bogdana krivo učili, da je on uvjereni nacionalist.

U svibnju 1943. predan je Ivu Bogdanu Katolički list – rukopis s jednom manjom bilješkom o NATURALIZACIJI, koju kolonijalne vlasti provode u kolonijama. Iako je pojam naturalizacije manje jasan i određen, Ivo Bogdan shvatio je tu bilješku kao osudu postupka talijanskih vlasti u Hrvatskoj. Štoviše, odbacivanje Talijana kao zaslužnih hrvatskih saveznika znači stavljati bombu u temelje hrvatske države. To je napokon veleizdaja, koja mora biti kažnjena najvećom kaznom. Mislio sam, da se Ivo Bogdan samo šali. Pozvao sam se na to, koliko sam trpio braneći Crkvu i Domovinu u Cagliću 1931–1934. Ništa nije koristilo. Bogdan je podnio protiv mene formalnu tužbu A. Paveliću, koji je tu tužbu upravio A. Artukoviću na dalje uredovanje. Zbog svega toga skrivao sam se nekoliko dana po zagrebačkim podrumima i tavanima, jer nisam mogao tražiti zaštitu u »šumi«. U međuvremenu nadb. A. Stepinac pošao je A. Artukoviću, pa je moja stvar otišla AA (ad acta). Na početku rujna I. Bogdan piše o Italiji kao perfidnom savezniku. Kasnije Bogdan bježi u svećeničku kuću, da potraži utočište i zaštitu pred smrću. Nije li i to perfidija?!

J. Buturac

O jednom sjećanju na uspostavu i propast Nezavisne Države Hrvatske

Gđa Benedikta Zelić-Bučan smogla je hrabrosti napisati neka svoja sjećanja na jedno vrijeme koje kao da je davno prošlo. A, ipak to nije tako. To vrijeme – traje!

Uredništvo je dobro napravilo što je objavilo sjećanja jedne osobe koja je ukratko napisala što je našla nužnim. Treba se nadati, da će u buduće vrijeme biti mnogo više sjećanja o tom kao prošlom vremenu, ali i o onom dijelu tog vremena koje je sve do sada trajalo, a da stvar bude najgora, traje i sada. 1991. g.

Gospođa Bučan je bila djevojka, studentica, u one dane kad je u Europi previralo. Djevojka sa svojim brigama, studentica sa svojim brigama, uz to, najnormalnije, dobro i debelo zaljubljena, što joj se kao priznanje tek usputno omaklo u kratkom izvatku iz njenih sjećanja. A o tom je svoje uspomene zadržala za sebe. Može se reći da je to dobro, ali – dobro bi bilo i o tom nešto više znati. Ali ne samo o tom. Iz svojih sjećanja gospođa bi Bučan mogla izvući još poneki događaj u kojem je barem bila nazočna. Svaki je takav događaj, i svaki zapis, zlata vrijedan.

Iz razdoblja uspostavljanja i uspostave Nezavisne Države Hrvatske ima tako mnogo zabluda i tako malo dokumenata i sjećanja, na koje bi se čovjek mogao osloniti – da je to zapravo čudo! Povjesničari koji su, blago rečeno, »tamburali« o tom travnju 1941. g., i o tom uspostavljanju i uspostavi Nezavisne Države Hrvatske, kao da su imali za glavni cilj sve to prikriti i zaviti u maglu naklapanja i osuđivanja.

Sudaca, nemilosrdnih sudaca, bilo je mnogo, a i sada ih se vrlo mnogo javlja da izriču teške i stravične presude za događaje i ljude iz tog vremena. A, inače, na svakom redovnom sudu, najprije se vodi postupak, prave zapisnici, provjeravaju tvrdnje, saslušavaju svjedoci, koriste vještaci, pozivaju oštećene strane da nastupe sa svim svojim zahtjevima i sa svim svojim dokazima, i sve se to pomno bilježi, te proučava, i kad završi dokazni postupak, tada se sud »povlači« na vijećanje i presuđivanje po pravednoj parnici!

Parnica nije nikad povedena pa samim tim nije ni provedena.

Osude, satrapske, pljušte sa svih strana na Hrvatsku.

Svjedoci su rijetki. Malo ih je. Sada saznajemo, tokom ovih nekoliko posljednjih mjeseci, da je bilo pismenih svjedočenja nekih ljudi koji su bili daleko, i nepoznati su ostali kao i sva njihova svjedočanstva. »Željezna zavjesa«, kako je Churchill rekao za zemlje Istočne Europe zajedno sa Sovjetskim Savezom – bila je i čelična i neprobojna prema Hrvatskoj sa strane Zapada! U Hrvatsku ni s tih strana samozvanog »slobodnog svijeta« nismo imali vijesti o djelovanju bjegunaca iz domovine. Hrvatske. Pa ni drugih bjegunaca, iz Slovenije, Srbije, Makedonije, Vojvodine, Kosova, Sandžaka, Crne Gore, Boke. A Bosna sa Hercegovinom kao da je i dalje pripadala Rumelijskom beglerbegu!

1937. g. započela je studij povijesti na Zagrebačkom sveučilištu. A povijest je bila veliki neprijatelj svih režima barem u ovom stoljeću na ovim prostorima! Dakle: mlada nadobudna studentica odmah je uletjela u – osinje gnijezdo, ali u šumu bodljikavog i otrovnog trnja za koju važi riječ pjesnika: »nema puta nema staze...«

A poslije toga, 1939. g. oblikovana je Banovina Hrvatska, kao zasebna državna tvorevina u takozvanoj »Kraljevini Jugoslaviji«. Dakako da je to bio nedovršeni plod

stravičnih naprezanja od 1918. g. i da su u svim tim natezanjima, ili bolje rečeno sukobima i nevoljama, sudjelovali i sveučilištarci. Tada su mislili kako im je teško, i kako slabo i naporno žive, a ipak su našli vremena i za – politiku i političko djelovanje!

Tek usputno nam je gospođa Bučan spomenula kako policija NIJE provalila na Sveučilište kad su se »pograbile« dvije »struje« tih mladih ljudi. Naime, Sveučilište i tada je imalo AUTONOMIJU, što nam nije izričito napisala, pa policija NIJE upadala na samo sveučilište, u zgrade, pa ni u dvorište sveučilišnih zgrada, barem ne uvijek! A i to je važan podatak kojega je trebalo malo i podcrtati!

Naime, uobičajeno pravilo »autonomije sveučilišta« u svijetu koji još drži bar malo do kulture, u ovim je krajevima davno već jednostavno crklo uvođenjem socijalističke modulacije svijeta!

Pitanje stvaranja samostalne odnosno cjelovite države Hrvatske bilo je važno pitanje tadašnjeg svakodnevnog života. Ljudi su se, u cijeloj Hrvatskoj a i u nekim drugim predjelima, osjećali kao osobe u kolonijama. Građani ove zemlje, do 1918. g. posebne državne i pravne cjeline (iako ne zasebne i samostalne države), smatrali su da se nalaze u kolonijalnom položaju. Pa, uz to, zaista je vršena službena kolonizacija u cijeloj toj kraljevini! Sasvim je jasno da je postojala i uprava za kolonizaciju, kao i kolonizatori! A to nije mala stvar i važno je da bude spomenuto.

I uz to, u istom okviru, okviru kolonizacije, izvršeno je, kao i u brojnim drugim kolonijama, nasilno uvođenje tuđeg jezika za službeni jezik u koloniji! Tako je u Hrvatskoj, poslije 1918. g. hrvatski jezik jednostavno nestao! A u službene spise ušao je onaj drugi jezik, jezik kolonizatora!

U »Narodnim novinama«, službenom glasilu novoosnovane Banovine Hrvatske, i dalje se je provodio SLUŽBENI JEZIK koji nije bio jezik Hrvata, ni jezik stanovnika Hrvatske.

Gospođa Bučan je u to doba studirala kod prof. Barade. Mora se znati da je to bio vrstan stručnjak za neka pitanja povijesti, ali da je bio čovjek, sa svojim manama i vrlinama. I dobro je poznavao hrvatski jezik. Zaista. Pa ipak i u njegovim znanstvenim radovima bilo je riječi koje nisu hrvatske ali koje su pripadale u službeni jezik Kraljevine Jugoslavije! I prof. Barada je bio – državni službenik – a državni službenik ipak govori – državnim službenim jezikom!

I taj problem nije spomenula gospođa Bučan. Nažalost, i tu je prevladao stav, kao i na mnogim drugim mjestima u raznim spisima: »zna se«, »pa naravno da je tako«. Ali nije zabilježeno »kako«, kao ni to »što se zna«.

Budući da ja nisam baš jako pristojan(!), evo sada izazivam čitatelje pitanjem: »Koji jezik je bio službeni jezik u Banovini Hrvatskoj«? Imam i drugo pitanje, opet nekulturno: »Koji jezik je bio službeni jezik u vojsci Kraljevine Jugoslavije«?

Imam i još jedno pitanje, od niza mnogih, a koje glasi: »Što je to srpsko-hrvatsko-slovenačka gramatika«?

Otprilike ako govorimo o uzgoju raži na nekoj njivi, pa sve znamo o sjemenu raži, o gnojivu iz kravlje staje, o oborinama u toku godina, temperaturama, nije li potrebno nešto znati i o samoj zemlji u koju će se zasijati sjeme, i na kojoj će rasti raž?

Borba, doslovno: borba, za hrvatski jezik bila je povezana sa borbom za samostalnost hrvatske države i naroda, kao i za svu privrednu, gospodarsku djelatnost. U.

tom okviru djelovale su razne stranke, s tim ciljem, pa tako čak i komunistička partija. Ali – bilo je i drugih suprotnog stajališta. I, nažalost, ljuto nešto i vrlo otrovno, izbijalo je u sukobe, i sudare, obračune i tučnjave! Pa tako i na sveučilištu te je zapisala o tome gđa Bučan kako su jedan takav sudar spriječili policajci stavljajući se izvan međe autonomije sveučilišta s ciljem onemogućenja tučnjave a možda i ubojstava do kojih bi došlo sudarom studentskih grupa.

Sama činjenica da podmladak jednog sveučilišta, dobro već školovan, iz imućnijih slojeva pučanstva, dolazi i u takve sukobe – pokazuje kako je »zrak otrovan« nad tom kaljužom!

Najjača hrvatska stranka bila je Hrvatska seljačka stranka koju je tih godina predvodio, ili kočio, dr. Vlatko Maček. Bila je to zaista miroljubiva stranka o čem je zapisala i gđa Bučan. Upravo je ta stranka ostvarila sporazum kojim je stvorena Banovina Hrvatska. Ali za bana te banovine je postavljen dr. Šubašić, dok je potpredsjednik zajedničke, kraljevske vlade, postao dr. Maček.

Rat se je nadvio nad Europu. Španjolski građanski rat je završio, što nije spomenuto, a zatim je došlo do aneksije Austrije, pa razbijanja Češkoslovačke, a zatim je počeo službeno svjetski rat, drugi svjetski rat. To je nastalo sukobom Njemačke i Poljske. Sve garancije zapadnih demokracija su se pokazale isprazne, tada, a prije toga na primjeru Češkoslovačke. A i Poljsku, i Češkoslovačku, i Jugoslaviju su napravile, izmislile, »zapadne demokracije« 1918. g. odnosno 1919. g. kad su skrojile političku kartu Europe. I u toj su podjeli jednostavno »zbrisali« Kraljevinu Hrvatsku, kao i niz drugih država, stvarajući plodnu podlogu za slijedeći svjetski rat!

1940. g. su se velike sile Njemačka i Francuska igrale rata na svojim »neosvojivim« utvrđenim linijama, dakako: obrambenim! Nitko nije imao navalnu!

A onda, te 1940. g., velika sila Francuska je jednopotezno kapitulirala na istome mjestu, u Francuskoj, na kojem je 1918. g. Njemačka potpisala primirje! Uzvratni posjet je uspješno obavljen! A to je sve imalo odjeka u novonastaloj Banovini Hrvatskoj!

Utjecajni krugovi tadašnje Europe su brižljivo i snažno djelovali i na području Hrvatske. Koliko su potpomagali interese nekih ili svih hrvatskih stranaka a koliko su ih razarali – druga je stvar. Pitanje koliko je tko za svoj interes naguravao djelovanje nekih stranaka i pojedinaca na neku stranu – za interes svoje države, a to su radili ne samo izravni predstavnici tih država, i tajni agenti, nego i brojni poslovni krugovi kao i različite ideologije. Tako, na primjer, iako je tada ta Europa ratovala, »kulturno«, ipak je bila skoro jednoglasna u stavu prema Židovima! Ako su to radili u Njemačkoj Nijemci, recimo »nacisti«, u drugim su državama to ipak radili i uradili – drugi! Tako je i u kraljevini Jugoslaviji bilo zakonom dopušteno da upravna vlast, a ne sudska, može Židova slati u progonstvo u zemlji (u internaciju) ali da ih može, uz to, kažnjavati i PRISILNIM RADOM. A u vladi koja je to propisala za cijelu kraljevinu potpredsjednik je bio – dr. Maček!

Dr. Maček, deklarirani katolik, imao je nekih »neprilika« sa svojim bračnim životom, barem tako je izišlo u javnost i ako se je to zataškavalo, pa je imao, poradi toga, i neugodnosti sa nadbiskupom zagrebačkim i mitropolitom Hrvatske! Pa, iako bi se to moglo uzeti kao »privatna« stvar, ipak nije, jer se nije tada razmatralo ni pravo upisa na studij kao »privatna stvar«, jer je za Židove, zakonski, to bilo ograničeno. I ne samo za studij, nego čak i za – stručne škole!

Mutno nebo nad Europom je bujalo crnim oblacima zakona i mržnje. Naoružanja je bilo i dosta, i odviše.

Težnja naroda da ostvari državu, koja je okupacijom fizički prestala postojati, s težnjom da slobodno govori svojim jezikom i da taj jezik naziva svojim imenom, hrvatskim imenom, nije bila nevažna ni mala stvar! U narod kojemu je zakonom zabranjeno da spomene »hrvatski jezik«, kao i svoju »hrvatsku domovinu«, može se posijati sjeme otpora i klicu ljutnje. A olujno nebo kad se izlije prolomom oblaka briše sve međe i po ljudima uspostavljene granice, međaše, znakove vlasništva.

Mutne stvari obiteljskih prilika dra. Mačeka mogle su imati velike posljedice. Ali to je izvan uspomena gđe Bučan. No ona je svjedočila kako su brojne osobe dolazile u stan dotičnoga, a tim obavile i množinu dogovora i usklađivale djelovanje barem te stranke ako ne i vlade, u kojoj je bio potpredsjednik!

A onda 1941. g., kad je sve bilo spremno za rat, vlada kraljevine je pristupila Trojnom paktu, priključila se velikim silama, Njemačkoj i Italiji, te njihovim saveznicima. Tada nije postajala Poljska ni Češkoslovačka na karti Europe,nije bilo ni Austrije. A priključenjem kraljevine Trojnom paktu upravljao je princ Pavle, vođa kraljevskog namjesništva, stric postojećeg kralja!, a veliki prijatelj zapadnih demokracija, posebno Velike Britanije!

Gđa Bučan svjedoči da se je govorilo kako dru Mačeku dolaze njemački emisari i nagovaraju ga da bude poglavar samostalne Hrvatske države koja bi bila stvorena i pod pokroviteljstvom velikog Njemačkog Reicha! Točno svjedoči: govorkalo se je. A da li je to bilo istinito ili su mu to prilijepili politički protivnici kao i politički neprijatelji – druga je stvar. Putanje kojima se pokušava diskreditirati nekoga političara redovno su povezane s nekim tipičnim »problemima«: a) izdaja u vidu sporazuma sa najgorim neprijateljima, b) lopovsko ponašanje i velike krađe novca, c) velika povezanost i prijateljstvo sa »elegantnim« ženama! Dakako, dosta često dolazi i do šurovanja s neprijateljem vjere!

Gđa Bučan tvrdi da je »samo par dana ranije (25. III)« potpisao pristupanje Trojnom Paktu. Tu je i sama nasjela. Naime, ona se uz sjećanje iz danâ događanja još dopunjuje naknadnim saznanjima iz vrela »rekla-kazala« ili čak i zapisanih. Naime, dr. Maček nije bio potpisnik Trojnog pakta! Nije bio ni prisutan tom činu potpisivanja! Ali kao član Vlade, i kao njen potpredsjednik, bio je suglasan, te je, zajedno sa ostalim članovima Vlade, izglasao tu odluku! Ali samu stvarnu i presudnu ODLUKU je izvršio, u svojstvu suverena, kao glava Kraljevskog namjesništva, princ Pavle Karađorđević, stric maloljetnog Petra II. Karađorđevića, titularnog ali neustoličenog Kralja!

Podvaljivanje Mačeku je trajna stvar, pa je, nažalost, u ovom detalju, tom podlegla i gđa Bučan.

Ima nekih podataka da su zaista njemački emisari dolazili i nudili Mačeku mogućnost da preuzme vlast u ime najjače stranke u Hrvatskoj, te da ta država bude neutralna ali pod patronatom Reicha, ali on je to – odbio! Razlozi za njegov takav čin su nejasni. Kao pravi političar ne bi se ni najmanje izvlačio od takve mogućnosti! Ali – nešto je bilo dovoljno veliko da ga spriječi u tom, i ako mu je i samom bilo jasno da u slučaju sukoba pobjednik može biti samo – Reich!

A poslije rata, kao i tokom rata su ga klevetali sa svih stana kao njemačkog slugu, ustašu i tako dalje! A – odbiti Hitlerovu ponudu da uzme vlast u svojoj zemlji, u kojoj ga podržava 80% stanovništva – nije ni lako a ni razumljivo!

Spominjem da je važno razlikovati riječ razumljivo od riječi razumno!

Gđa Bučan dalje spominje: »Bilo kako bilo, činjenica je da se Maček ni u kom slučaju nije dao nagovoriti na suradnju, pak su se zbog stiske u vremenu Nijemci okrenuli onoj struji u hrvatskom političkom životu koja je bila spremna na suradnju, koja je htjela doći do samostalne hrvatske države, uz bilo koju cijenu i s bilo kojim saveznikom«. Nakon toga dodaje u daljnjem pasusu: »Proglašenje samostalne hrvatske države« ovako: »Kada su Nijemci, ne mogavši skloniti Mačeka, odlučili osloniti se na hrvatske desne nacionaliste, ustaše, kao opunomoćenik ustaša za konkretne dogovore o uspostavljanju neovisnosti hrvatske države s izaslanikom njemačkog Reicha (ili osobno Hitlera), nastupio je advokat dr. Mirko Jerec, a s njemačke strane Edmund Weesenmayer...«

»Nijemci su se već približavali Zagrebu, zapravo su već ulazili u njegovu istočnu periferiju, i to je bio trenutak kada je trebalo preko radija proglasiti uspostavu Hrvatske države. Dr. Jerec me je poslao u uredništvo »Hrvatske straže« na Kaptolu da potražim njezina urednika Ivu Bogdana i kažem mu neka dođe smjesta u štab u Gajevu položiti zakletvu i preuzeti skrb o radiju i novinama. Ja samo proglašenje nisam čula, možda se to desilo u onih par minuta dok sam silazila niz stepenište Napretkove palače...«

Tako se ona sjeća a iz toga se vidi kako je to sve bilo vrlo neozbiljna igra nekih ljudi koji su zamišljali neko kavansko naklapanje kao stvaranje države. Pa tako onaj tko je tek trebao preuzeti radio, nije ni došao tamo gdje je trebao doći, a netko je preko tog radija proglasio postojanje nove države, pa ona čak ni to nije čula! Očevidno nije postojala nikakva organizacija za stvaranje nove države odnosno preimenovanje i »prekvalifikaciju« jedne formacije u drugu.

Zatim je ona, gđa Bučan, »uletjela u redakciju Hrvatske straže... jer su oni upravo hvatali stenogram najnovije vijesti i Mačekovu izjavu s pozivom građanstvu na lojalnost novoj vlasti.«

Događaji su se zaista odvijali brzo, ali ipak ne tako da se odmah proglasi neka vlast i odmah slušaju najnovije vijesti, na radiju, i hvata stenogram s izjavom dra Mačeka o lojalnosti novoj vlasti koju lojalnost treba izvršavati građanstvo!

Koji je vrag naveo Mačeka na tu izjavu? On je inače i tada bio potpredsjednik vlade tzv. Kraljevine Jugoslavije! Kako je on to bio »organiziran« da je to obavio, ili je, možda, bio na to prisiljen? S obzirom i na to, osoba dr. Mačeka baš ne bi trebala uživati ni poštovanje svojih najbližih suradnika.

»U međuvremenu, očekujući čas proglašenja nezavisnosti, okupili su se studenti u dvorištu glavne sveučilišne zgrade i nakon proglašenja pod hrvatskim barjakom promaršrali gradom...«

Očito da su neki znali što se to sprema i kakav će proglas biti!

Nešto prije je gđa Bučan spomenula da je bilo oko 4 sata poslije kad je prolazila preko Jelačićeva trga a tamošnji rijetki ljudi na trgu već su znali za to proglašenje! Jedino je gđa Bučan zaboravila naznačiti datum događaja. Istina, nešto prije je o svom

početku suradnje za kurirsku službu, navela: »mislim da smo tim započele baš na dan početka rata s Jugoslavijom, 6. IV., ili negdje oko tog datuma.«

Mnogo je godina prošlo ali ipak je poneki datum važan, a za takav važan datum se pribrajaju i sekunde da bi se točno znalo što je prije a što poslije, odnosno što je glava a što rep.

U ime dokaza ona navodi: »Imam sačuvan primjerak izvanrednog izdanja »Hrvatskog naroda« na samom jednom listu sa slikom Poglavnika dr. Ante Pavelića, u čije je ime dotada umirovljeni pukovnik a odsada vrhovni zapovjednik hrvatskih oružanih snaga, Slavko Kvaternik, proglasio uspostavu hrvatske Države, s tekstom Proglašenja, te izjavama novog načelnika grada Zagreba Jose Dumančića, i dr. Vlatka Mačeka, kao predsjednika Hrvatske seljačke stranke...«

Iz navedenog se vidi koliko je bilo neozbiljnosti i teške lakomislenosti u to vrijeme u okolini u kojoj se je kretala gđa Bučan. O tom ona sama bilježi: »I tako je započela svoj kratkotrajni život naša obnovljena hrvatska država, koju su od početka pratili zli znakovi, što od neprijatelja, što od nerazboritosti njenih sinova.«

Prošlost je završena činjenica i treba je zabilježiti točno. A nerazboritost Mačeka, Kvaternika i još kojekoga, strašna je bila stvar i strašne su posljedice toga. Prema tome nerazboritost neke gospode, svejedno pravilno ili nepravilno oženjene ili razvedene, te umirovljenih osoba žudnih vlasti i »maršalskih palica«, je nešto što je za naš narod sudbonosno!

Prema zabilješkama gđe Bučan na str. 713 i 714 vidimo da su Nijemci pokušali UNAPRIJED srediti stvari s Mačekom, da preuzme vlast u onoj državi koja tek treba nastati. O tome se mora jako, vrlo jako sumnjati. Naime, potrebno je uzeti u obzir činjenice u vidu popisa dana, datuma, i sati, gdje je bio dr. Maček od 27. III. odnosno sve od 20. III. 1941. g. Onda će se dobiti nešto drugačija slika dana koji su tada prohujali.

Prema gđi. Bučan, a to je zabluda u koju su upali svi koji se bave poviješću ovih krajeva za ono vrijeme, Nijemci su kad nisu dobili privolu Mačeka da uzme vlast u novoj državi, »odlučili osloniti se na hrvatske desne nacionaliste, ustaše...«

Poglavar ustaša, vrlo malobrojne grupacije, bio je dr. Ante Pavelić, koji se je 1929. g. oštro razišao sa Karađorđevićem i Jugoslavijom. I bio je uglavnom u Italiji, najviše interniran! Toliko radi upozorenja!

U poglavlju »Doček Poglavnika«, gđa Bučan bilježi neke vrlo neugodne istine i to ovako: »Proglašenje nezavisne hrvatske države izvršio je u Poglavnikovo ime pukovnik Slavko Kvaternik. No još nekoliko dana nakon proglašenja Poglavnik nije stizao u Zagreb. Među nama studentima nitko nije znao gdje je i zašto ne dolazi. Kasnije se govorilo da su ga u Karlovcu zadržali Talijani dok god nisu od njega dobili garancije da će ispuniti obećanja data u emigraciji s obzirom na ustupak dijela hrvatske obale.« ... »No on je potajno ušao u Zagreb i umjesto svečana dočeka studentska omladina se okupila 16. IV. oko 4 sata popodne na Markovu trgu u Gornjem Gradu gdje joj je Poglavnik s prozora Banskih dvora održao govor.«

Zaista jadno! Potajno ući u Zagreb?

Ima i drugačijih opisa dolaska dr. Pavelića u Zagreb, ali to da nije stigao kad su ga čekali, važan je podatak. A važan je i podatak da su ga Talijani zadržali u Karlovcu.

S dodatnim pitanjem: da li su ga Talijani zadržali u Karlovcu, na njegovu putu, ili su ga oni dovezli do Karlovca kad ih je bila volja, i kako ih je bila volja, i tu ga zadržali kako ih je bila volja i koliko ih je bila volja i zato za što ih je bila volja?

Netko je provodio svoju volju, i to Talijani! Očito, a to se zna i sa drugih strana iz različite dokumentacije. Pa – kako se to sve, ovdje spomenuto, slaže, s tvrdnjom da su se Nijemci oslonili na te »desne nacionaliste, ustaše«, a to znači: dali vlast Paveliću?

Nešto je trulo u državi (Danskoj)!

Pavelić u Italiji, Pavelića voze iz Italije kud ih je volja i kako ih je volja, zadržavaju Talijani gdje ih je volja, i rade s njim što ih je volja, dovode ga u Zagreb, odnosno PUŠTAJU DA OTPUTUJE IZ KARLOVCA, okupiranog po Talijanima, u Zagreb gdje je već zasjela njemačka vojska, u Hrvatskoj koja nema ama baš nikakve vojske, ali se umirovljeni pukovnik proglašava vrhovnim zapovjednikom NEPOSTOJEĆE VOJSKE?!

Možda će zlobno zvučati primjedba ali je u jednim novinama iz tih dana napisano: »Poglavnik je doputovao dvorskim vlakom u Zagreb«. A i ta rečenica jako mnogo govori!

Tako u dijelu sjećanja o uspostavi Nezavisne Države Hrvatske vidimo da privatna sjećanja mogu biti od neke koristi ali da je to razdoblje hrvatske tragedije još odviše mutno. Mnogima bolje odgovara da se ne poznaju detalji, činjenice! Tako postaje, i ostaje, Hrvatska kriva. A kriv je i Pavelić. Krivi su i Nijemci. A Talijani, koji su sve to zakuhali, koji su čak i fizički gospodarili osobom Ante Pavelića, – ostaju zanemareni kao faktor koji je glavni, i najveći uzročnik hrvatske tragedije. I ne samo hrvatske!

Gđa Bučan je spomenula: Nijemci su se već približavali Zagrebu, zapravo već ulazili u njegovu istočnu periferiju, i to je bio trenutak kada je trebalo preko radija proglasiti uspostavu Hrvatske države. Tako je to tada izgledalo i njoj i drugima oko nje. Ali kako to, da i za taj trenutak Nijemci nemaju ni blizu tog »izabranog« Antu Pavelića? I s njim UOPĆE ne dogovaraju ništa, niti mu predaju vlast? I ne sklapaju nikakve sporazume? Jednostavno – oni tada nemaju ama baš ništa s ustaškim pokretom u smislu postavljanja toga pokreta na vlast, zajedno s Antom Pavelićem!

A ako je točno da je umirovljeni pukovnik Kvaternik proglasio novu državu U IME POGLAVNIKA, onda je to bilo, valjda 6. IV. 1941. g. i to je objavljeno i na onom jednom primjerku novina kojega posjeduje gđa Bučan, ali svejedno ne naznačava DATUM tih novina, i tog, u njima proglašenog, Proglasa, onda izlazi da je točno da je to sve zajedno »zakuhano« PRIJE tog 6. IV. 1941. g., u Italiji, i da te priče o njemačkim kontaktima s Mačekom – ostaju samo naklapanja!

Ako je gosp. Pavelić ovlastio Kvaternika da obavi proglašenje, onda je znao i čega! Pa to je ipak nastalo PRIJE nego je taj proglas pročitan preko radija!

Ako je to bilo tako, onda je gosp. Pavelić IZ ITALIJE, obavio te poslove, za koje je bio potpuno neovlašten! Ako je ovlastio sam sebe – onda zna se da je to samovolja. A ako su ga ovlastili šefovi zatvora u kojima je bio u Italiji – onda je to diktat strane sile! A i diktat jedne strane sile, tada »velike sile« jest samovolja!

Inače se spominje datum 10. IV. 1941. g. kao datum proglašenja Nezavisne Države Hrvatske. Čudno da taj datum nije spomenula!

Gđa Bučan je zapisala i ono što su mnogi doživjeli: RAZOČARANJA. Ona je to sažela na još jasniji način u naslovu poglavlja: »Prva razočaranja«. Rat je trajao u

Europi, ali ne i u Zagrebu te je gđa pošla polagati ispit kod prof. Barade, koji je tog dana pobjesnio pa je pred tom studenticom urlikao: »Što učini Likota?! Tko dade vlast Likoti.« Samo u tom se vidi kako je sve to primila ogromna većina hrvatskog naroda dne 18. ili 19. IV. 1941. g. I u tim pitanjima je sažeto toliko jada o tom dijelu naše tragedije nazvane povijest! A poput Barade razbjesnili su se svi Hrvati!

Gđa Bučan je, kao i mnogo, mnogo drugih, hladne ili vruće glave svejedno, »Rimske ugovore« primila kao nešto ozbiljno i kao izraz katastrofe Hrvatske i hrvatskog naroda. I za to su svi tada okrivili – Pavelića! Nitko, čudno je ali je tako, nije njega tada smatrao onim što jest i bio: talijanski zatočenik, osoba bez snage i mogućnosti da se bavi državnim poslovima, osoba koju na veliko iskorištavaju Talijani i talijanska Kraljevina! Čak i krajnje bezobzirno!

Što se tiče bezobzirnosti ponašanja talijanske države tada, sve u cilju UNIŠTENJA HRVATSKE, dovoljan su dokaz i spomenuti »Rimski ugovori«, koji su uvrijedili ne samo gđu Bučan nego i mnoštvo drugih pa su bile i demonstracije na Jelačićevu trgu! Očito protiv Paveliča! I »Rimskih ugovora«. Sam tekst tih »ugovora«, kojega jedna »povijest« naprosto skriva pred našim narodom, pokazuje sav jad i svu bezobzirnost i osvajački karakter talijanskih osvajača. A tada, 1941. g. u travnju je Italija oružano napala na Jugoslaviju, i uspostavila DEMARKACIONU LINIJU prema Nijemcima TIK DO SAMOBORA!

To je bila fizička istina a sačuvani su i dokumenti, pa zašto se to izbjegava spomenuti? Zašto se sve to skriva? A to je bila i PRAVNA ISTINA – istina koja se kratko može nazvati: OKUPACIJA!

Pa svi bistri studenti, tada, nisu vidjeli (zar zbilja!?) da Italija nije uzela samo obalu od Zrmanje do Splita, nego čak sve, svu hrvatsku obalu i otoke, pa i kopno sve do Samobora, tu, tik Zagreba. Sve je to, pa čak i oko 1/3 cijele bivše kraljevine OKUPIRALA ta »velika sila«.

Italija nije bila sama u tom. A nije bila baš previše ni u dogovoru s Njemačkom. Ali – netko drugi je tu djelovao i vrlo djelotvorno, na razne načine, potpomagao Italiji da izvrši okupaciju skoro polovine hrvatskih zemalja. Dio ključa za razumijevanje tih odnosa može se vidjeti iz druge dokumentacije onog doba, kao i iz »Rimskih« te drugih »ugovora«. O tom je trebala nešto spomenuti ali samo u okviru svojih sjećanja, kako su njoj tada izgledali događaji tih dana, i kako je to vidjela njena okolina. U primjeru sa prof. Baradom jasno je pokazano kako se je taj sabrani čovjek i te kako razbjesnio i postavio dva ljuta ali umjesna pitanja. A uz to je spomenula i ovo: »A kako su studenti na zagrebačkom sveučilištu bili uglavnom hrvatski nacionalisti, pa tako i mi historičari, Barada nas je znao hladiti dokazujući kako se ne može ništa dobra postići u savezništvu s Talijanima.« To se odnosilo na doba prije travnja 1941. g.!

Toliko ukratko o sjećanjima gđe Benedikte Zelić-Bučan o dobu u kojem je nastala Nezavisna Država Hrvatska.

M. Andrijašević

NEDOSLJEDNA ALI DRAŽESNA POSTAVKA »BRILJANTNOGA KOMADA«

Anouilhova »Colombe« u zagrebačkom kazalištu »Komedija«

Svjetska premijera ove Anouilhove »pièce brillante« bila je u Parizu 1950, a već šest godina kasnije izvedena je u Zagrebu na sceni HNK-a u režiji Bojana Stupice. Taj redatelj se držao autorove koncepcije i predstavio je »Colombe« kao satiru na besmislenu patetičnost u izvođenju tragedija i na ponašanje publike, koja pada na koljena pred arogancijom i velikim gestama »slavnih« interpreta. Budući da se izvedba u *Komediji* u ovoj sezoni temelji na sasvim drugačijoj redateljevoj viziji, naš ćemo osvrt započeti analizom režije.

Redatelj Želimir Orešković nije htio da se radnja zbiva u kazalištu gdje se izvodi Corneille i Racine i čiji je kućni autor pisac tragedija u stihovima akademik Robinet (prijevod prezimena je pipa ili slavina). U njegovoj se postavci događaji zbivaju u veselom glazbenom kazalištu, gotovo kabareu. Umjesto prizora iz tragedije »Maršalka ljubavi« koji bi se, po Anouilhu, trebao izvesti u dekoru iz vremena Luja XV, gdje bi komika bila u tome što bi mlade ljubavnike igrali ostarjela tragetkinja Aleksandra i ostarjeli tragičar Du Bartas, pa bi se vidjelo kako ih pri klečanju, grljenju i ostalom ljubavnom gimnasticiranju bole kosti i moraju praviti zastanke, Želimir Orešković je doveo lepršave balerine iz neke kvazi-kankan plesne revije, među kojima stoji i pjeva kuplete jedna Aleksandra u najboljim godinama. Umjesto glumca u maršalskoj uniformi koji otkriva svoga časnika u društvu sa svojom suprugom i oprašta mu sve, jer je objavljen rat i ništa nije preče od borbe za Francusku, Želimir Orešković je toga glumca obukao u odijelo dvorske lude sa zvončićima u kapi.

Sve je to dopušteno, ali je onda redatelj morao ostati dosljedan i brisati svaki trag tragičnog kazališta. On je tih tragova puno ostavio, garderobijerka nabraja tragedije koje se tu izvode, naprimjer »Athalie«, a akademik Robinet i u Oreškovićevoj postavci ima obilježje uštogljena versifikatora praznoslovnih tragedija, a ne vodvilja. Osim toga, redatelj je zaboravio da vodviljska postavka traži drugačiji tempo, nije obavio skraćenja sasvim kačiperskih psihologiziranja između asketskog muža Juliena koji potvrdu ljubavi vidi u odricanju, i silno pati što mu je voljena žena (Colombe) otvorena prema isprazno-stima mode i libertinskog kazališnog druženja. Gledatelj programiran na gledanje vodvilja (tako je komad predstavljen u prva tri četvrt sata) iznenada se suočava s relativno složenim dijalozima mladog bračnog para, koji bi zah-

tijevali drugačije angažiranje publike. Toliko o režiji.

Gluma je bila uglavnom izvrsna unutar gore opisane postavke. Ipak, lepršavije i površnije uloge bile su primjetljivije, jače, više su zabavile gledalište, dok su psihološki složenije uloge (mlade žene Colombe koja već izmiče svome preozbiljnome mladome suprugu Julienu) bile pomalo anemične, ne zbog glume nego zbog slabog kontakta s gledalištem. Gospođu Aleksandru, slavnu glumicu naviklu na posluh i poniznost okoline, igrala je *Sandra Miladinov-Langerholz.* Juliena, delikatnog i nesretnog mladoga muža, uvjerljivo je dao *Franjo Kuhar.* Njegova žena Colombe, koja ga voli, ali voli i život, i kazalište, i karijeru, i flert, i bogatstvo (što njega dovodi do ludila) igrala je tehnički dobro *Sanja Marin.* Karikaturu umišljenog akademika izvrsno je dao *Boris Pavlenić,* ostarjeloga kazališnog ljubavnika Du Bartasa jednako dobro je interpretirao *Đani Šegina. Lela Margitić* je uvjerljivo tumačila ulogu garderobijerke slavne glumice, ali je velika greška što se doimala premlado u odnosu na tu glumicu, kojoj je vršnjakinja. Vrlo dobro je ulogu servilno-buntovnog glumičina tajnika La Surrettea odigrao *Željko Duvnjak.*

Budući da dobro poznajem izvorni tekst, zamijetio sam ponešto jezičnih grešaka. Glavnu su glumicu zvali Madame Alexandre, a ona je Madame Alexandra. Bez potrebe su izostavljali krajnje izgovorno »r« u nazivu »Folies Bergères«. Direktor kazališta tepa novoj maloj subreti »Mon petit rat...« (= moj štakorčiću) a prevedeno je »moja mala vjeverice«. To je sitnica, ali u ovom se komadu riječ »rat« javlja kao neki kultni izraz na više mjesta i valjalo ga je sačuvati i u hrvatskom. Aleksandra priča kako je obožavatelj u luksuznom restoranu na njene riječi da se ne može jesti silom dao servirati štakora, kojeg je u slast pojeo (i platio 50 franaka). Colombe, opsjednuta starim glagoljivim udvaračem, koji kaže da bi zbog nje skidao zvijezde s neba, pita: »A biste li pojeli sirova štakora?« Umiljavanje riječju »štakorčić« jednako je bizarno u francuskom, kao i u hrvatskom, dakle se moglo i trebalo to sačuvati i u hrvatskom.

Komad ima znimljiv završetak, bolje rečeno: čudesnu, sretnu varijantu zbivanja koje je dotad za mladog zaljubljenog muža Juliena bilo na rubu katastrofe, jer je iz časa u čas vidio kako gubi ljubljenu draganu kao pijesak koji protječe kroz prste. Sada pak, nakon jednog klavirskog intermeca, sve za trenutak počinje iznova. Zaljubljuje se u nepoznatu cvjećarku (igra je *Sanja Marin,* koja je i Colombe), te ona u njega. Kazališna uprava nudi cvjećarki glumačko zaposlenje kao što je nudila Colombi, ali ona, za razliku od Colombe, ne prihvaća, jer to ne dopušta njen Julien. Zbiva se onakva ljubav za kakvom je Julien čeznuo i žudio. Njegova je privlačnost sada u epilogu trijumfirala nad sudbonosnom privlačnošću libertinskog kazališnog sjaja.

Prema izvornom Anouilhovu tekstu taj bi se epilog trebao igrati »normalno«, s punim dijalozima, s cjelovitim epizodama i replikama. U ovoj pak izvedbi u »Komediji« sve se zbiva u dva-tri trenutka, ali to su zvjezdani trenuci izvedbe. Gotovo pantomimski, uz veoma skladnu suradnju koreografije, glume, glazbe i vizualno-scenskih efekata, taj se šarmantni hepiend, ta bajka koja trijumfira nad stvarnošću, doimlje kao odlična profesionalna tekovina ovoga kazališta.

Svevlad Slamnig

21. VARAŽDINSKE BAROKNE VEČERI

Zbog rata u Hrvatskoj, koji je zahvatio i sam grad Varaždin, i to u vrijeme kada je bilo predviđeno održavanje baroknih večeri (17–20. IX. 1991), ta je glazbena priredba bila u prvi mah ukinuta. Nakon dva mjeseca, Barokne su večeri ipak održane od 20. do 24. XI. 1991, u smanjenom opsegu.

Na programu su bila djela J. S. Bacha, oratorij »Stabat mater« od G. Pergolesija, »Četiri godišnja doba« od A. Vivaldija (uz 250. godišnjicu skladateljeve smrti), misa »Letatus sum« od J. V. Rathgebera i dr.

Koncerti su održani u crkvi čazmanskog Kaptola, u franjevačkoj crkvi i u varaždinskom Hrvatskom narodnom kazalištu.

U okviru ovih Baroknih večeri, a također i u povodu 125. godišnjice osnutka zagrebačke Akademije (Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti), koja je bila osnovana 1866, bio je upriličen OKRUGLI STOL, čiji je voditelj bio akademik Andro Mohorovičić, s općim naslovom: »Barokno graditeljstvo i likovna umjetnost Varaždina i okolice«.

Održano je deset predavanja, najviše o samome Varaždinu. Što se tiče okolice, predmet predavanja bili su Trakošćan i Koprivnica, s posebnim osvrtom na crkvu u Kuzmincu.

Predmet zanimanja sudionika okruglog stola bio je i pavlin Ivan Ranger, barokni slikar (1700–1753). Živio je u pavlinskom samostanu u Lepoglavi. Najznatniji je predstavnik baroknog iluzionističkog slikarstva u Hrvatskoj. Njegovi se radovi nalaze u crkvi Marije Snježne u Belcu, u Lepoglavi, u Štrigovi i drugdje.

Vladimir Dumbović

MILOVAN GAVAZZI (1895 – 1992)

I. Iz biografije Milovana Gavazzija

20. I. 1992. umro je u Zagrebu prof. dr. Milovan GAVAZZI u 97. god. života. Njegov otac je potomak jedne talijanske obitelji, koja se iz Venecije preselila u Split. Odavle se radi službe preselio u Gospić, gdje će oženiti jednu mještanku Ličanku, i tu mu se rodio sin Milovan. Zato se M. Gavazzi smatra Ličaninom. Završivši Sveučilište u Zagrebu i u Pragu postaje kustosom u zagrebačkom Etnografskom muzeju (1923–1927). Prelazi (1927) na zagrebački filozofski fakultet, gdje će organizirati etnološki (etnografski) studij i ostaje njegovim nastavnikom sve do umirovljenja. Još prije I. svj. rata postaje dopisnim članom zagrebačke Akademije, ali poslije rata uslijed intriga napušta Akademiju zauvijek. I nakon umirovljenja nastavlja znanstvenim radom gotovo sve do smrti. Uz svoj savjesni nastavnički rad napisao je veliki broj znanstvenih djela. Svojim znanstvenim radom je prešao granice svoje domovine i ne samo da je izdao svoje radove na stranim jezicima nego je primio priznanja i odlikovanja od najviših inozemnih društava i ustanova. Znanstveno je proučavao narodne običaje, a kod toga istražuje i njihovu genezu. Među mnogobrojnim objavljenim djelima ograničujemo se na dva djela, u kojima tretira etnografiju Hrvata: 1) Godinu dana hrvatskih narodnih običaja I. i II, Zagreb 1939. i 2) Pregled etnografije Hrvata, Zagreb 1940. To su, naime, sigurno njegova glavna djela, jer su u najnovije vrijeme doživjela drugo izdanje, a Gavazzi je imao zadovoljstvo da u dubokoj starosti redigira to izdanje.

II. Nastavnički rad M. Gavazzija na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu

Još za vrijeme II. svj. rata (1941–1945) čuo sam o njegovim znanstvenim djelima i o njegovom uspješnom pedagoškom radu. Bio je osoba poštovanja i autoriteta. O tome sam se uvjerio poslije navedenog rata za vrijeme studija geografije na PM-fakultetu u Zagrebu. U drugoj godini studija šk. g. 1960–1961, imali smo među ostalima i predmet »Etnografska struktura Jugoistočne Evrope«, što nam je predavao prof. M. Gavazzi s obveznim ispitom na kraju. On nam je govorio sistematski i kronološki o etnološkim odnosno etnografskim elementima od pretpovijesti pa do novijih vremena na Balkanu. Među ostalim je govorio i o Osmanlijama (Turcima), čija kultura u nekim svojim elementima postoji i danas (npr. u Bosni i Hercegovini ili u Hercegbosni) npr. u nošnji (fes, dimije), orijentalna jela (baklava, pilav, đevrek), u glazbi (sevdalinke), u gradnji (kuća kvadratne osnove s četiri tzv. vode), javni objekti (džamije, hamami-kupališta) i dr.

Gavazzi nam je govorio i o narodnim običajima. Spomenut ću jedan specifični pogrebni običaj, da se pokojnik sprovodi u pogrebnoj povorci na groblje na saonicama bez obzira na godišnje doba (i u ljetu, kada nema snijega), a to ljudi čine iz poštovanja prema pokojniku, da bude pošteđen od fizičke trešnje.

Gavazzi je posebnu pažnju posvetio migracijama na Balkanu, koji je od svih krajeva bio najviše izložen migracijama (seobama stanovništva), a koje su izmijenile etničku strukturu Balkana. U tim izlaganjima je govorio i o Vlasima (Vlahima), što je za mene bilo otkriće, jer sam tada čuo prvi put znanstvenu istinu o njima (o Vlasima). Gavazzi je među ostalim rekao da se pojam Vlaha kroz povijest mijenjao. Stoga ćemo u posebnim odsjecima govoriti o Vlasima, s nekoliko nadopuna, u okvirima predavanja M. Gavazzija.

III. Vlahi (Vlasi) su potomci romaniziranih antičkih Ilira

Kod nas vlada netočno mišljenje da su Vlahi ili Vlasi pripadnici srpske pravoslavne vjere. Međutim od prof. Gavazzija sam prvi put čuo da su Vlasi potomci predslavenskog romaniziranog stanovništva (Ilira) na Balkanu, koje su Slaveni našli na Balkanu i njih nazvali Vlahima ili Vlasima. Ovo (vlaško) stanovništvo će kasnije primiti većinom pravoslavnu vjeru i srpsku kulturu. Samo njihov zapadni dio (u Istri i bližim susjednim dijelovima) će primiti katoličku vjeru i kroatizirat će se (primit će čakavštinu). Ovo stanovništvo (u Istri) će se jako smanjiti, do danas ga je ostalo samo u nekoliko sela: Žejane, Šušnjevica i dr. Oni su bilingvisti: kod kuće ili među svojima govore rumunjski (vlaški), a vani s ostalim pučanstvom govore hrvatski (čakavski).

IV. Riječ Vlah je tokom povijesti mijenjala značenje

U nekim našim krajevima »vlah« znači »stočar« bez obzira na vjeru npr. u dalmatinskom primorju. Kada sam prije dvadesetak godina bio u šibenskom primorju, pitao sam tamošnje stanovništvo: »Da li ima kod vas Vlaha?« Odgovor: »Oni su tamo (pokazujući rukom) u planini, oni su stočari, bez

razlike bili katolici ili pravoslavci oni su za nas Vlasi (Vlaji).«

Vlaha ima i u našim ravničarskim krajevima npr. u Podravini. Kada Podravci idu na Bilogoru, kažu: idem »vu vlahe«.

Literatura Mijo LONČARIĆ, Bilogorski kajkavski govori, Zagreb 1986. Vidi: »Marulić« 1989. br. 1. str. 138–143 (prikaz na ovu knjigu).

U Pazinu sam vidio reljefnu kartu Istre (u boji), sredina ima oznaku »Vlahija«. Od mještana sam čuo, da se dio Istre naziva Ulasija, što je jamačno od Vlahija, a njezine stanovnike zovu Ulasi, što je također od Vlah.

U Kastvu (na granici Istre i Rijeke) na groblju na nadgrobnicima trećina je prezimena Vlah (groblje je katoličko). A naša prezimena Vlašić, Vlahović, Vlajnić i dr. imaju osnovu također Vlah.

Vlah u nekim jezicima znači »Talijan«. Kada sam 1965. bio u Pragu (Češka), došli smo u razgledanju grada do triju crkava. Vodič nam kaže: prva je katolička, druga je pravoslavna i treća vlaška. Pitam: zar pravoslavna i vlaška nije isto. Odgovori mi: vlaška crkva je bila za Talijane.

V. M. Gavazzi i »Hasanaginica«

Među prvim Gavazzijevim radovima dolazi rad »Oko balade Hasanaginica 1919–1920«. Vidi: Enciklopedija Jug. sv. 3. Zgb 1958. Str. 931. Ovo može biti nadopuna na prilog »Zašto je A. Fortis objelodanio baladu Hasanaginicu« (»Marulić« 1981. br. 1. str. 87–89).

Bilješke

1. Kada ovdje govorimo o pogrebnim običajima, podsjetio sam se na jedan pogrebni običaj u Slavoniji prije II. svj. rata, gdje sam tada službovao. U seoskom naselju Laze (župa Staro Petrovo Selo, kod Nove Gradiške) kada je prolazila pogrebna povorka, ukućani koji nisu sudjelovali u pogrebnoj povorci, kleknuli su pred svojom kućom (otac, majka, djeca i dr.), prekrižili su se i sklopljenim rukama su ostali klečeći dok nije povorka prošla. To je bilo 1940. Napominjem da se pokojnik vozio na kolima.

2. Najkompaktniji Vlasi su u sjev.-ist. Srbiji. Na popisu stanovništva Jugoslavije 1948. Vlasi su iznosili 102.953 stanovnika a 1981. 32.603 (Atlas svijeta, Zagreb 1988. str. 124, tabela »Prostorni raspored Vlaha« ib. str. 138). Treba razlikovati Vlahe i Cigane, jer vlaški jezik se bazira na iskvarenom latinskom, a ciganski je jedan dijalekt indijskog jezika. Kada je Indira Gandi bila u Jugoslaviji, mogla se sporazumjeti s Romima (Ciganima). Vlaški jezik ima za osnovu latinski jezik, pa se naši Vlahi mogu sporazumjeti s etničkim Rumunjima i stoga se vlaški jezik u Istri naziva i »istrorumunjski«, koji sve više nestaje. Ovo govorim, jer sam na terenu čuo, da stranci nazivaju istrorumunjski govor »ciganski«, što nema veze s istinom.

Literatura August KOVAČEC: Rumunji u Istri; kalendar »Istarska Danica 1983« str. 127–132. Prilog završuje s molitvom »Oče naš« na istrorumunjskom jeziku: Ciace nostru car le sti an cer... Na jednoj međunarodnoj smotri folklora u Zagrebu (prije 15–20 god.) nastupila je folklorna grupa Vlaha iz navedene sjeveroist. Srbije (općina Boljevac?), i njih pitam: da li ste vi Srbi? Odgovore: Mi nismo Srbi, mi smo Romani.

Ovi Vlasi dolaze u njemačkim dokumentima kao Walachen. Vidi: Benedikt KURIPEŠIĆ: Putopis kroz Bosnu, Srbiju, Bugarsku i Rumeliju 1530; Sarajevo 1950. (prijevod s njem. Đ. Pejanović). Kuripešić za Bosnu kaže, da ima tri etnička sloja: a) starosjedioci (katolici), b) Wallachen-Surfen (Vlasi-Srbi) i c) vladajući Muhamedanci.

Ovi Vlasi su igrali važnu stratešku ulogu za Turaka. Oni kao konjanici bili su većinom prethodnici turske vojske, zato su imali posebne privilegije, što se naziva »vlaški statut«.

Geneza riječi »Vlah« nije posve razjašnjena.

Vlasi (Vlahi) dolaze i pod drugim imenima npr. Morlaci, Morovlasi, Karavlasi itd. U 18. st. našim krajevima putuje Talijan Alberto FORTIS, koji 1774. tiska u Veneciji knjigu »Viaggio in Dalmazia«, gdje govori među ostalim i o Morlacima. Vidi: »Marulić« 1986. br. 6 str. 784–787, recenzija na prijevod Fortisa 1984.

3. Ovo me podsjetilo na Vlašku ul. u Zagrebu, čiji naziv ima genezu u nazivu »Vicus Latinorum«, jer tu su nekada živjeli Talijani (rimski doseljenici iz prekosavskog municipija Andautonijuma). Analogno Mletačka ul. u gornjem gradu, koja postoji i danas, vidi: »Marulić« 1990. br. 3 str. 339.

Nadopuna: u engleskom Vlach znači pripadnik druge vjere (V. Drvodelić: Englesko-hrvatski rječnik Zgb 1978. str. 772).

Vladimir Dumbović

OBOGAĆIVANJE MEDALJE KRUNE BOŠNJAKA SAKRALNIM I NACIONALNIM ELEMENTIMA

Bližim se kraju popisa radova naših živućih medaljera, kraju corpusa punog bogatim i raznovrsnim umjetničkim ostvarenjima, kraju corpusa koji će jednom koristiti kao dokument i jedno skromno mišljenje svjedoka današnjih medaljerskih kretanja u Hrvatskoj, za stvaranje jednog jedinstvenog djela koje će obuhvatiti sve te i druge priloge iz

povijesti medaljerstva u Hrvatskoj, a ne mišljenje samo jednog autora.

Općenito uzevši, svakom istraživaču koji želi sistematski prikazati opis radova nekog umjetnika stoji na putu niz prepreka, koje nije jednostavno savladati. Treba puno upornosti i strpljenja, praktički dosađivanja, da se umjetnik pribere, sakupi svoje radove ili podatke o njima, bilo pisane ili po sjećanju, da se može pristupiti kronološki tom nezahvalnom radu – prikupljanju podataka od samog autora umjetnina. Zato mnogi povjesničari umjetnosti ili teoretičari medalje radije odustanu od sustavnog prikaza, nego da gube dragocjeno vrijeme, često dajući površan i nepotpun prikaz. No, unatoč tome, i takvi prikazi kadšto obiluju značajnim opservacijama i konstatacijama.

U tom slijedu prikaza, nesumnjivo značajnu ulogu imaju medalje Krune Bošnjaka, danas profesora Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu. Iako veoma uspješan u skulpturi, a naročito u maloj plastici, okušao se i u medalji.

U pravilu radi okruglu klasičnu realističku medalju s nacionalnom i vjerskom tematikom, bez suviše finog doradiva-

nja, kao što su savršeno rađene medalje s kraja XIX. i početka XX. stoljeća u Europi, a kod nas kao što je radio Vladimir Stoviček.

No, ta nedorađenost, možda malo grublje oblikovanje ima draž naših srednjovjekovnih spomenika – pletera, frizova i ostale ornamentike (jer je to bio tadašnji stil rada), paralelno uzdignutih iznad osnovne plohe, te ispunjene grafičkim crtežima, u čemu vidim nadahnuće starim hrvatskim reljefima i natpisima iz doba predromanike i romanike.

Pod neposrednim utjecajem Ž. Janeša, koji ga je zaintrigirao, okušao se i u »stajačici« (nagradna spomenica »D. Mrvoš« 1977. g), no to je samo mali izlet u tu novu sferu kreiranja. Od njegovih medalja, portret Kanižlića posebno impresivno izranja iz ravne plohe podloge.

Kruno Bošnjak svoja najdivnija poimanja i uvjerenja iz hrvatske povijesti naroda i vjere prenosi brižljivo na medalju, gdje im daje svoj pečat i time obnavlja sjećanje na prošlost u svojoj svijesti, prošlost čini sadašnjošću, mit pretvara u stvarnost, opipljivu stvarnost. U novo tkivo vješto unosi elemente drage starine.

IZLOŽBE MEDALJA:

SUVREMENA MEDALJA U HRVATSKOJ, Zagreb 1969. g.

KERDIĆEV MEMORIJAL (Osijek–Zagreb) 1980. g.

IV KERDIĆEV MEMORIJAL, Osijek 1990. g.

KRATKI BIOGRAFSKI PODACI:

Kruno Bošnjak se rodio 4. 10. 1936. u Lovreću – Imotski. Srednju školu primijenjene umjetnosti je završio u Zagrebu 1959. g. Akademiju likovnih umjetnosti je završio u Zagrebu 1964. g., a kiparstvo je izučio kod Antunca, Sabolića, Rukljaša, Kršinića i Janeša.

1964–1968. g. je suradnik majstorske radionice F. Kršinića. Sada je profesor na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu.

POPIS MEDALJA

1. Jugoslavenski kombinat gume i obuće – Borovo, dvostrana medalja u bronci ø 10,6 cm 1968. g.
2. Narodno sveučilište grada Zagreba, dvostrana u bronci lijevana medalja ø 11,5 cm 1969. g.
3. Tambura Paje Kolarića, dvostrana u bronci kovana medalja ø 6 cm 1972. g.
4. Quid est veritas, jednostrana u kamenu gravirana plaketa 11,4x9,7 cm 1972.g.
5. Postaja, jednostrana u bronci lijevana plaketa 13x17 cm 1975. g.
6. Helena mater, jednostrana u bronci lijevana medalja ø 13,5 cm 1976. g.
7. kraljica Jelena, dvostrana u srebru kovana medalja ø 3 cm 1976. g.
8. Isto, jednostrana plaketa, gravirana u bjelokost 3,9x3,5 cm 1976. g.
9. Nagradna spomenica »D. Mrvoš«, skulpturalna spomenica lijevana u bronci 15,5x11,5x5,3 cm 1977. g.
10. Nagrada komune Imotski, stajačica u bronci 12 cm 1977. g.
11. Društvo ekonom. propagandista SRH, stajačica 11 cm 1977. g.
12. XIII stoljeća kršćanstva u Hrvata, dvostrana medalja ø 6,5 cm kovana u bronci rad sa Ž. Janešom 1979. g.
13. Tin Ujević nagrada Društva hrv. književnika, dvostrana medalja lijevana u bronci ø 15,5 cm 1980. g.
14. Einstein, jednostrana lijevana u bronci (ima i kovana) ø 18,5 cm 1980. g.
15. Lanac međunarodne misije znanosti i mira, s grupom autora 1980. g.
16. Pavlek Miškina, jednostrana med. u bronci ø 14 cm 1978. g. (za DKH)
17. Ćiril i Metod – suzaštitnici Europe, medalja lijevana u srebru ø 13 cm

1981. g. poslana Papi u Rim; rad zajedno s Janešom

18. 250. obljetnica Vis. Franj. bogoslovije u Makarskoj, dvostrana kovana med. u bronci ø 5,5 cm 1986. g.
19. 250. obljetnica samostana u Imotskom, medalja kovana u bronci ø 5,5 cm 1988. g.
20. Antun Kanižlić, jednostrana u bronci lijevana medalja ø 20 cm 1989. g.

Gjuro Krasnov

SLATKOGORKI CABARET

Bertolt Brecht: Majka Courage, kronika iz tridesetigodišnjeg rata. Dramsko kazalište Gavella, praizvedba 23. II. 1992.

Zbog veoma velikih izmjena u odnosu na izborni Brechtov tekst gledateljima su mnoge epizode ove kronike iz tridesetogodišnjeg rata dane tek u naznakama. Redatelj je valjda očekivao da gledatelj svojom fantazijom dogradi ovaj ili onaj prizor, da ga »popuni« likovima, dijalogom i scenarijom, polazeći od ključnih riječi u odslušanim dijalozima na sceni ili od škrte vizualne simbolike. Time je iz prvobitne dramaturške autorove koncepcije (koja se može ukratko nazvati simbolizmom u globalu, a realizmom u detaljima) došlo do sasvim obrnute adaptatorsko-redateljske koncepcije, gdje su detalji dani u maniri simbolizma i nagovještajâ, dok je opći plan realističan.

Objasnit ću to na primjerima. Završna epizoda, obilježena smrću kćerke »Majke Courage«, kod Brechta je dana veoma eksplicitno. Kako bi na prepad osvojili grad, agresorskim je trupama naložena potpuna šutnja, a zabranjeno je i paljenje neprijateljskih kuća u okolici grada, kako svjetlost plamena ne bi alarmirala uspavane ljude u gradu. Međutim, djevojka Kattrin prkosi toj zapovijedi i jako lupa po bubnju, kako bi je čuli u gradu i spremili se za protunapad. Scena je kod Brechta prepuna vojnika, časnika, seljaka. Zapovijednik uporno traži od djevojke da prestane bubnjati i baci bubanj. Seljaci mu savjetuju da zaprijeti djevojci uništenjem kola na kojima njena majka razvozi po frontu namirnice i potrepštine. Vojnici i seljaci počnu rušiti kola, ali djevojka sveudilj bubnja. Onda joj oficir zaprijeti strijeljanjem. Ona ne posluša, on dovede vod za strijeljanje, koji u nju puca. – Međutim, u izvedbi u kazalištu »Gavella« na sceni je *samo* Kattrin i bubanj, sve ostalo je posao gledateljeve mašte. U jeku bubnja začuje se hitac, ne zna se tko ga je ispalio, možda branitelji grada upozoreni na opasnost bukom bubnja. A Kattrin gine.

Gubitak djece u izvorniku se vidi po tome tko je zapregnut u kola. U početku ih vuku dva sina, a kći i mati sjede u kolima. Kad sin Eilif pođe u vojsku, biva upregnuta mjesto njega kćerka. Kad sva djeca nestanu, kola vuče sama majka Courage. Toga nema na sceni u »Gavelli«.

U Brechta kuhar zadržava majku u kuhinji da mu čerupa uhranjena pijetla (u prijevodu: patak) i tako ona iz kuhinje čuje Ementalov ratni izvještaj. Izađe iz kuhinje i opali sinu ćušku. U izvedbi u »Gavelli« nema kuhinje, nema čerupanja, i mi kao gledatelji ne znamo kako je majka saznala ono o čemu Ental priča svome zapovjedniku. Gledatelj se mora tome dosjetiti angažiranjem vlastite mašte.

Razumijevanju kronike doprinosi novouvedeni lik tzv. kabaret-majstora, koji kupletima komentira i tumači zbivanja (nema ga kod Brechta), te podsjeća na sličnu novouvedenu ulogu u prilagodbi Krležina »Kraljeva« za prikazivanje u Americi.

Ako priznamo redatelju *Petru Večeku* pravo da na opisan način realistične epizode ovoga pučkog komada s izrazitom idejnom pa i ideološkom tendencijom (između anarhizma i socijalističkog kvazi-humanizma) pretvori u simbolistički *cabaret* slatkogorka okusa, gdje ima mjesta i za suze (primjerice kad majka zamišlja da joj ubijena kći samo spava i ide u kola po deku da je njome pokrije i sačuva od prehlade, pjevajući uspavanku...), ako – ponavljam – priznamo Večeku to pravo, onda smijemo reći da je – u okviru takva koncepta – svoj posao dobro obavio i glumce dobro animirao i odabrao.

Majka Courage, koja s teretom namirnica i raznih potrepština obilazi frontu i filozofira o ratu i ljudima, *Ingeborg Appelt* je dala suzdržanije nego smo očekivali i s manjim obilježjima pučke junakinje, pa i fizički je bila daleko od lavice kakvu smo vidjeli u ekranizacijama ovoga najpoznatijeg Brehctova djela. Bit svoje uloge vidjela je u procijepu između siromaštva i podavanja osjećajima: nakon potresne uspavanke nad mrtvom kćerkom, ona se odjednom sjeti da pogreb puno košta, što je izvuče iz obamrlosti i zaokupi sve njene misli.

Drago Meštrović je lik vojnog svećenika dao za nijansu humanije i karakteloški dublje nego što to proizlazi iz predloška, dopunjujući replike koje mirišu na klišeje perfidnosti (koju antiklerikalni Brecht pripisuje tome staležu) profinjenom mimikom i pročućenom modulacijom glasa. *Mirna Miličić* je likom i mimikom izvrsno interpretirala psihu invalidne djevojke dobra srca, koja je spremna na žrtvu, iako u njoj klija i naivna kaćiperka! Složena i dobro apsolvirana uloga! *Dubravka Miletić* dala je dopadljivu karikaturu lake djevojke, istodobno lukave i naivne. Regrutar (u izvorniku: werber) nije došao do izražaja, jer mu je redatelj brisao glavni monolog o »zločinačkoj« mržnji prema ratu tamošnjih ljudi. Igrao ga je *Darko Milas.* Zato je *Slavko Brankov* (Narednik) ostavio snažan dojam stakato moduliranim monologom o »vrijednosti rata«. Kabaret-majstor, kako ga je dao mladi *Marko Torjanac,* zamišljen je valjda kao nevidljivac, jer mu je jedan od glavnih poslova bilo nošenje mikrofona od pjevača do pjevača. Odličan je mimičar i ritmičar, ali te su mu kvalitete služile samo za autonomnu dopadljivost (izvan tkiva komada). Preostaje još samo jedna zahtjevnija uloga: kapetan koji iskreno voli i hvali mladog vojnika-heroja, te kasnije –kad je pobijeđen i shrvan uvjerljivo prikazuje čovjeka koji je promašio svoj životni put. Igrao ga je *Stevo Krnjajić.* Ostale uloge su samo doprinijele ovome kaleidoskopu sudbina, prevare, sućuti i tragikomike: sinovi majke Courage (*Ranko Zidarić* i *Branimir Vidić*), kuhar (*E. Glad*), oružar (*S. Milovanović*), pukovnik (*J. Marotti*), mladi vojnik (*Goran Grgić*), seljanka (*Biserka Ipša*) i starica (*Ljiljana Gener*). Scenska glazba (*Luka Kunčević*), kostimografija (*Jasna Novak*) i koreografija (*Zaga Živković*) dobro su se uklapale u »slatkogorku«, »kabaretsku« režijsku koncepciju Petra Večeka.

Svevlad Slamnig

TRAGANJE ZA MODALITETIMA ZNANSTVENOG PRISTUPA U ESTETICI

Zlatko Posavac: »Novija hrvatska estetika – studije i eseji«, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1991.

Ova je knjiga u mnogim aspektima komplementarna Posavčevoj »Estetici u Hrvata« iz 1986, o kojoj je revija Marulić donijela u broju 2/1987. opširnu i dobro obrazloženu recenziju Tomislava Heresa.

U dosta slučajeva autor u novoj knjizi dotiče iste probleme i autore kojima se bavio i u prvospomenutom djelu, dakako: s mnogo interpretativnih, komparativnih i faktografskih inovacija. Sjećam se da su Heresove ocjene u spomenutoj recenziji uglavnom veoma afirmativne, ali da je Heres izrazio čuđenje što u Posavčev vidokrug nisu ušli neki estetičari kršćanske inspiracije, koji su djelovali u razdoblju što ga je Posavac bio uzeo u razmatranje, a za čiju relevantnost postoje dokazi u stečenim akademskim stupnjevima (primjerice, u slučaju doktora Tona Smerdela) ili u dobivenim državnim nagradama (primjerice, u slučaju Petra Grgeca). Budući da oni nisu razmatrani ni u ovoj knjizi, njihovo izostavljanje nije bilo previd.

U predgovoru i u napomenama Zlatko Posavac upozorava čitatelje da je naslov »Novija hrvatska estetika« samo radni naslov. Bilo bi zlo ako bi netko pomislio da se ovdje radi o etapi neke historiografske periodizacije, za koju – po mišljenju autora – nisu izvršene nužne znanstvene predradnje. I kod najprihvatljivijih su autora autohtoni metodološki modaliteti tek u zametku: naše službeno izlaganje o estetici počiva na nepravim metodologijama.

Posavac je ovdje prikupio studije i eseje, koji su prikladni i za samostalno proučavanje, ali imaju dvije važne supripadnosti: a) svi su subordinirani pojmu estetike uopće, b) svi žele biti prilog interpretaciji estetike kao konkretne hrvatske duhovno-teorijske i povijesno-praktične zbilje.

Uvodna studija »Problemi estetike i poetike u Hrvatskoj sredinom 19. stoljeća« sažimlje i korigira rezultate dosta ranih Posavčevih istraživanja o navedenoj temi (prije 1986).

Studija »Interferencija tradicije i moderniteta« bavi se Starčevićevim shvaćanjima filozofije povijesti i funkcije jezika. Autor pokazuje da je Starčević bio književnik po ambicijama i ostvarenjima i žali što je netočna prosudba A. Barca (da Starčević nije imao dubljih stvaralačkih književnih pobuda) proizvela zamiranje zanimanja za Starčevića kao književnika.

Slijedi studija »Ususret estetičkom psihologizmu Moderne«, u kojoj autor polemizira s nediferencirano kulturološkim dosadašnjim interpretacijama toga razdoblja, i zalaže se za pristup s pozicija autonomne estetike. Slijedi studija o Ljudevitu Dvornikoviću (1861-1933) kao predstavniku psihologističko-pozivističke estetike. U prvom dijelu knjige Posavac još razmatra estetičke nazore Alberta Bazale i svojedobnu raspravu Pavla Vuka-Pavlovića

»Umjetnost i muzejska estetika«, priznajući tome filozofu (kojega sam ja upamtio samo kao elegantnoga »schöngeista«) čast da je kao malo tko u Hrvata stvorio koherentnu, sustavno izvedenu i filozofski fundiranu estetiku.

U drugom dijelu knjige autor se bavi Kršnjavim, Antunom Kržanom, Matošem, odrazom moderne u BiH, Ljubom Babićem, Dragom Ćepulićem, Albertom Halerom i Krležom. Ostajući vjeran svojoj opsesiji traganja za od svega neodvisnim modalitetima metodologije estetskih istraživanja, on tako pristupa i navedenim autorima, te pokušava ustanoviti stupanj njihova estetičarskog metodološkog kreativiteta. Moram reći da čitateljeva znatiželja kadšto ostaje nezadovoljena. Sigurno je, na primjer, da bi valjalo Halerovu zabludu u prosudbi Kranjčevićeva stvaralaštva izvesti iz Halerova vlastita mislilaštva, a ne ukazivati na zablude drugih autora o toj temi (Vladimira Dvornikovića), koje bi Haler bio preuzeo, kao da Haler nije bio jak i dosljedan mislilac i kao da nije u estetici isključivo prihvaćao autoritet Crocea. Zahvalan sam Posavcu što je ukazao na činjenicu da su već Kršnjavi i Livadić poznavali Crocea. Mislio sam, kao i mnogi naši ljudi, da je Haler prvi kročeanac u Hrvata.

Neprihvatljivo mi je Posavčevo preblago ocjenjivanje Drage Ćepulića i isticanje triju Ćepulićevih eseja iz njegove knjige »Ličnosti«. Osobno mi je poznato da su ti eseji kompilacije i da Ćepulić nije bio autonomni mislilac.

U svim navedenim radovima provlači se poput crvene niti veoma subjektivni, briljantno logički i svojim aksiomima vjerni Posavčev istraživalački mentalitet. Posavac vjeruje u mogućnost samostalnog tematiziranja savršeno autentične, autonomne i autohtone estetičarske metodologije i za proplamsajima takve metodologije on uporno traga u opusu istraživača koje prikazuje (unutar razdoblja od otprilike 100 godina: 1850-1950. i nešto dalje). Zanimljivo je da Posavac poziva na mislilačku rehabilitaciju Đure Arnolda (kojega u Hrvatskoj ironiziraju »bestidno bez ikakvih pravih argumenata«, str. 169) čiji su (zazorni?) stav o tome da su pjesniku za stvaranje »potrebne *znatne* ideje« zastupali (mutatis mutandis) utemeljitelj moderne teorije doživljaja i otkrivač moderne hermeneutike Wilhelm Dilthey, filozof Albert Bazala i estetičar Johannes Volkelt (koji je smatrao da je u području estetičkog mjesto *velikih* ljudskih tema).

Sigurno je da je ovom knjigom obogaćena izvorna estetička filozofska misao u našoj sredini i šire. Autor je briljantan stilist, veoma autohton u prosudbama i nipošto hladan prema tematici kojom se bavi. Ali stječe se dojam da je sklon ignoriranju onih estetičara koji se ni djelomično ne uklapaju u njegovu viziju »puta do spoznaje« popločanog estetički tematiziranom metodologijom. Mislim da je ugled što ga je Zlatko Posavac stekao svojim radovima istodobno i njegova obveza da se prema ostalim relevantnim suvremenim estetičarima argumentirano odredi eksplicitnim prosudbama, ne šutnjom.

Svevlad Slamnig

FILIPOVIĆI

Pod kraj prošle godine izašla je iz tiska knjiga pod naslovom »FILIPOVIĆI bosanska muslimanska porodica, njen postanak, razvoj i uticaj u vremenu od 1574. do 1991. godine«. Autor je inženjer Ibrahim Filipović. To je povijest

potomaka nekadašnjeg zagrebačkog kanonika i čazmanskog prepozita Franje Filipovića, kojeg su 26. kolovoza g. 1570. oteli, odnosno preoteli Turci kod Ivanića. Taj kanonik je nakon dugog čekanja otkupnine ili zamjene, osjećajući se stalno prevarenim i napuštenim, g. 1574. u Bosni prešao na islam. Turci su veoma cijenili njegovu hrabrost i prozvali ga »deli papaz« = junački svećenik. Kao učen čovjek koji je govorio više jezika bio je pozvan u Carigrad na Portu, gdje je proveo neko vrijeme u službi. Oženio se i dobio naslov bega, te kao Mehmed-beg dobio na dar posjed Odžak kod Glamoča. Izrodio potomstvo i postao praotac svih muslimanskih Filipovića. Kao aga četovao je na turskoj strani većinom prema Kranjskoj. Za jednog pljačkaškog pohoda u Kranjsku na povratku je Turke dočekao hrvatski ban Toma Bakač Erdödy, te je u području Gornjih Močila u blizini sela Rakovice potukao Turke i oteo im plijen 26. listopada g. 1584. U toj bitki poginuo je i beg Mehmed Filipović, odnosno bivši kanonik Franjo Filipović. No njegovi potomci u više loza žive još i danas. Jedan od njih je autor ove znanstvene monografije muslimanskih bosanskih Filipovića.

Djelo je doista zaslužilo naziv znanstvene monografije, jer je pisano na temelju brižno sakupljane historijske građe iz svih relevantnih arhiva: Venecije, Graza, odnosno Beča, Zagreba, Carigrada, i korištena je sva dotada postojeća literatura.

Osim potpunog prikaza razvoja roda Filipovića prikazan je razvoj političkih prilika Bosne unutar Osmanlijskog carstva u pojedinom povijesnom razdoblju kako su se te prilike odražavale kroz život i sudbinu pojedinih Filipovića.

Čitalac će se vjerojatno zapitati: kako je jedna crkvena ličnost Katoličke crkve: zagrebački kanonik i prepozit čazmanskog kaptola mogao prijeći na islam. Na to pitanje može se dati dvovrsni odgovor: psihološki i historijski. S psihološkog gledišta nije svatko rođen za mučenika. Biti četiri godine u turskom zarobljeništvu, tj. tamnici – to će bolje razumjeti oni koji su bar koju godinu proboravili u modernom komunističkom zatvoru. Osim toga Turci su Filipovića cijenili kao »deli-papaza« i bilo im je i te kako stalo da on prijeđe na islam, pa su sigurno poduzimali metodu slamanja što fizičkom torturom, što obećanjem lijepe budućnosti. K tome su pridošle historijske okolnosti: Obitelj Franje Filipovića otkupila je dva turska časnika za zamjenu, i to Ibrahim-agu (koji je zapravo bio paša = general) i Bećir-agu. Car Maksimilijan II. pak daje biskupu Draškoviću Kurt-agu, da se od dvije petine njegove otkupnine iskupi kanonik Filipović. No sve se to »diplomatski« otezalo. Car je konačno oduzeo Ibrahim-agu i poklonio ga sultanu uz darove, a biskup Drašković je pustio na slobodu Kurt-agu, jer je za nj garantirao Ibrahim-aga (zarobljenik!). Još je ostao Bećir-aga, kojeg su kupili kanonikovi rođaci, za njega biskup piše caru da ima nade da će Bećir-aga prijeći na kršćanstvo. Kanonik Filipović i njegova rodbina posve su izigrani! Kako je to moglo djelovati na kanonika, koji je branio biskupska i kaptolska dobra od Turaka i organizirao utvrđenje Hrastovice? Ionako je o Filipoviću postojala među *kanonicima* pošalica da je on više vojnik nego svećenik! Birao je dakle jedino što mu je preostalo, osim daljnjeg tamnovanja:islam.

O toj osobnoj tragediji danas se možemo pitati tko je tu više kriv: da li biskup ili car? Po kasnijem vladanju bivšeg kanonika Franje Mehmeda Filipovića, zaključujem, da je on više okrivljavao cara. Naime Mehmed Filipović nikad nije četovao preko Save i pljačkao imanja koja je prije branio (to se valjda u poštenju zarekao, ta u kaptolu je imao dobrog prijatelja kanonika Medaka). Četovao je sam ili u zajednici s ostalim agama prema Kranjskoj, pljačkao je dakle carske zemlje (jadna sirotinja, caru nije ništa manjkalo!). A da li je Drašković bio sukrivac? Itekako! Njemu je više stalo da Bećir-aga *možda* postane kršćanin, nego da se kanonik Filipović oslobodi turskog ropstva. Pisac naslućuje, da se kanonik Filipović morao zamjeriti banu biskupu Draškoviću zbog komisijskog izvještaja o zulumima Franje Tahija nad zagorskim kmetovima. Ni ta pretpostavka nije nevjerojatna jer je Tahi u to vrijeme bio »kapetan kraljevstva« – dakle vojnički »alter ego« bana biskupa.

Autor je dao vrijedan doprinos poznavanja bosanskih prilika kroz povijest roda muslimanskih Filipovića i ujedno je omogućio pravilan sud o kanoniku Franji-Mehmedu Filipoviću.

Knjiga je tiskana u Sarajevu u vlastitoj nakladi u samo 150 primjeraka, te će to brzo postati knjiškim raritetom, koji se neće moći nabaviti.

Antun Ivandija

ZBORNIK »KRŠNI ZAVIČAJ«
(broj 24, Humac 1991.)

Iako je naklada ovoga godišta Zbornika manja od predhodne, raznovrsnost i kakvoća priloga na visokoj su razini. Gradivo je raspoređeno pod već uobičajenim glavnim naslovima: Prošlost, Sadašnjost (s podnaslovom: Mali zavičaj) i Budućnost. Na kraju je prigodni prilog o zbivanjima u župi Međugorje i Kalendar za god. 1992.

Prošlost nas uvodi u jednu obljetnicu kneza Branimira, prikazuje sedamstoljetnu ulogu franjevaca u Bosni i Hercegovini, osvrće se na šeststotu obljetnicu smrti Sv. Nikole Tavilića i na petstotu godišnjicu rođenja sv. Ignacija Loyole te govori o znamenitom a većini nepoznatu djelovanju isusovaca u hrvatskom narodu, predstavlja život istaknutoga hercegovačkoga pisca fra Martina Mikulića o stopedesetoj godišnjici njegova rođenja, upoznaje nas s Hrvatskim kulturnim društvom »Napredak« i s odnosima između katolika i pravoslavnih prije stotinjak godina.

Sadašnjost je, kaže Uredništvo KZ, »opterećena morom ratnih zbivanja i u isto vrijeme obasjana nekim radosnim događajima koji bude životnu nadu.« Prilog psihologa dr. fra Šite Ćorića o društvenim posljedicama iseljeničkoga života »dobro će doći i domaćima i odseljenima«. *Mali zavičaj* ispunjen je prilozima za djecu i dječjim prilozima.

Budućnost zahvaća neka problematična područja ljudskoga života. Navodim samo naslove nekih priloga: *Mir u majčinom krilu* dr. med. Antuna Liseca, *Maske* Ante Kraljevića, *Groblje je svetinja* (priredili Ante Tomić, Iko Skoko i Žarko Ilić), *»Zla se ne bojim, jer Ti si sa mnom!«* (Uz blagdan svih vjernih mrtvih) Ive Čuvalo.

Pjesnički prilozi u sva tri temeljna dijela Zbornika »uglavnom su tematski probrani prema usmjerenju na najznačajnija pitanja sadašnjeg vremena« (tu su i pjesme A. G. Matoša, Augusta Harambašića, Ivana Mažuranića, S. S. Kranjčevića, Grigora Viteza). Biblijski uvodnici pozivaju na obraćenje i obećavaju spasenje.

Prigodni prilog o zbivanjima u župi Međugorje pojavljuje se jedanaesti put

u »Kršnom zavičaju«. U ovom Zborniku je skromniji, »jer su ratne nedaće onemogućile svestraniju suradnju domaćih i inozemnih hodočasnika. Ipak vjerujemo da ćete i u tom Prilogu naći korisna sadržaja«, veli Uredništvo.

Članak prof. Drage Grgića *Hrvatska u doba kneza Branimira* (879.-892.) donosi u hrvatskom prijevodu dvije poslanice pape Ivana VIII.: jednu knezu Branimiru, a drugu svećenstvu i hrvatskom narodu. Prilozi dr. Ignacija Gavrana *Sedamstoljetna prisutnost franjevaca u Bosni i Bosanskohercegovački franjevci i hrvatska kultura* sažeto i pregledno upoznaju nas s djelovanjem i zaslugama bosanskohercegovačkih franjevaca za hrvatski narod. U prigodnici *Pročelnik hrvatskih svetaca sv. Nikola Tavelić* (1391.-1991.) prof. Gabrijel Jurišić kaže da su Hrvati »kao jedan od najstarijih europskih naroda mudro, strpljivo, hrabro i ustrajno vodili herojsku borbu za očuvanje stečenog i za stjecanje i potpuno posjedovanje onoga što mnogi mlađi narodi na starom kontinentu već odavno imaju«.

U članku *Hercegovački franjevci,* napisanu u povodu stote obljetnice uzdignuća Hercegovačke kustodije u provinciju, dr. Bazilije Pandžić opisuje partizansko zauzeće Širokoga Brijega koncem II. svjetskog rata, kad su *»Oslobodioci«,* nakon što su zapalili gimnazijsku zgradu, 7. veljače 1945. došli u samostan i bez milosrđa pobili sve franjevce koje su u njemu našli, njihova tijela polili benzinom i zapalili«. Dr. Mijo Korade u članku *Družba Isusova i hrvatski narod* piše i o radu Isusovaca u Hercegovini, koji su tamo počeli dolaziti od XVII. st. U prilogu *Nepoznati fra Martin Mikulić* glavni i odgovorni urednik »Kršnog zavičaja« Žarko Ilić ocjenjuje, da bi Mikulićeve pripovijetke »mogle stati uz bok mnogim tekstovima što ih danas nude školske čitanke«. Mikulićeva pripovijetka *Šaldanova ženidba,* objavljena u ovom godištu KZ, potvrđuje Ilićevu ocjenu. O fra Martinu Mikuliću kao pripovjedaču piše i Z. Apagić.

O gradnji crkve u Čapljini, o pedesetoj obljetnici, piše dr. Andrija Nikić. O gorkoj i potresnoj životnoj sudbini Hrvata u župi Ravno, kojima je srbovojska zločinački i bez povoda razorila i spalila domove, razgrabila imutak i prognala ih s njihovih prapradjedovskih ognjišta, izvješćuje nas dipl. ing. Tihomir Bradvica. Poučan je povijesnoteološki prikaz međusobnih odnosa katolika i pravoslavaca u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1903., koji je napisao Tomo Vukšić. O obnovi HKD »Napredak« piše prof. Drago Grgić. O preminulome legendarnome fra Vojislavu Mikuliću (1898.-1991.) piše dr. Andrija Nikić, a o preminulome fra Zrinku Čuvalu (1936.-1991.) dr. Zoran Senjak. O tragediji Hrvata iz sela Ravno govori i Žarko Ilić u izvješću *Pohodi mržnje i nasilja.*

Veso Vegar i Žarko Ilić pišu o već sada legendarnu pokretu majki nazvanu *Bedem ljubavi.* Svatko bi trebao pročitati prilog prof. dr. Ante Markotića *Brojčani položaj Hrvata u Herceg-Bosni,* u kojemu se potresnim govorom suhih brojki govori o demografskim tokovima hrvatskog narodnog bića i o poslijeratnim demografskim gubicima.

Tomislav Heres

RATNO GODIŠTE ZBORNIKA »POLJICA«

Šesnaesto godište zbornika »Poljica« (god. XVI., 1991., broj 16.), koga njegovi izdavači – župe Poljičkog dekanata – još uvijek skromno nazivaju Listom Poljičkog dekanata, priređeno je i tiskano u uvjetima obrambenog rata. Teškoga i krvavoga rata, u kojemu se – samo srcem i hrabrošću naoružana Hrvatska – bori protiv dobro naoružana velikosrpskoga imperijalističkoga napadača. Stoga su ovaj broj »Poljica« izdavači posvetili »hrabrim braniteljima hrvatske domovine«. O sudjelovanju Poljičana »u toj hrvatskoj krvavoj drami« govori se u uvodniku naslovljenu »S gorkim okusom rata«.

U ovom broju je objavljeno: povijesni radovi Jurja Marušića, Danka Vlašića, Milana Blažekovića i Tomislava Heresa; pjesme Anđelka Novakovića; uspomeničke zabilježbe dr. Ante Kadića; kronika poljičkih župa; prikazi i osvrti (autori prikaza i osvrta: prof. dr. Nedjeljko Mihanović, dr. Ante Kadić, Juraj Božidar Marušić, Mato Marčinko, Srećko Diana i Anđelko Novaković); o pokojnicima – slikaru Bruni Buliću (Tomislav Heres) i Stanku Vuliću.

Znanstvenom vrijednošću i izvornošću osobito se ističe rad Jurja Marušića *Sumpetarski kartular (Transkripcija i prijevod, i ubikacija lokaliteta).* Ovaj je rad prvi dio većega rada veličine jedne još neobjavljene knjige, naslovljene *Sumpetarski kartular i Poljička seljačka republika.* U ovom prvom dijelu svoga rada Marušić govori o postanku i nazivu *Sumpetarskog kartulara* (kratica: SK), o jeziku, pismu i transkripciji SK, o prijevodu SK, o novcu i mjerama u SK te donosi listu navođenih djela. Iza uvodnoga dijela dolazi transkripcija SK s usporednim prijevodom na hrvatski jezik, zatim ubikacija lokaliteta spomenutih u SK te povijesne karte ubikacije lokaliteta SK. Marušić je SK nazvao po lokalitetu uz more, nekada zvanu Selo, koji su Poljičani po crkvi sv. Petra »nazvali *Sumpetar,* i tako ga nazivaju do dana današnjeg, pa otud i naziv – *Sumpetarski kartular«.* Akademijino izdanje SK ima naziv *Supetarski kartular.* Neki za SK predlažu naziv *Kartular sv. Petra u Selu.*

O novosti i izvornosti svoga rada sam Marušić kaže ovo (vidi: Juraj Marušić, *Poljička seljačka republika i Sumpetarski kartular,* »Poljica«, God. XV., Gata 1990., br. 15., str. 10.): »Napisao sam veći rad pod naslovom: *Sumpetarski kartular i Poljička seljačka republika.* Prva, osnovna i obujmom veća polovina tog rada (»Sumpetarski kartular«) je vrlo kritična prema dosadašnjem pisanju o SK, posebno prema Mihovilu Baradi i njegovim sljedbenicima (V. Novaku, u prvom redu). Pri tome se oslanjam na pisce koji su pisali prije Barade, u prvom redu na F. Račkoga i njegove sljedbenike (među kojima najviše na I. Ostojića) – ali i na svoje vlastito istraživanje. Ta polovina moga rada sadrži: vlastitu *transkripciju,* koja se odnosi kritički prema transkripciji V. Novaka, pa *Prijevod* čitavog SK na naš suvremeni hrvatski jezik (SK je do sada bio preveden jedino na engleski jezik), te opsežan *komentar.* Ta polovina je gotova cjelina sama za sebe. Druga polovina (»Poljička seljačka republika«) je *dodatak* prvoj polovini, pionirski rad uočavanja veza SK s *Poljičkim statutom.*« Čitav svoj završeni rad Marušić je predao izdavaču još u lipnju 1988. Dok se ne pojavi knjiga, »Poljica« br. 15. i 16. bit će neophodan priručnik ne samo onima koji se bave poviješću Poljica nego i svima drugima koji se bave hrvatskom poviješću.

Rad Danka Vlašića *Neke vizitacije splitskih nadbiskupa poljičkih župa Duća i Zakučca u XVIII. stoljeću* dragocjen je izvor podataka kako za povijest vjerojatno najmlađih susjednih poljičkih

župa Duća i Zakučca tako i za povijest Poljičke kneževine.

U napisu Milana Blažekovića *Prilog hrvatskoj diplomatskoj povijesti iz doba rata 1941–1945.* riječ je o *Protestnoj noti,* koju je 11. travnja 1944. hrvatsko poslanstvo u Berlinu, po nalogu Ministarstva vanjskih poslova u Zagrebu, uputilo njemačkom državnom tajniku barunu Adolfu Steengrachtu von Moylandu u povodu pokolja nekih 400 Hrvata u Poljicima. Te su Hrvate poklali četnici, uz sudjelovanje njemačke SS-divizije »Prinz Eugen«. O toj jedinstvenoj hrvatskoj noti iz doba prošloga svjetskoga rata šira hrvatska javnost ne zna ništa. Nije bez vrijednosti, kaže Blažeković, osvrnuti se na tu notu, jer je ona i njena sudbina poučna »za prilike u kojima su Hrvati za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske živjeli i borili se ne samo za njezino održanje, nego i za njezino dostojanstvo kao države u obrani hrvatskog stanovništva prema i protiv svog najjačeg, i jedinog saveznika.«

U trećem dijelu svoje *Hrvatske povijesti od šestoga stoljeća prije Krista do desetoga stoljeća poslije Krista* Tomislav Heres upoznaje s rezultatima istraživanja Stjepana Krizina Sakača najstarije hrvatske povijesti. Sakač je mnogobrojna istraživanja o iranskom podrijetlu Hrvata ujedinio u jedan međusobno povezani sustav. On je prvi počeo dokazivati kako Hrvati potječu iz unutrašnjega Irana, iz stare ahemenidske Perzije. Rezultati Sakačevih istraživanja odjeknuli su i u svjetskoj iranistici. Sakačeva otkrića i pretpostavke te njegova teza (postavka) o iranskom podrijetlu Hrvata, budući da nisu objavljeni u knjizi a do njegovih objavljenih radova teško je doći, prikazani su ovdje iscrpno i sustavno. Za sarmatsku teoriju, koja izjednačuje Hrvate s iransko-medijskim Sarmatima, Heres kaže da se danas već pretvara u moguću tezu. Sve je više dokaza da su praoci današnjih Hrvata – staroiranski Hrvati – pripadali medijskom kulturno-uljudbenu i jezičnom krugu, kojemu je pripadao i tvorac *Aveste* Zarathuštra. Hrvatski narod bio je rasadnik iz kojega su se rasplodili svi oni narodi koje će bizantski Grci tek u VI. st. posl. Kr. nazvati Slavenima. U temelju svih današnjih slavenskih jezika je *prahrvatski jezik* (u znanosti pogrešno nazvan *praslavenski*). Taj hrvatski prajezik bio je zajednički jezik svih onih naroda i narodnih skupina među koje su došli medijsko-iranski Hrvati iz svoje medijskostaroiranske pradomovine.

Pjesme Anđelka Novakovića, potomka poljičkih kneževa, natopljene su dišajima poljičke zemlje i neba. Poznavali smo ga do sada kao pisca kritika, rasprava, bibliografija i eseja. Sada nam se otkriva i kao pjesnik, koji to nije samo prigodno nego po pozivu.

U zabilježbama pod naslovom *Izgon i povratak* dr. Ante Kadić piše o svojim *izgonima iz Jugoslavije,* kamo je – kao američki državljanin – dolazio po znanstvenu poslu. Ove zanimljive zabilježbe nemoguće je ukratko prepričati, pa ih je stoga potrebno pročitati. Uz Juru Kaštelana, spominju se u njima i druga poznata imena književničkoga, kulturnoga i javnoga života.

Kronika je kao i obično bogata podacima o životu (i smrti) poljičkih župa. Izdvojimo samo neke: popis poginulih, strijeljanih i nestalih iz župe Sitno Gornje u vrijeme II. svjetskog rata (str. 226–227), popis poginulih, strijeljanih i nestalih mještana Dubrave u vrijeme II. svjetskog rata (str. 230–231), otkriće nekropole ranoga srednjega

vijeka u selu Naklice (»materijalni ostaci svjedoče o pogrebnim ritualima i životu sedmog i osmog stoljeća, vremenu prvog naseljavanja Hrvata u ovim krajevima« – str. 240).

Pod naslovom *Od Poljica do Hrvatskoga Sabora* prikazan je životni put i djelo prof. dr. Nedjeljka Mihanovića, člana suradnika HAZU u Razredu za književnost, uglednoga književnika i znanstvenoga radnika, sada zastupnika u Hrvatskom Saboru. Dr. Ante Kadić osvrće se na knjigu Ante Laušića *Postanak i razvitak poljičke kneževine do kraja XV. stoljeća* (Split, 1991.), pohvalivši je zbog sadržaja, jasnog izlaganja, čitljivosti i »krasnoga hrvatskoga jezika«. O Laušićevoj knjizi pohvalno govori i Juraj Božidar Marušić, ne slažući se jedino s Baradinim zaključkom – za kojim se povodi Laušić – »da se (kao) vrijeme kralja Slavca moraju uzimati devedesete godine XI. stoljeća«.

Pod naslovom *Hrvatska smrt u slikarstvu Petra Mihanovića* Mato Marčinko piše o Mihanovićevoj izložbi slika i crteža priređenoj u prosincu 1990. u staroj Gradskoj vijećnici u Zagrebu. U ovom tekstu potkrala se (na str. 298, redak 7. odozdo) gruba tiskarska pogreška – umjesto *nadahnutim* tiskano je *nadobudnim* – čitava rečenica ispravno glasi: »Svojim nadahnutim slikarskim rukopisom zabilježio je on (Mihanović, nap. moja) i one sretne lirske trenutke između rađanja i umiranja.« U prikazu pod naslovom *Zemlja okrenuta prapočetku* Srećko Diana osvrće se na knjigu pjesama Anđelka Novakovića *Anđeli utihe u omjima razlike* (Omiš, 1991.).Svoj prikaz Diana završuje: »Parafrazirajući život u sebi, pjesnik ga okružuje samobitnošću vlastite lirske napetosti. Egzistencijalno nije ornament, već napor u samopotvrđivanju. (Ova) poezija zato i jest kruh naš svagdanji.« Anđelko Novaković piše o Juri Kaštelanu u povodu prve obljetnice Kaštelanove smrti.

U odsjeku *Naši pokojnici* Tomislav Heres piše *U spomen slikaru Bruni Buliću* (u tekstu na str. 306, 9. redak odozdo, umjesto *tridesetak pjesama* treba biti *tridesetak pisama*). Heres iznosi između ostaloga, da je veliki hrvatski slikar Bruno Bulić ostavio veoma zanimljive i književno vrijedne autobiografske zapise u kojima piše o hrvatskim slikarima i kiparima s kojima je dolazio u doticaj (Rendić, Meštrović, Becić, Kljaković, Babić, Miše, Dulčić, Hegedušić i dr.). Zapis *Post mortem Stanku Vuliću (1924–1990)* napisali su njegovi *Kolege iz Zavoda.*

Dva dana poslije diplomatskog priznanja obnovljene nezavisne hrvatske države, 17. siječnja 1992., u prepunu Zagrebačkom kazalištu lutaka 16. broj godišnjaka »Poljica« javnosti je »predstavio Poljičanin i književni teoretičar dr. Nedjeljko Mihanović« (»Vjesnik«, Zagreb, br. 15924, 20. siječnja 1992., str. 9). Tako su »Poljica« konačno izišla iz anonimnosti takozvanih javnih i društvenih medija. Ako su se u doba nekadašnjega propalog režima i spominjala u tim istim medijima, nisu to bile ni pohvale ni objektivna kritika nego napadaji zbog nacionalizma, klerikalizma i antikomunizma. Jedan od veoma rijetkih koji je u doba napadaja na godišnjak »Poljica« o njemu sustavno i objektivno izvješćivao u hrvatskom književnom časopisu »Marulić« bio je poznati pisac i književni kritičar Svevlad Slamnig.

Tomislav Heres

»DIVOTNOST SVAKIDAŠNJICE«

Zvonimir BUKOVINA: KUSTOŠIJANSKE MINIJATURE, Zagrebačka biblioteka 1, Azur-journal, Zagreb, 1991.

Tko je to ustvari prvi rekao u književnosti? Pa da: Stendhal! On je otkrio beskrajnu zanimljivost i veličinu malih, svakidašnjih životnih činjenica. Ulazeći u književnost i postajući predmetom njezina interesa one bivaju očuvane, osmišljene-postaju nam »via regia« da bismo ušli u ono što je nekad uz nas postojalo pa prošlo zauvijek. Tko su bili svi ti ljudi i njihovi događaji, koja im je bila svrha, koji smisao, kako smo se u njima formirali, što su nam poručili, itd...

Deficitarni smo književnim djelima u kojima bi upravo to malo i svakidašnje, zaboravljeno ili već nestalo ostalo u nama, jer je bilo dio nas, s pomoću njega smo se i formirali. Takva je netom izišla knjiga *Zvonimira BUKOVINE*, stanovnika zapadnog predjela Zagreba koje se zove KUSTOŠIJA, pa se i njegova knjiga zato naziva KUSTOŠIJANSKE MINIJATURE (Zagreb, 1991).

* * *

Prohujalo je dosta vremena od one vlasti koja nas je sve kao narod opustošila. Bijaše uvjerena kako će biti trajna. Represijom je sve postizala, ona na jednoj – a narod na drugoj strani, pa tko se snašao, dobro, a tko ne – zna se kamo. Bilo je uvijek onih mudrijih kojima mijenjanje uvjerenja nije bilo ništa, ali i onih kojima je poštenje bilo ono jedino što im je ostalo nakon rata, a s time nisu željeli trgovati. Zato su lutali Kustošijom, često kao njezino podzemlje i šljam. Supruga sovjetskog pjesnika Mandelštama, kojeg je ubio Staljin u svojim bezbrojnim logorima, govori u svojim uspomenama, da joj je još teže od činjenice da joj je muž nevino stradao, bilo ono što je morala slušati kada je već Staljin bio pao, a to je bilo otprilike ovako: pa nije sve tako bilo strašno. Bilo je doduše progona, ali moglo se živjeti, itd. Upravo takav jedan životni sustav muči i našeg Bukovinu kada ocrtava svoje male likove koje je sila nesmiljena vremena bacala amo tamo. Što je ustvari od njih ostalo, da li su ipak nešto ljudskosti uspjeli očuvati, jer ne smijemo zaboraviti da nam je sav taj moralni fond ušao i u postojanje i održavanje nove vlasti. Pisac je onaj koji sve to treba dovesti do vidjela, do svjetla.

Ovakve su knjige nadalje potrebne i zato jer su uopće na knjižnom tržištu deficitarne.

Svakidašnjica briše sve, sve nivelira, pa treba netko koji će sve to jednom zauvijek uhvatiti. I Bukovina je toga svjestan, gotovo da u posljednji čas opisuje svoju vjernu KUSTOŠIJU koja se u prošlosti, dok se naseljavala, pružala svojim zelenim livadama sve do Vrapča. Danas je to urbanizirana gradska četvrt, dio uže gradske jezgre, neodvojivi dio Zagreba. U prošlosti dakako, nije tako bilo. Naseljavao se ovdje svatko, netko je našao uvjete za život, netko je propadao pa se dizao, a netko je kao i uvijek, posve propao, tako da je s vremenom i ovo područje Zagreba dobilo svoje socijalno naličje koje veoma dobro poznaje naš Bukovina, a još ga i bolje opisuje. Nije da u toj i takvoj Dubravi nije bilo nikog i ničega. Tu je živio književnik i visoko obrazovani intelektualac Dubravko IVANČAN koji još uvijek nije dobio svoju ulicu. Znali ste ga svakog dana vidjeti kako s mnoštvom knjiga ide u

grad, kako se tada govorilo. I on je, premda pjesnički prozračan, imao neki sukob s bivšom vlasti, pa ga je to stajalo mjesta, a i svih mogućih šikanacija. Znadem da je oprostio svome kolegi iz srednje škole to što ga je potkazao komunističkoj organizaciji u školi da je nešto govorio protiv vlasti. Dubravko je bio udaljen s mature, a bio je skroz odličan učenik. Bio je to za njega šok od kojeg se nije nikada oporavio. A mrziti nije znao.

Pričam sve to zato jer je upravo u tom stilu pričao i ispričao nam pisac sve ono što treba znati o njegovoj Kustošiji. Bilo je u njoj među poštenim ljudima, šljama svake vrste, napose se on pojavio onda ako ga je vlast stimulirala. Pojaviše se javne kuće, dostavljači, šverceri, udvorice i korupcionaši koje je bivša vlast tolerirala jer ih je trebala. Ali narod je na njih često gledao tako da im je znao proreći njihovu sudbinu. Stvarao je svoje misli i svoje izreke koje kao da su ga trebale zaštiti od ljudskog gada i taloga. Jedna je takva bila: *pravednici uvijek mirno žive, opaki nemaju sna.* Jer bilo je ljudi koji su ostali neuzdrmani u svojim idealima unatoč pritisku i progonima. A onda su se mijenjala vremena, život je opet činio svoje. Mladi nadobudni podržavači bivše vlasti su odjednom ostarjeli i kao takvi odmah i zaboravljeni, jer nema većeg zaborava od onog kojeg nam donosi ideologija koja ne priznaje zagrobni život.

Tako se, priča nam Bukovina, dogodilo upravo s jednom Kustošijankom, jakom političkim ličnošću koja je doživjela svoj pad. Bila je strah i trepet svima koji nisu htjeli ići na izbore. prijetila im se deložacijama i svim drugim vrstama dostava, kao da je uvijek vlast bila iza nje. Nekad je bila a nekad, već po potrebi, i ne. Vodila je i javnu kuću, novu mogućnost za dostave raznih vrsti, pa i za ucjene, mito itd. Sve je išlo glatko, sve dotle dok jednom ne dođe kraj njezinu sinu koji bijaše kao i ona, ali koji je zaglavio kao neprijatelj na Golom Otoku.

Takvih je sudbina posvuda u ovoj knjizi.

S druge strane bilo je i onih koji su svoju dobrotu čvrsto vezali uz patnju vlastita naroda, dosegavši tako vlastitu slobodu davno prije od ove prave koja nam je došla nakon izbora. A kako se takva sloboda postiže? Jednostavno samozatajom, spremnošću da živimo slobodnim životom čak i onda kada smo svjesni da on nije za nas; ne tražimo ni od koga ništa, privilegije su nam strane, ali zato nam je srce otvoreno k svakom onom koji je kao mi. Mi naprosto možemo slobodu našeg naroda dosegnuti već tada. Ono što je došlo kasnije samo je potvrda svemu što smo prije učinili.

»Pravednici mirno žive, opaki nemaju sna«, kao odgovor svemu tome dodaje Bukovina. Zato, kaže pisac, *dobar čovjek 'nigdar nestal ne bu'*. On uvijek ima što reći svima nama, on uvijek stoji na braniku svega ugroženog. Dok *»bagaža iščezava i prije smrti«*.

* * *

Sve te male istine otkriva nam sigurnom rukom u ovoj knjizi njezin autor Bukovina. Ima tu i osuda i nepopuštanja nepravdi i zloći, ali ima i blaga i sjetna bunta jednog Lojzeka »Očenašeka«, koji hoće prkosno javnost na sebe upozoriti, ma koliko beznačajan i neprimijećen bio.

I na kraju poruka nakon svega što nam je ova knjiga donijela:

»duboko diši i budi zmiren...«,

možda je to jedini lijek za sve ono što ne možemo oko sebe izmijeniti i što će

jamačno uvijek postojati i u najpravednijim društvima.

Juraj Lončarević

UZ DRUGI BROJ ČASOPISA »SPECTRUM«

Ovih dana u našoj se periodici pojavio drugi broj »Spectruma«, mjesečnika koji uređuju i sastavljaju studenti teologije iz Hrvatske i iz svijeta. U svojih pet rubrika (Naše teme, Ljudi i događaji, Razmišljanja, Osvrti, Prikazi i Darovana riječ), »Spectrum« donosi niz priloga o aktualnostima naših teoloških i crkvenih zbivanja.

Tako u tematskom članku broja, »Mistika i putevi k nutrini«, s. Lucijana Kraljević nastoji osvijetliti neke kršćanske putove koji vode u nutrinu. Anto Gavrić, redovnik-palotinac piše o susretu vjere i znanosti. Bogoslovi Nedjeljko Pintarić i Krešimir Žinić objavljuju poduži razgovor s fra Smiljanom Berišićem, franjevcem koji je preživio vukovarski egzodus. Opis tradicionalnoga susreta studenata teologije dao je Zdenko Perija. Don Ilija Drmić zabilježio je svoja zapažanja s dviju nedavno održanih izložbi bogoslova Stanka Pavkovića. Dva razmišljanja potaknuta našom ratnom stvarnošću zabilježili su Mario Stanić i Jure Zubović. Franjo Podgorelec piše o povijesnom trenutku rođenja Kristova, u svjetlu pravoga mesijanizma. Svoje promatranje ljudi i susrete s njima opisala je s. Celestina Vidak, u članku »Moj i njihov Bog«. »Jezik i sudbina čovjeka, sudbina naroda«, prikaz je novoobjavljenog »Razlikovnog rječnika srpskog i hrvatskog jezika« Vladimira Brodnjaka. Napisali su ga Robert Šreter i Božidar J. Tenšek.

Uz ime dr. Ivana Goluba vezana su mnoga izuzetna teološka i pjesnička ostvarenja. Osvrt na knjigu »Homo imago et amicus Dei«, koju je povodom njegova šezdesetog rođendana objavio Papinski hrvatski zavod sv. Jeronima, napisala je s. Marija Pehar. Na stranicama »Spectruma« redovito se mogu naći pjesnički pokušaji studenata teologije.

Iz broja u broj »Spectrum« pokazuje zrelost teološkoga i žurnalističkog djelovanja, te je vrijedan doprinos suvremenoj periodici u nas.

Ljerka Polegubić

NEUZDRMANO POVJERENJE U POETSKU RIJEČ...

Đuro VIDMAROVIĆ: KORACI, izabrane pjesme, Biblioteka »Kvadrat« Zagreb, 1992.

Nema toga čovjeka koji bi me mogao uvjeriti nakon čitanja ove poetske zbirke našeg Đure VIDMAROVIĆA (KORACI), da se, unatoč svemu, ne isplati više biti čovjekom.

Jer ono što nam ovaj pjesnik pruža svojom poezijom svijet je odanosti i povjerenja u sve ono što nas u ovom životu okružuje – nama već toliko uzdrmanim u svemu.

ĐURO je naprosto takav čovjek! Unatoč svemu što je u životu doživio, a o čemu svjedoči i ova njegova poetska zbirka, on je ostao NEUZDRMANIM ČOVJEKOM – plemenito odanim svemu dobrom!

ĐURO je uostalom takav i u svemu što čini. Svemu se predaje bez suzdržaja i računa, on naprosto vjeruje u sve što čini i u učinak toga u nama.

Na tim krilima počiva i ova njegova poezija!

I upravo zato postoji u ovoj poeziji neki čudesan PROTOK do najdubljih sfera pjesnikove nutrine i intime. Do njegova srca i duše. On se protoku posvema predaje, crpi iz njega svu svoju snagu i to nam onda predaje u obliku ovih pjesama što su pred nama.

Pritom se Đuro ne boji ničega. U njemu je sve toliko neočekivano i nepatvoreno, da to ne mogu prigušiti ni neki poetski tonovi koji bi nas mogli uputiti i na neke Đurine poetske uzore. Ali ti uzori nisu ĐURO – koji je sâm, svoj i samosvojan!

Svemu onom prepoznatljivom u njegovoj poeziji ĐURO se suprotstavlja svojim vlastitim povjerenjem u ono o čemu piše, vjerujući pritom i u učinak svoje poezije u nama.

Đuro je naprosto trajno zaokupljen tim procesom u sebi. On nema potrebe a ni vremena da razmišlja o tome kako će biti prihvaćen u drugih koji i onako mogu živjeti bez poezije.

Zato sve one koji nemaju sluha za Đurinu osjećajnost i dobrotu može njihov put odvesti na područja koja nemaju nikakve veze s ovom poezijom, koja će i nadalje egzistirati u srcima svih onih ljudi koji nisu u sebi posve ugušili sposobnost da se priklone ovakvoj vrsti poezije kao potrebi svoje vlastite duše.

U toj okrenutosti spram sebe Đuro pobjeđuje sve u sebi i oko sebe, pobjeđuje i nas koji smo sve spremniji držati da su trajne vrijednosti ljudskog života i našeg življenja toliko ugrožene da se više neće moći ni obnoviti.

A ova nas poezija, nasuprot tome, upozorava da se isplati biti odan, dobar i povjerljiv, da treba vjerovati u život i u ljude, da je to jedini način da sebe i svoj narod moralno obnovimo.

Tu se nalaze izvorišta Đurine poezije i njegove potrebe da nam poetski govori.

On nam se stalno javlja poetskim strujanjem svoje duše. I to u doba kada su ljudi oko njega svemu drugom sličniji nego onom što se zrcali u njegovu poetskom biću.

Zašto je to tako, naravno da odgovora nema, ili se on ipak nalazi u ovim spontanim i naivnim treperenjima Đurine čiste duše.

U svijetu što ga je stvorila njegova poezija on se najbolje osjeća. Taj nam svijet, otkriven u njegovim stihovima, nameće trajnu upitanost, o smislu svega oko nas.

Odgovor nalazimo i u tim tapiserijama Đurine duše...

Poezija im je samo vanjski izraz!

Ona nas želi učiniti onim što više nismo, a što njezin tvorac jest: prozračan, lak, utješen i obgrljen svime o čemu pjeva. Nama ne ostaje drugi put do svega toga nego da čitamo ovakve stihove:

Doveo sam te do ruba šume
i do našeg tijela.
Trave su cvjetale.
Latice su lebdjele poljem.
Tvoja kosa je mirisala na poljsko cvijeće.
Bili smo zavjet, sumrak i trava.
Ostala si nadahnuće,
vječnost,
ikona.

Juraj Lončarević

U DOBAR ČAS

Josip Bratulić: »Izazov zavičaja«, Čakavski sabor, IKG »Grozd«, Pula, 1990.

»I kod nas je prva i najveća nepravda koja nam se čini što je naš hrvatski jezik protjeran odasvud, gdje bi imao po pravdi i pravici gospodovati i prvo mjesto zauzimati.« Ove Dobriline riječi objavljene prije 121 godine u prvom godištu »Naše sloge«, a citirane u šestoj od 12 rasprava iz književne povijesti Istre, glavni su uzrok ovome osvrtu na neveliku knjigu J. Bratulića – knjigu što je zaslužila i stručni književno-povijesni osvrt, što će vjerojatno učiniti pozvaniji za taj posao.

Ovdje je želja prikazivača da u času kad se počinje naslućivati topot »istrijanskih jahača kozâ«, često i dobronamjernih, ali (možda i nehotice) i u službi mračnih sila, ne samo autonomaških nego i mnogo gorih što stoje u pozadini, upozori na štivo što implicitno stavlja Istru onamo gdje ona jest, i gdje treba da bude, u samostalnu Hrvatsku. Toga posla valja da se lati svak iole sposoban, prvenstveno pak »naši vredni istrianski otačbenici« (A. Starčević u predgovoru »Razvoda istrianskoga« iz 1852. godine). U tom cilju vrijedan je preporuke ovaj »Izazov zavičaja«, uza sve svoje druge dobre strane, pa i manje dobre. U tom smislu pozdravljamo Bratulićev izraz »uzmorski prostor«, koji nam pokazuje i dokazuje nepotrebnost sve raširenije upotrebe »priobalja«, a u starih se autora kojima se Bratulić bavi nalazi i pregršt riječi koje su šutke izbačene iz hrvatskog jezika.

U Ante Tentora (njemu je posvećen 9. esej u toj knjizi) nalazimo toponim *Pulj*, što nas podsjeća da smo do »jugoslaviziranja« našega nesretnog hrvatskog jezika taj grad tako službeno zvali. Slovenci ga tako nazivaju i danas. U raspravi o Jakovu Volčiću Bratuliću piše, ispravno a danas nažalost neuobičajeno, pridjev *puljski*. Podsjetimo se da nam gotovo pola stoljeća nametahu Brione umjesto Brijuna, da je stari Črvar dobio nehrvatski, a zapravo i netalijanski, naziv Červar Porat – evo razloga za zabrinutost. Možda manje za zabrinutost, nego za želju da se popravi što se popraviti dade. Upravo da se popravi onaj pridjev u superlativu u raspravi »Hrvatski književni jezik – sredstvo i cilj Dobriline društveno-nacionalne borbe u Istri«: »... jezik najbrojnijeg, *najobespravljenijeg* dijela istarskog stanovništva«. Prema Bratuliću krivi su i naši ljudi, jer su zaslijepljeni i neobrazovani, jer su kratkovidni (a dio takve kratkovidnosti i danas srećemo u naših ljudi). Misli li autor pod »našim ljudima« istarske Hrvate, ili i šire, prilično je svejedno, jer Hrvati su poznato dobrodušni, a dobrodušan i kratkovidan su braća (ne bih upotrijebio onaj grublji izraz što ga puk rabi!).

Knjiga koja ima i svoje znanstvene vrijednosti (kolike su ostavljavam pozvanijima da presude, nu imena recenzenata, M. Tomasović i M. Šicel, dovoljno govore), ali i ne male popularizatorske. Izaziva i poneke nedoumice: čemu još 1990. rečenica poput ove: »Črnjina *Kulturna povijest Hrvatske* prvi je pokušaj u nas da se sa suvremenih, marksističkih stajališta procijene temeljni, plodni tokovi hrvatske kulture i da se uoči polivalentnost kao osebujna crta hrvatske kulturne prošlosti«! Također kad autor govori o klerikalizmu u Istri (a nesumnjivo ga je bilo, da li baš u značajnijem omjeru, stvar je proučavanja), nije jasno je li baš riječ o pravom klerikalizmu ili o onome što ga »napredna misao« pridijevaše i onome što bi se

teško klerikalizmom moglo nazvati... Nu sve su to sitnije zamjerke prema prethodno navedenim koristima edicije što ju je veoma uspjelo opremio Armando Debeljuh.

Sjeverna Hrvatska, a i njen južni dio, onaj istočniji, nema baš mnogo prilika da pobliže upozna Istru, stoga knjiga izvanredno dobro dolazi i za upoznavanje poluotoka koji je nama sjevernjacima jedva poznat – bar sve dok nije odigrao golemu ulogu zbrinjavanja prognanika, pokazavši da nema samo zemljopisni oblik srca nego i veliko srce.

Za štioca zainteresirana za knjigu evo i naslova pojedinih rasprava: Glagoljica i ćirilica u Bohoričevoj gramatici, Stipan Konzul Istrijan, Književno-jezične osobine Glavinićevih djela, Josip Voltić, Jakov Volčić među hrvatskim preporoditeljima Istre, Jakov Volčić i glagoljica, Hrvatski književni jezik – sredstvo i cilj Dobriline društveno-nacionalne borbe u Istri, Mladenački dramski pokušaj Matka Laginje, Ante Tentor, Viktor Car Emin, Između znanosti i umjetnosti – Mirkovićeva slika Matije Vlačića Ilirika, Pjesnik Zvane Črnja. Već samo ti naslovi govore o izvjesnu bogatstvu jedne naoko uže tematike.

Ivo Slaviček

POETSKI OKUS TRANSCENDENCIJE

Adolf Polegubić: »Korablja«, Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb 1991.

Pripadnik duhovno usmjerene struje suvremenog hrvatskog pjesništva, Adolf Polegubić još jednom zbirkom upotpunjuje opus svoje transcendentalne poezije.

U pedeset četiri naslova nazire se prožetost dubljim značenjem svega čime je okružen, te dijalog s višim, onostranim: hram, raspelo, egzodus, postojanje, stvaranje, – tematske su riječi njegove poezije. Svojevrsna poetika naslova daje ovoj poeziji gotovo meditativni značaj. Naslovi upućuju na biblijsku i zavičajnu toponimiju Polegubićevih stihova: već spomenuti hram i Kalvarija, raspelo, kamenjar, moj krajolik, voćnjak, pašnjak i sl.

Pred nama je poezija duboke religioznosti. Svoj odnos prema višoj stvarnosti pjesnik izražava izravnim obraćanjem – poput meditativne molitve: »ti-beskraj« (Luč, str. 9); »tražio sam te / i našao te u sebi« (Hram, str. 12); »nisam te zaboravio / svaki moj dah i misao / s tobom je / ako te ponekad zatajim / ne sudi« (Ulica, str. 13); »krvario si u tramvajima / ostao si / znaš da postoje« (Kalvarija, str. 15); »pošalji anđela svoga / neka dojavi / da jesi« (Ljubav, str. 16); »došao si / s Davidovim ključem« (Ključ, str. 17) itd. Odnos je to povjerenja prema Stvoritelju koji mu je podario očinsku ljubav i zaštitu.

Dvojnost prolaznosti naspram vječnoga iščitavamo kao tematsku odrednicu pjesama: »kad jedanput zaključaš / kad jednaput otključaš / vječnost naspram vremenu« (Ključ, str. 17); »između života / i vremena // kao list / na dlanu // treptaj oka / za beskraj (Oko, str. 36); »pogledam / već ga nije // zastanem / već je u meni« (Trenutak, str. 40); »kist beskraja / u oku« (Kist, str. 41) i sl.

Unutar toga dualizma jest stalno kretanje, pokretljivost duše koja poznaje svoje ishodište i zna svoj uvir: »ti beskraj i ispred i iza« (Luč, str. 9); »vratio si me izvoru // dalekom moru otječem« (Tečem, str. 21). Na tom putu promatra, voli i stvara: »Gledam more« (Bijeg, str. 61) »vidikom svojim / gradim

beskraj« (Dar i uzdarje, str. 42); »ljubim« (Iskon, str. 52) itd.

Polegubićeva poezija jest poezija nade. Svjedoče o tome stihovi prožeti svjetlošću, susretom, djelovanjem, osmišljenošću života. Na osobit način nadu raspoznajemo u pjesmi zavičajnog naslova »stado i trave« (str. 25)

»ti si s nama
da se ne osamimo

da ne postanemo
stado izgubljeno«

Domoljublje je također bitno prisutno u zbirci »Korablja« i to na suptilan, nenametljiv i duboko proživljen način. Ono se izriče ljubavlju prema obitelji, dalmatinskom ozračju iz kojega je ponikao, iz molitve za opstanak naroda kao cjeline (v. stado i trave, očeva oporuka, molitva s kamenjara).

Ništa se ne doima tako duboko kao dostojanstvo čovjeka, njegova uspravnost pred Stvoriteljem i bližnjim, prepoznavanje sebe kao bića koje ima svoje ishodište, čiji životni put ima smisla jer ljubi i stvara. Čovjek, ma gdje rođen, stvoren je iz zajedništva i za suživot. Njegovo je postojanje plodno i plodonosno, s njim je sigurnost da su mnogi prošli isti put, u nastojanju da ostave iza sebe trag ili bar mali val u oceanu postojanja. U težnji za ostavljanjem svoga pečata, ne straši se poraza, boli ni nezaštićenosti. Svjestan je da mora učiniti svoj korak sam, da se mora izviti ispod sigurnoga krila zaštite, topline i pažnje koju uživa (v. »koraci«). Iz izvjesnosti poznatoga, osjeća stvaralački zov k još neotkrivenom (v. »Iskaz«) Svjestan dubokoga stvorenjskoga određenja, moli za iskorak u još neproživljeno (v. »nevidljiv«) Svu bol i tupost samoće ispjevao je u »bijegu«:

između stražara i noći
stojim sam
kao velika budala

i gledam more

(str. 61)

Ipak, samoću priznaje kao nasušnu plodnost svoga stvaranja (v. »bljesak«)

Polegubićeva zbirka »korablja« svjedoči o ozbiljnosti i dubini i ide korak dalje u odnosu na prvu zbirku »Pripadati«. Napominjemo da su recenzentu ove knjige bili Svevlad Slamnig i Anđelko Novaković, dok je predgovor napisao Božidar Petrač. Ivan Grgat, akademski slikar, izradio je ilustraciju na koricama koja ukratko ocrtava bit Polegubićeve poezije dane u ovoj zbirci.

Završit ću svoje razmišljanje o ovoj vrsnoj zbirci lirike mladoga Polegubića citatom iz predgovora, koji je napisao Božidar Petrač: »Pred nama je suptilni lirski svijet pjesnika kao raspoznatljiv znak duhovnosti čije temelje treba tražiti u prihvaćanju egzistencije kao dara i darovane milosti«.

Lj. P.

NA KRAJU CRNOG TUNELA IPAK SVJETLO...

Željko Hell: »Za križem – Priča o naravi«, Split 1991. Izdanje zbornika KAČIĆ, niz »Riječ«

Inter arma silent Musae...

Da, među oružjem umjetnost doista stane, Muze spuste glas, zašapću i zašute, jer, umjetničko je djelo upravo poput živoga bića, ne egzistira ukoliko nema vlastitog okruženja što mu daje impuls, život i smisao. Inače, gasi se; prošapće, zašuti i trne.

S ovoga bih aspekta govorio o ovoj knjizi, o njegovu autoru. Knjiga je tiskana uoči samoga rata, a izgledalo je, konačno u sretno vrijeme, baš kao da je naše proljeće. Tako je ta zla kob šutnje i nadalje prikovala na dno ovoga autora, na dno šutnje jednoga okruženja koje ga gasi.

Iako je ovo za javnost već njegova treća knjiga, njegova su prva dva tiskana rada bila prosto prešućena iako se ne radi o maloj kvaliteti. Ništa neobično za ono naše tužno doba. (Iznimka je »Glas Koncila«, gdje su prikazi objavljeni.)

Izdavačka naklada splitskih franjevaca u okviru svojega Zbornika KAČIĆ svojom novopokrenutom edicijom NIZ: »Riječ« predstavlja Željka Hella čitalačkoj publici njegovim romanom; »ZA KRIŽEM – Priča o naravi«.

O sadržaju teško da bi se išta ovako moglo reći. Iako je priča jasna i čista, čitanjem postaje sporedna, jer tu počinje poniranje u jednu čisto mističnu dimenziju. Prema izdavaču i prema samome naslovu »Za križem« može se steći utisak kako je to sakralna tema, ali nije. Čisto je svjetovna, iako prodire u »sveto«.Svojedobno reče Živko Kustić: »Možda bi s Hellom trebalo načiniti intervju. Pitati ga je li teist i panteist?... to iz knjige nije baš razvidno...«. (XII. karta Tarota, *Glas koncila,* 4. svibnja 1980.)

Kada čovjek pročita ovu njegovu zadnju knjigu, shvati da se preko sadržaja nešto prelijeva, pa tek onda za čitatelja prava priča počinje u njemu samome, uvukla ga je i on nastavlja lovom u sebi samome, nastavlja traganje u vlastitoj svojoj crnini, jer crnina je za autora tek mračni prolaz, tunel, a na kraju je ipak Svjetlo. Završio bih citatom iz njegova romana:

»Otada je svakoga dana moju kuću nadlijetao bijeli galeb, a ja sam kroz prozor gledao bijeli putnički brod. Nestala je slika mojega crnoga broda. Jasno, sjećam se sviju svojih putovanja, ali se više nisam ničega bojao, ništa mi nije prijetilo, za ničim nisam žalio, jer zbilo se ono što se baš i moralo dogoditi... Tako se u mojoj nutrini rastopila slika crnoga broda što plovi sumrakom tamnom morskom pučinom u neki nepojmivi nedogled.«

»Te mi je noći postalo jasno... Morao sam doći do dna.«

Božidar Matić

IVO KLARIĆ: »KRAJNJE VRIME«

Školske novine, Zagreb, 1989.

Evo, konačno, knjige-sugestije i piscapandana Miljenku Smoji. Koliko god ova rečenica bila pomalo provokativno intonirana, u njoj je talog sveg iskustva koje je desetljećima dopuštalo (a dopušta i danas!) jednoj strani da iživi sve svoje mogućnosti, dok je druga strana strpljivo u se akumulirala spoznaje i brusila pero za slojevito iznašanje trudnih stečevina mûka i samovanja.

Iz jednog kuta Smoje postiže kontraefekte dajući malo, a ubirući mnogo – i sve to igrajući se u maniru djeteta, koje, sjedeći na žalu, presiplje s dlana na dlan, dok Ivo Klarić mirom starog mandarina, zagledan u krvavi suton, domišljava svakodnevicu nevinošću dječaka upitanim jednostavnošću izbora riječi, a dubinom odgonetke. Naglašavam: Klarić je Smojin pandan oslikan u sljedećem: Smoje se igra riječima, zapravo provodi autopsihoterapiju tretirajući moral izvorom besprimjernih

ironija i bizarnosti, dokle Klarić poštuje život prilazeći mu s neranjenog boka – očima i dušom dječaka. Dok Smoje sklada lakim notama, Klarić u šutnji osmišljava i egzistencijalistički prilazi esencijalnome u čovjeku kroz svakodnevne priče i upite.

A zbir zrnja pitanja i zapitanih odgovora, pod općim nazivnikom »Krajnje vrime«, najslikovitije će mahnuti maramicom smojevštini i pružiti ruku Klariću za sve odstajane cijene jobovske strpljivosti i vjere u pravedan zamah mača Iustitiae.

Ova je knjiga svojevrstan solilokvij duha i razuma u kojemu paradoksalno izmireni na razini eoipsizma nuđaju sekret curriculuma vitae svakome tko se prepozna u Klarićevu raspeću između zahtjeva tijela i potrebe duha.

Klarić neuvijeno udara po pritajenome u čovjeku koje prigodimice tako snažno izbija na površinu da jednostavno ne odolijeva a da ne zabilježi opažaje. Tako naglašeni sofisticizmi bivaju ogoljeni radoznalošću dječaka te iskustvom njegova kroz patnju dozrela oca.

Ova su iskustva ispisana čudesnim spojem idioma dijalekta i književnog jezika, a sve u namjeri ostati u vezi s Izvorom ne odričući se pritom uvira u suvremene civilizacijske tokove i zahtjeve.

Ivo Klarić svoje namjere ostvaruje nenametljivo i galantno, s puno obzira i suptiliteta za tihost, a prodornost. Stoga je ova njegova knjiga izvjesni brevijar odgonetanja svakodnevice u cijeloj snazi govora tišine i molitava nedirnute prirode.

Mario Bilić

ZAISTA: U PRAVI!

Tatjana Goričeva: »Jobove kćeri«, Knjižnica UPT, Đakovo, 1990.

Naziv knjižnice »U pravi trenutak«, koju uspješno i samoprijegorno vodi već cio niz godina vlč. I. Zirdum iz Đakova (Đakovačkih Selaca), uvelike je opravdan baš knjigom ruske novoobraćenice Tatjane Goričeve. Knjiga, u nas objavljena gotovo prije dvije godine, tek sada, poslije raspada »moćnog i bratskog« Sovjetskog Saveza, pokazuje zorno što je sve tinjalo u duši ruskog čovjeka, prvenstveno »tri stupa doma«, ruske žene. Ako je fatimska poruka upozoravala na radikalne promjene u »crvenom carstvu«, Goričeva nam razjašnjava dubinu i čistoću podzemnih voda koje briznuše na površinu onda kad i najupućeniji kremljolozi Zapada to nisu ni naslućivali.

Knjiga dolazi nama Hrvatima baš u pravi trenutak i da se uvjerimo u vrijednosti pravoslavnoga kršćanstva, posebice u njegovu duboku štovanju Bogorodice. Time posredno i u ne samo potrebu ekumenizma, na što nas uporno potiče sv. otac Ivan Pavao II., nego i njegovu mogućnost. Tako reći svaki nas redak Tatjane Goričeve uvjerava kako istinsko pravoslavlje ne valja poistovjećivati s »amfilohijizmom« i »lukijanštinom«. (Bože daj da se to promijeni do izlaska ovih redaka!).

I još nešto: Goričevoj, protjeranoj prije više od desetljeća iz SSSR-a, uspjelo je proniknuti i u sve zamke zapadnog ateizma, koji si ne pridijeva naziv »borbenog« nego je više samozadovoljan, a borbenost se ponajvećma iskazuje u feminizmu. Prema autorici, za istinsku je vjernicu feminizam manje zabluda, a više kucanje na otvorena vrata. Da se ta »otvorenost« ne vidi, krivica je na mnogo strana: »od muškog egoizma, pa do ženskog hedonizma (ne samo ženskoga!). Nadvladavanju svega toga pridonosi veoma jednostavno, ali ne manje zahtjevno »da« Bogu. Što je u potpunosti ostvarila samo Marija, ali u manjoj, pa ipak dovoljnoj, mjeri moguće je svakoj ženi – kako navodi Goričeva.

U smislu prenošenja bitnih misli, dubine razlaganja i osnovne terminologije – knjiga je dobro prevedena. Ali bez dubljeg osjećaja za hrvatski jezik. Neke stvari, kao što su »nakon što« umjesto »pošto«, pa »zato jer« umjesto »zato što«, bile bi i za prešućivanje, neke kao »nemogućno«, »haotičnije« možda idu »na dušu« slagaru odnosno korektoru ali ima i gorih primjera. Npr. nerazlikovanje koji-kojeg (neživo-živo), posebna »strahota« miješanje je radi i zbog, čime se potpuno mijenja smisao, obilje rusizama što nam ih nametaše nesretna zajednica s istokom. Rusizmi su to zagonetniji, što knjiga nije prevedena s ruskoga, nego s njemačkog! Stoga se nadasve čudimo i izrazima kao beznadežan, zvanični, bioskop. Nažalost tu su i oblici prezimena kao što su Voznesenskaja, Florenskij, Dombrovskij. Jasno: s posve nepotrebnim »-ja« i »-j«. Zanimljivo je da oni koji tako prenose ruska prezimena, neće nikada napisati Dostojevskij niti Čajkovskij, što svjedoči o pomanjkanju razmišljanja pri prevođenju, vjerojatno i prevelikoj hitnji. Ne želim te retke uputiti kao osobnu zamjerku, pa ne navodim ime prevoditeljice. Ali marljivom g. Zirdumu preporučio bih lektora. Šteta je da se vrijedna izdanja knjižnice UPT toliko međusobno razlikuju. Unatoč toj zamjerki, knjigu toplo preporučujem. Ne samo ženama!

Ivo Slaviček

ESEJI AKRIBIJE, DUHA I NACIONALNE SAMOSVIJESTI

Frano Čale: »Usporedbe i tumačenja«. Matica hrvatska Ogranak Dubrovnik, biblioteka »Prošlost i sadašnjost«, urednik Miljenko Foretić, Dubrovnik 1991.

Svaka nova knjiga Frane Čale obogaćenje je naše kulture. Ova koja mi je danas na stolu nema nikakva predgovora ni pogovora, a ni bilješke o piscu. Sav joj se prateći aparat svodi na kazalo imena i na fusnote. Prvi je esej posvećen pravniku i pjesniku Cinu Sigibuldiju da Pistoja (1270-1336), jednom od bezbrojnih talijanskih lirskih pjesnika čije je djelo imalo plodnih odjeka u hrvatskoj kulturi. Autor analizira razne hrvatske prijevode Cinovih stihova. Upozorava da je u dva izdanja naše poznate antologije svjetske lirike Cinova vrijednost predimenzionirana. – Slijede četiri eseja posvećena Marinu Držiću, velikoj temi F. Čale. Pokazujući da su Držić i Petrarca utkivali poznate poslovice u svoja djela Čale navodi primjere iz *Kanconjera* i iz *Dunda Maroja*, prvospomenute kadšto u malko nategnutu prijevodu, valjda da bi se teza o zajedničkoj preferenciji talijanskog i hrvatskog književnika za utkivanje poslovica bolje potvrdila *(ma spesso nella fronte il cor si legge* = no često čelom riječi srca stoje; moj kontrolni doslovni prijevod: ali se srce često čita s čela).

Naši su stari Anconu, glavni grad talijanske pokrajine Marche, zvali Jakin, te je od toga imena načinjeno i dosta izvedenica, koje su ušle i u narodnu pjesmu, da se o umjetničkoj književnosti i ne govori. Naš slavni italijanist Deanović služi se imenom Jakin i u znanstvenim tekstovima. Zbog svih tih razloga Čale je u ovoj knjizi poseban članak posvetio književnim tragovima Jakina.

U sljedećem radu Čale nas informira

da je jedan od brojnih dopunavatelja Gundulićeva *Osmana* bio i Stonjanin Branko Angeli Radovani (1878-1962). Dopjev je izišao u časopisu »Dubrovnik«, dvobroj 3-4, 1989. Broj stihova Angelijeve dopune premašio je veličinu svih dosadašnjih, pa i Mažuranićeve. Doduše vrijednost dopune ne može se mjeriti brojem stihova, ali oni svjedoče o dopunjačevu trudu i oduševljenju.

Sljedeći esej znači usporedbu između komedije *dell'arte* i hrvatske komedije sedamnaestog stoljeća u Dubrovniku, a zatim slijede dva rada posvećena Goldoniju. Zanimljivo je i važno da su likovi u Goldonijevoj *Dalmatinki* i naši ljudi (Zandira i Radović), ali to dosad nije izazvalo većeg angažiranja naših italijanista. Čale misli da se našim učenjacima nije dalo govoriti o mletačkom rodoljublju Dalmatinaca, kakvo naizgled izbija iz Goldonijevih stihova. Međutim, bitno je da je Goldoni prvenstveno htio prikazati karakter i junaštvo naših ljudi (kao konstitutivne dramske komponente toga djela), dok, kako kaže Čale, slavljenje mletačkog Lava djeluje kao usputni element političke naravi.

Zatim čitamo esej »Ugo Foscolo i odjeci njegovih djela u Hrvata«. Foscolo (1778-1827) dio je djetinjstva proveo u Splitu, pa je poslije dalmatinski svijet evocirao s naklonošću. Izravne susrete s Foscolom imali su naši ljudi Stratico i Kreljanović. (Vidi o Stratiku u nedavno izašloj knjizi T. Macana »Susreti s hrvatskom Kliom«). Prvi hrvatski prijevod Foscolova remek-djela *Grobovi* pojavio se u *Vijencu* već 1869. iz pera I. Trnskoga. Kasnije su *Grobove* prevodili Vladimir Vežić, Stjepan Buzolić i još nekoliko naših ljudi, pa i sam Čale, koji smatra poželjnim da se ostvari ponovni ulazak U. Foscola u hrvatsku kulturu u modernijoj interpretaciji. – Slijedi Čalino razmatranje o pojmovima »gospar« i »skladnost« u dubrovačkoj književnoj tradiciji, te o odnosu talijanske metrike i hrvatske poezije (na primjeru »Lapadskih soneta« Iva Vojnovića).

U pretposljednjem eseju autor se vraća na danas zaboravljenoga književnika Frana Angelija Radovanija, inače diplomiranog studenta bečke Umjetničke akademije i značajnog karikaturista. Knjiga završava esejem »Stariji hrvatski pisci u Matoševu književnom obzoru«, gdje nam autor pokazuje kako Matoš nije samo dokazivao da su u razdoblju humanizma i renesanse duhovno ukorijenjeni i suvremeni književnici nego je i direktno preuzimao u svoje »pejzaže« književne slike starih pisaca. Opisujući prirodu iz *Samobora* (IV, 97) Matoš govori o istom i istim riječima kao i Marulić u stihovima 1800-1801 iz Libra šestog *Judite*. Matošev esej *Za Kranjčevića* završava citatom Hektorovićeve *Nadgrobnice Franetu Hektoroviću rodaku svome dragomu za milošću*, što je, po Čali, djelotvoran način naglašavanja jedinstvenosti hrvatske književne povijesti.

Svevlad Slamnig

JASNOĆA I UVJERLJIVOST KRITIČAREVE PROSUDBE

Hrvoje Pejaković: »Prostor čitanja«. Matica hrvatska Ogranak Dubrovnik, biblioteka »Prošlost i sadašnjost«, glavni urednik Miljenko Foretić, urednik ovog izdanja Luko Paljetak, Dubrovnik 1991.

Ovo je peta knjiga mladog nadarenog književnog kritičara Hrvoja Pejakovića. Glavni su dio u njoj prikazi zbirki pjesama suvremenih hrvatskih, srpskih i slovenskih pjesnika. Ima i desetak recenzija proznih djela. Tri nešto veća teksta posvećena su književnicima koji su »svoju sudbinu poistovjetili s pisanjem, a ta im se odluka pokazala nespojivom sa životom« (Janko Polić Kamov, Franz Kafka, Sylvia Plath).

Zapanjuje metodološka dosljednost ovih analiza. Doduše, autor ne propušta zabilježiti ni usputne asocijacije, ali ga to ne odvodi od vjernosti vlastitim sustavima. Na početku recenzije Pejaković uvijek donosi nešto što bi moglo biti počelo dedukcije. Govoreći o zbirci Nede Mirande Blažević »Pastir i ruže« autor će tako upotrijebiti jednu tezu Drage Štambuka iz predgovora njegove svojedobne hrestomanije »Insulae«, govoreći o Paljetkovoj zbirci »Na rubu tijela« poslužit će se Borgesom. U analizi Slamnigove zbirke »Sed scholae« Pejaković je pošao od opisa lika na naslovnoj stranici i maske koju taj lik drži pred licem. U slučaju Tomaža Šalamuna autor temeljni problem Šalamunove poezije prikazuje citatom stihova koje je sam slovenski pjesnik stavio na čelo jedne svoje ranije zbirke. I tako dalje.

Slijedi glavni dio recenzije u kojem autor svoju dedukciju udružuje s argumentacijom iz djela koje prikazuje, pri čemu, da se poslužim njegovim izrazom, pokazuje *povjerenje u značenje* toga djela i njegova konteksta (ne samo književnog). Insistiranje na značenju kod Pejakovića ipak nikada neće preći u dogmatsko *učitavanje* naslućenog (ili: »naslućenog«) značenja u bilancu recenzije. Bilanca recenzije ima u Pejakovića dva varijeteta: a) približavanje duhovnom svijetu prikazanog autora b) bijeg od toga svijeta.

Ako se Pejakoviću pri tome učini da jednoznačno tumačenje nije moguće (začudo: takvi su dojmovi kod Pejakovića rijetki), on će nam savjetovati da se prepustimo avanturi lutanja kroz gusto tekstualno tkivo, slijedeći tragove nekakvog, ponornici sličnog, iskaza o pogledu na svijet, o poetskom programu, o rudimentarnoj naraciji.

Unatoč sustavnosti i snazi analize vrijednost ovih recenzija ipak nije mogla biti posve ujednačena: autor ih je pisao u dužem vremenskom razmaku odgovarajući na izazove novih knjiga. Moglo je doći do povoljne ili manje povoljne rezultante dviju sila: a) autorova tadašnjeg habitusa i b) estetske vrijednosti razmatrane knjige. Kao primjer nešto slabije recenzije iznosim prikaz zbirke *Nebnice* Anke Žagar. Želeći odrediti Ankin stav prema jeziku (koji je za nju prisna, osobna, unutarnja stvarnost) Pejaković je dopustio sebi flagrantno netočnu konstataciju o autorima Ankine generacije kao o pjesnicima kojima je jezik bio »Izvanjskost sama, ravnodušan predmet tehnološke manipulacije«. – S druge strane, Pejaković je »nadmašio sebe« u poniranju u poeziju Vlade Gotovca: ti su mu prikazi najbolji. Filozofsko u poeziji toga pjesnika Pejaković je uočio točnije od mnogih drugih interpretatora, postuliravši kod Gotovca idealnu točku koja se nadređuje neizvjesnosti vremenskog tijeka i izmiče mijenama što ih taj tijek nameće odnosu između označitelja i označenoga. Pa ipak, kao plod Gotovčeve osobne kalvarije u Lepoglavi idealna se točka kasnije pretvorila u »položaj ovisnika« – suvereni raspoređivač pojmova, veli Pejaković, postao je sada netko tko nije podložan nedvosmislenu tumačenju, niti se novom ljudskome iskustvu može nametnuti neki sveobjašnjavajući poredak.

Dakako, budući da se radi o stvaralačkoj recepciji stotinjak knjiga, Pejakovićeve će prosudbe moći u cjelini doživjeti samo onaj čitatelj koji je i sâm čitao djela koja Pejaković prikazuje.

Svevlad Slamnig

KNJIGA O MAJCI BOŽJOJ

Junačka žena Blažena Djevica Marija – drugo dotjerano izdanje, napisao Rudolf Hrašćanec, naklada Hrvatske Katoličke Zajednice, odsjek »Hrvatska«, Philadelphia, Pa., USA., 1991. tisak NIŠP Varaždin. Cijena 200 HRD.

Ova knjiga, studija, ima svrhu proširiti spoznaju o Majci božjoj i štovanje prema njoj među katoličkim hrvatskim narodom, posebice razjašnjenjem i predočenjem njezinih krasnih kreposti kao značajki njezine osobnosti. U ovoj studiji autor je posvetio pažnju svoga istraživanja kreposnoj vlastitosti BDM koju naš narod najviše treba u ove poljuljane dane hrvatske povijesti. *Ta krepost je krepost duhovne jakosti. Zato Mariju i zovemo Kraljicom Mučenika, Djevicom Moćnom.*

U uvodu *»Narav i potreba duhovne jakosti«* ističu se sadašnji uvjeti ove ljudske naravi, njezine duhovne i tjelesne sposobnosti koje su s pomoću Božjom proizvele krasne uspjehe za mnogovrsna dobra čovjeka. Naglašen je, gledom na moralne vlastitosti ljudske naravi, *»istočni grijeh sa svojim posljedicama«* ostaviviši ljudsku narav nesavršenom i »ranjenom« u neprestanoj potrebi pomoći Božje koju Bog u svojoj dobroti čovjeku pribavlja i pruža.

U svjetlu katoličke vjere povijesno-životni proces nakon smrti za pojedinca svršava se u sjedinjenju s Bogom *najvišim i konačnim dobrom,* ili *u gubitku toga dobra.* Naše moderno doba omogućilo je nova i intenzivnija sjetilna iskustva i uvažavanja, mnogo puta i protunaravna, *pa čovjek upravo danas treba pomoći Božje, milosti Božje,* da se odupre napastima koje na njega vrebaju s mnogo strana. Kolike je unesrećila i osiromašila komunistička otimačina, ponajviše vlasnike koji su stekli svoju imovinu na legalan i pravedan način. U onim okolnostima za mnoge je kršćane trebalo mnogo duhovne, moralne, jakosti da ne klonu i da ne posegnu za tuđim u »komunističkoj revoluciji«. Reklo se da je u tom »socijalističkom poretku« čovjek »sve«, a *uistinu je izgubio svoja ljudska prava i dostojanstvo pred svemoćnom komunističkom vlašću.* Sada u novim okolno- stima, gdje je komunizam propao, susrećemo broj »obraćenika« čije obraćenje vode sebični interesi za eventualno prebacivanje na novi položaj i vlast. Svi ti, ako se radi o iskrenom obraćenju, trebaju mnogo moralne jakosti da ustraju, jer nove okolnosti mogu zahtijevati i nove kušnje.

U podnaslovima »Znakovi vremena u svijetu« i »Znakovi vremena u Hrvatskoj« autor navodi Papu Ivana XXIII., koji u svojoj enciklici *Mir na zemlji* među znakove vremena u svijetu ubraja potpuno ili skoro postignuće slobode svih naroda. Uza sve navedene uspjehe naroda srednje i istočne Evrope u odbacivanju sovjetskog komunističkog sustava radništvo velikog djela svjetskog pučanstva (na pr. Kina) nije izvojevalo svoja neotuđiva prava u državi.

Od znakova vremena u Hrvatskoj studija *Junačka žena Bl. Djevica Marija* naglašuje zahtjev hrvatskog naroda za svojom državnom samostalnošću koji je ostao od 1941., kad se hrvatski narod plebiscitarno za istu samostalnost očitovao. U najnovije vrijeme (1991.) ta je svijest potvrđena jednakom odlučnošću i nepokolebljivošću. Najnoviji napadaji razaranja i uništavanja nenaoružanog hrvatskog naroda i razaranja njegove imovine po naoružanim Srbima *povijesni su primjer kulturnog i općeljudskog pada poštenja i morala jednoga naroda u našem 20. stoljeću.*

Kao posebni znak vremena za Hrvate stoji izvanredna ličnost Kardinala Stepinca s nastupom moralne jakosti uz cijenu vlastitoga života u obrani vjere, Crkve, i prava hrvatskoga naroda. U Stepinčevom svjedočenju vidimo *duhovnu jakost kao moralnu krepost i dar jakosti kao posebni dar Duha Svetoga na djelu.* Naš je sveti Kardinal takvo izvanredno snalaženje crpio iz svoje polazne temeljnice a to je *bila njegova jaka i živa vjera.* Ovu osnovnu i vodeću značajku Stepinčeve osobnosti prikazao je i obrazložio Kardinal Franjo Kuharić, sadašnji nadbiskup zagrebački, da bude trajni primjer Hrvatima katolicima, u svojoj knjizi *Poruka Stepinčeva groba,* izdanje Nadbiskupskog duhovnog stola – Glas Koncila, Zagreb 1990.).

U prvom poglavlju studije prikazan je *nauk Crkve o junaštvu Bl. Dj. M.* Krepost jakosti pomaže kršćaninu svladati redovite poteškoće u borbi za vječno spasenje. Kod svake napasti, koju čovjek svlada, sudjeluje i krepost jakosti. Nauk Crkve o darovima Duha Svetoga govori o daru jakosti kojim kršćanin izvodi herojske izvanredno teške čine svih kreposti. Bl. Dj. Marija posjeduje sve darove Duha Svetoga od svoga začeća jer je »...milosti puna«. Svojim odgovorom kod navještenja: »Evo službenice Gospodnje neka mi bude po riječi Tvojoj«, očitovala je *poniznost i izvanrednu poslušnost u vjeri* ne znajući što će od nje zahtijevati materinstvo Sina Božjega. Njezino junaštvo i trpljenje Crkva nabraja u tradicionalnoj pobožnosti od Sedam žalosti Bl. Dj. Marije ustanovivši njezinu svetkovinu u tom smislu na dan 15. rujna pod širim naslovom »Naša Gospa od žlosti«.

U *drugom poglavlju* studija *»Junačka žena Bl. Dj. Marija«* govori o »Junaštvu Crkve po Bl. Dj. Mariji«. U razjašnjenju Marijina posredništva između ljudi i njezina Sina majčinska uloga Marije »nipošto ne zamračuje i ne umanjuje jedinstveno posredništvo Kristovo već to više pokazuje Njegovu moć«. (*Dogmatska konstitucija o Crkvi,* br. 60). Drugi Vatikanski sabor zove Mariju *našom majkom u redu milosti,* jer je svojom poslušnošću na poseban način surađivala u vjeri, ufanju i gorućoj ljubavi i Spasiteljevom djelu obnove svrhunaravnog života u dušama«. (Nav. mj. br. 60.). Kako našu majku u redu milosti Papa Pavao VI. nakon službenog odobrenja i objelodanjenja Konstitucije o Crkvi na 21. studenoga, 1964. proglasio je Blaženu Djevicu Mariju *Majkom Crkve.*

O Bl. Dj. Mariji kao simbolu Crkve razrjašnjava daljnji podnaslov drugoga poglavlja osobito tvrdnjom da je *Bl. Dj. Marija simbol Crkve* u čistoći istine, trpljenju i borbi protiv zla. Svrhunaravno nastajanje Crkve odražava se u životu Majke Božje. Kao što je Bl. Dj. Marija rodila Krista, Sina Božjega, tako Crkva po sakramentu krštenja na svrhunaravni način rađa djecu Božju.

Crkva u povijesti svakoga kršćanskoga naroda doživljuje svoje progone i tako oblikuje svoju duhovnu sličnost s Bl. Dj. Marijom. Tu je istinu potresnom iskrenošću propovijedao jedan od najvećih štovatelja Majke božje, Kardinal Stepinac. U svojoj propovijedi od mjeseca srpnja 1940. Nadbiskup Stepinac doziva hrvatskom narodu u pamet pomoći Majke Božje za vrijeme turskih navala i ratova da istom svom hrvatskom narodu oživi nadu za teške časove budućnosti, koje je svojim pronicanjem predosjećao, napose zbog opasnosti međunarodnoga komunizma i moralne dekadence u narodima. Poznata je i naglašavana činjenica, da je Kardinal Stepinac na sramotnom komunističkom sudu 1946. zaštitom časti Bl. Dj. Marije

ispovjedio svoju vjeru i ljubav prema njoj.

U trećem poglavlju studije: *»Junačka žena Bl. Dj. Marija i Hrvati«* pruža se nekoliko korisnih razjašnjenja o značenju i dužnosti ljubavi prema domovini kao ćudoredne kreposti. Kršćanski odgoj mladeži uključuje i odgoj u rodoljublju, *napose u našem hrvatskom slučaju odgoj u razumijevanju vrijednosti slobode i narodne državnosti* koje će omogućiti napredak naroda u ostalim osobnim i društvenim dobrima. Ovdje je prikladno naglasiti krepost jakosti u ljubavi prema svome narodu u kojoj Kardinal Stepinac nije dopustio nikomu da ga nadmaši. Stepinac je bio iz ljubavi prema narodu za njegova prava pripravan u svako doba i umrijeti.

U *»Zaključnim osvrtima na Bl. j. Mariju kao najvjerniju zaštitnicu svećenika«* autor studije iz svoje prošlosti opisuje tri uslišenja koja je primio po zagovoru Bl. Dj. Marije u veoma odlučujućim potrebama svoga iseljeničkog života. Ne može se kazati da su te pomoći bile čudesne, ali su u odnosnim težim okolnostima bile povoljne i odlučujuće.

Ova studija, omanja knjiga, imade prosvjetnu svrhu za Hrvate katolike, jer pisac vjeruje da će kod onih koji je budu čitali probuditi svjesnije štovanje i ljubav prema našoj Nebeskoj Majci. Nadamo se, da će onim sunarodnjacima, koji su pali u porok psovanja Majke Božje i huljenja Boga, Krista i Srca Isusova, ukoliko još ponavljaju odluke o svom ćudorednom popravku, čitanje o posredništvu Majke Božje i njezinoj dobroti povećati taj poticaj za njihovu kršćansku duhovnu obnovu. Obraćenja psovača, pobačajnica i pobačajnika (njihovih suradnika), otpadnika od vjere i mnogih izdajica svoga naroda, popraćeno njihovom i našom pokorom sigurno će sklonuti milosrdnoga Boga da zaustavi zločinačko srpsko uništavanje nenaoružanoga hrvatskoga naroda. *Sigurno je da će nam junačka žena Blažena Djevica Marija svojim zagovorima opet uvelike pomoći.*

R. H.

Vijesti

U »Vjesniku« od 29. I. 1992. izašao je članak povodom smrti našega dugogodišnjeg suradnika *Andre Vida Mihičića*, poznatoga povjesničara umjetnosti, koji je umro u 96. godini života 26. I. 1992.

* * *

Desetu obljetnicu smrti *Nikole Šopa*, jednoga od najvećih hrvatskih pjesnika kršćanskog nadahnuća, obilježila su i zagrebačka sredstva javnog priopćavanja. *Nada Babić* piše tim povodom u »Školskim novinama« od 28. I. 1992. članak pod naslovom »Isus u posjeti kod nas«. *Mladen Machiedo* objavljuje u »Vjesniku« od 12. I. 1992. članak »Glasnik svemirske utopije«, ističući kako Šopova pjesnička najava prethodi *Bachelardovoj* poetici, *Ecovu* »Otvorenu djelu« i *Axelosovu* totalitetu planetarne misli. Prigodna televizijska emisija bila je na programu 4. II. 1992.

* * *

Na 3.programu francuske televizije prikazana je 18. XII. 1991. emisija o *Ottu Habsburgu*. Otto von Habsburg, naš veliki prijatelj i predsjednik Paneuropske unije, posjetio nas je u Zagrebu u Europskom domu 27. I. 1992.

* * *

30. I. 1992. otvorena je u galeriji »Miroslav Kraljević« izložba akademskog kipara *Ante Orlića*.

* * *

»Diakonia« od 1. I. 1992. donosi članak *Josefa Imbacha* »Jesus – die geheime Bezugsgestalt« u kojemu se autor osvrće na sliku Isusa Krista, kako je prikazuje suvremena literatura *(Robert Graves, Lloyd C. Douglas, Shalom Ash, Jan Dobraczynski, Nikos Kazantzakis, Max Brod, Anthony Burgess, Pär Lagerkvist, Friedrich Dürrenmatt, Giuseppe Berto, Julien Green, Mario Pomilio, Paul Celan, Boris Pasternak, Nelly Sachs* itd.).

* * *

»L'Osservatore Romano« od 24. XII. 1991. donosi članak *Piera Amicija* »Dubrovnik sotto l'incubo dei bombardamenti«.

* * *

U »Espiritu«, br. 1/92, objavljen je članak *Ronyja Braumana* »Contre l'humanitarisme«.

* * *

»La Vie« od 26. XII. 1991. donosi intervju s *Jeanom Négronijem*, povodom izvođenja *Claudelove drame* »Echange«, pod naslovom »Claudel ou l'éloge da la passion«.

* * *

L'Osservatore Romano od 13–14. I. 1992. objavljuje članak *Armanda Rigobella*, u povodu 4. godišnjice smrti katoličkoga novinara *Raimonda Man-*

zinija, pod naslovom »Giornalista cattolico obbediente e libero«.

* * *

Rosmary Goldie piše u listu »L'Osservatore Romano« od 12. I. 1992. o laičkim gibanjima u Crkvi poslije II. vatikanskog koncila (Frutto prezioso del Vaticano II).

* * *

U Rimu je objavljena monografija o *Mariju Pomiliju* iz pera *Wande Rupolo* (Umanità e stile). O njoj piše »Famiglia Cristiana«, br. 5/92, a u listu »L'Osservatore Romano« od 5. I. 1992. osvrće se na monografiju *Italo A. Chiusano.*

* * *

U »Espritu«, br. 2/92, *Paul Thibaut* piše o uspjehu izvedbe *Claudelove* »Blagovijesti« u režiji *Alaina Cunyja,* koji je Claudelov tekst reducirao na ono što je u njemu bitno. U istom broju »Esprita« *Michel Marian* piše o kobnom oklijevanju Europe da prizna Hrvatsku u članku »La politique yougoslave de l'Europe – autopsie d'un échec«.

* * *

Kod Albina Michela objavljena je knjiga *Gilberta Josepha* »Une si douce occupation« u kojoj se opisuje kako su *Sartre* i *Simone de Beauvoir* proveli vrijeme okupacije Francuske. Simona je bila namještenica režimskoga Radija Vichy a Sartre je, pušten iz zatvora nakon suradnje sa svojim tamničarima, počeo pisati u »Combatu« tek kada je De Gaulle došao nadomak Pariza.

* * *

U »Nedjeljnoj Dalmaciji« od 16. I. 1992., u članku »Poticanje srama pred hrvatskom prošlošću« *Tomislav Jonjić* polemizira sa *Zvonkom Ivankovićem-Vontom* o tome kako treba ocijeniti rat na hrvatskom tlu 1941–1945. Jonjić navodi Marulić broj 6/1991. i članak »Sjećanja...« Benedikte Zelić-Bučan, u kojemu stoje podaci iz kojih se, kako kaže Jonjić, može vidjeti da je u Glini godine 1941. »bilo nešto drugo nego što se tvrdi...«

* * *

Međunarodni časopis za haiku *Kô,* »Haiku magazine in English«, što ga izdaje Međunarodni centar u velikom japanskom lučkom gradu na Tihom oceanu Nagoji (Nagoya International Center) objavio je u izdanju za jesen-zimu 1991. haiku našega suradnika *Tomislava Maretića:*

Night at the market square
The wind blows snow-drifts off
empty stalls.

* * *

Dana 8. I. 1992. zvonjava zagrebačke katedrale navijestila je misu zadušnicu za pet promatrača Evropske zajednice (4 Talijana i 1 Francuza), koji su dan prije poginuli u helikopteru od neprijateljske avionske rakete kod Podruta u Hrvatskom zagorju. Misu je služio biskup *Đ. Kokša* na latinskom jeziku, a pomoćni su dijelovi bili na hrvatskom, talijanskom i francuskom. Uz brojan puk sudjelovalo je i pedeset promatrača EZ u bijelim uniformama. Sljedećeg dana poginuli su prevezeni u svoju domovinu (Italiju i Francusku). D.

* * *

7. I. 1992. opera HNK u Zagrebu izvela je »Božićnu priču« koju je 1933. napisao naš poznati glazbenik *Rudolf Matz* (1901–1987). Radnja se zbiva u siromašnoj obitelji u Hrvatskom zagorju na Badnjak. Oskudijevali su i u kruhu. Međutim, otac je uspio prodati na trgu igračke koje je sam izradio od drva. Time je nabavio sve potrebno za Božić. Opera je protkana božićnim pjesmama i vizuelno je privlačna. Bila je izvedena još nekoliko puta. D.

* * *

U zagrebačkoj koncertnoj dvorani »Lisinski« bio je 15. I. 1992. koncert »In memoriam Lovro pl. Matačić«, prigodom sedme godišnjice njegove smrti. Živio je od 1899–1985. Zagrebačka filharmonija, Zbor HRTV i akademski zbor »I. G. Kovačić« izveli su »Missu solemnis« od Bethovena. Solisti su bili: sopran *I. Boljkovac,* alt *R. Pospiš Baldani,* tenor *R. Robinšak* i bas *I. Šarić.* Dirigent: *Györivany Rath* (Mađarska).

Podijeljeno je priznanje »Lovro Matačić« hrvatskom glazbeniku akademiku *I. Mačeku.* Ovo priznanje daje Hrvatsko društvo glazbenih umjetnika bijenalno, a prvi dobitnik je bio prije dvije godine Boris Papandopulo (1906–1991). D.

* * *

U prvoj polovici studenoga, u Mjesnoj knjižnici u Poreču, u sklopu »Mjeseca knjige Republike Hrvatske«, bila je tjedan dana otvorena značajna izložba pod naslovom «Eufrazijana u knjizi«. Istovremeno je glasovita Eufrazijeva bazilika zatvorena i za službu Božju i za razgledanje, jer se dragocjeni spomenik morao zaštititi od možebitnog razaranja. O predivnoj bazilici staroj 14 stoljeća, s mozaicima kojima nema ravnih sve do Ravene, vidi u »Maruliću« 5/1991. na 674. str. I. S.

* * *

U »Školskoj knjizi« održala se 18. prosinca 1991. promocija 20. izdanja Marulićeve »Judite«, u knjižnici lektire za srednje škole zvanoj »Dobra knjiga«. Knjigu je priredio prof. dr. *Mirko Tomasović,* koji je uz dr. *J. Bratulića* i dr. *T. Maroevića* govorio o svom radu na »Juditi« napisanoj prije 490 godina, a tiskanoj u Veneciji prije 470 godina. I. S.

* * *

U Vatikanu je od 14. do 15. I. 1992. održan skup »Kapitalizam i etika« kojemu je predsjedao kardinal *Etchégaray.* Istaknuto je kako je slobodno tržište bez socijalne pravde i etike krhko u moralnom pogledu.

* * *

Edizioni Paoline objavile su knjigu kardinala *Ratzingera* »Chiesa e modernità nell'Europa dei rivolgimenti«. Autor iznosi u tom djelu kako se kršćanstvo u našem vremenu zatvaralo u sakristiju prepuštajući na taj način marksizmu i liberalizmu politiku i ekonomiju.

* * *

Yan de Kerorguen u »Espritu«, br. 12/91, u članku »Décourager la guerre« piše kako u balkanskom ratu valja imenovati agresora a to su Srbija i federalna armija.

* * *

U Rimu je kod »Vivere in« objavljeno djelo *Olge Simčić* »Izba e universo« o ruskom pjesniku *Nikolaju Kljujevu.*

* * *

Hrvatski zavod sv. Jeronima u Rimu objavio je zbornik u čast dr. *Ivanu Golubu* pod naslovom »Homo imago et amicus Dei«.

* * *

Hrvatski politički tjednik »Glasnik« od 24. I. 1992. donosi prikaz *Marulića 6/91* iz pera *Vladimira Farkaša*, koji na tri mjesta u tekstu umjesto imena *Radovan Grgec* piše *Petar Grgec*, zamjenjujući vjerojatno sadašnjega urednika s njegovim ocem, koji je umro prije trideset godina.

* * *

Na društvenoj večeri HKD-a govorili su o demokršćanskim gibanjima kod nas *Radovan Grgec, Ivica Maričić* i *Danko Matasović*. Skupu je prisustvovao velik broj katoličkih laika i neki prvaci naših stranaka.

* * *

U dvorani »Vijenac« predstavljen je Zbornik u povodu 60. obljetnice *Ivana Goluba* 17. II. 1992.

* * *

U Pamploni (Španjolska) izlazi bilten »Noticias de Croatia« kao dvomjesečnik. U broju od 11. I. 1992. objavljeni su izvodi iz intervjua *Olge Brajnović* listu »Diario de Navarra« (u kojemu surađuje redovito i naš prijatelj *Luka Brajnović*).

* * *

21. II. 1992. održana je u Centru za kulturu i informacije u Zagrebu osnivačka skupština Društva za proučavanje etnogeneze Hrvata. U inicijativnom odboru bili su i naši suradnici *Mato Marčinko* i *Zlatko Tomičić*.

* * *

24. II. 1992. umrla je u Zagrebu u 93. godini života gđa *Stanka Andrić*, udovica dugogodišnjeg glavnog urednika HKD-a *dr. Josipa Andrića*.

* * *

1. III. 1992. priređeno je u Đurđevcu svečano predstavljanje knjige potpredsjednika Hrvatskog sabora *Stjepana Sulimanca*. Nakon svete mise, koju je predvodio župnik vlč. *Izidor Ferek*, izveden je u obližnjoj dvorani prigodni program u kojemu su sudjelovali *Josip Manolić*, prof. *Đuro Vidmarović*, mr. *Ante Šimunić* i u ime HKD-a prof. *Radovan Grgec* i gosp. *Mato Marčinko*. Tom prilikom govorio je upravitelj HKD-a R. Grgec o knjizi, njezinu autoru i o djelovanju HKD sv. Ćirila i Metoda – Društva sv. Jeronima, pročitavši i neke ulomke iz knjige svojega oca *P. Grgeca* »Gospodin Rafo« u kojoj je opisan život podravskog seljaka. Skupu se obratio i sam autor. O tome događaju izvješćuju i »Večernji list« i »Vjesnik« od 2. III. 1992.

ISPRAVAK

U broju 1/92, u pjesmi Mile Prpe »Nad Hrvatskom duga sjajna«, str. 43, izostali su pripjevi. Iza prve strofe (iza 4. stiha) mora biti pripjev »DUGE MORE – ZLE SUDBINE«. Iza druge strofe mora biti pripjev »U POHODU DOMA TVOG«, to jest četvrti stih tih strofa ponavlja se kao pripjev (refrain).

U istom broju, na str. 104, lijevi stupac, pretposljednji pasus u članku V. Dumbovića ispravno glasi: »List 1 je *torzo* jer svršava s godinom 1073 (manjka razdoblje 1073. do 1102)«.

U članku »Aktualna monografija« J. Velebita, navedeno je da knjiga S. Ljaljaka »Novi Dvori...« stoji 300 HRD. Ispravno je »za članove MH cijena je 650 HRD (meki uvez), a 800 tvrdi. Od svake prodane knjige izdvaja se 300 HRD za obnovu Novih Dvora.«

SADRŽAJ

Radovan Grgec: Uz rub (81) 129
***Mato Marčinko:** Knin 134
***Adolf Polegubić:** Vukovar 135
***Radovan Grgec:** Fran(ne) pamti one dane 136
Mladen Jurčić: Knjiga 137
***Tvrtko Gavran:** Čovjek i dom 140
***Antun Badurina Pavičić:** Noć svijeća 141
***Mirko Slade Šilović:** Glorija moga ditinjstva 142
Lucijan Kordić: Festival karanfila 143
***Barbara Fišćić:** Vampiri 151
***Mladen Jurčić:** Put 152
***Ljiljana Matković-Vlašić:** Kad ti neki jadnik napiše pismo 152
***Mladen Hanzlovsky:** U selu dim – Još devet zima, Gospode 153
***Mario Ujević:** Palim Hrvatima 153
***Ivo Slaviček:** Spaljeni bosket 153
***Ante Starčević:** Kiša 154
***Tatjana Vranić:** Planetoid 589 Croatia 155
Petar Runje: Dvije 500-godišnjice franjevaca trećoredaca u Hrvatskoj (1492–1992) 156
***Veljko Vučetić:** Parafraza Goethea i Ivana Apostola 164
***Ivan Svetić:** Spomenik 165
***Blago Vrankić:** Oslon 166
***Ante Starčević:** Čavao 167
***Vladimir Bažant:** Kuća na rubu II. 168
Vojislav P. Nikčević: Iranske teorije o imenu Hrvat 169
***Terezija Letinić Ciglenečki:** Bijela blažena 189
***Milan Radić:** Hrvatski Uskrs 189
***Dinko Bilić-Tusun:** Hrvatska na križnom putu – Bože moj, zašto dopuštaš? 189
***Vjera Puhlovski-Česi:** Raspelo 190
***Tomislav Maretić:** Pogled iz trave 191
Miho Demović: Marijanska glazba u Hrvatskoj 192
***Franjo Hrg:** U grad baroka 196
***Ivo Slaviček:** Zima u Istri 197
***Pavao Despot:** Zabranjena svjetla 198
***Lovro Grubišić:** Tužan klečim 198
***Miroslav Radić:** Molitva 199
***Mario Bilić:** U maniru sna 200
***Margit Rosenfeld:** Srodnoj 201
***Lidvina Erl Luketa:** Ne napuštaj dom 202
Ante Starčević: Andro Vid Mihičić 203
***Venčeslav Špilak:** * * * 205
Nove publikacije 206

Mišljenja i reagiranja

Katarina i Marijan Cipra: Filozofija i duh kršćanstva 207
Emil Čić: Figarov pir – okvir za ljubav i mržnju? 213
Tirilius: Zašto Srbi mrze Srbiju? 216
Ante Neimarević: Veliki petak – Kristova smrt 219
Benedikta Zelić-Bučan: Osvrt na osvrte uz moja »Sjećanja na vrijeme uspostave i propasti Nezavisne Države Hrvatske« . . 223
Lav Znidarčić: Napomene uz »Sjećanja« Benedikte Zelić-Bučan 224
J. Buturac: »Katolički list« i Ivo Bogdan 226
M. Andrijašević: O jednom sjećanju na uspostavu i propast NDH 227

Mozaik

Svevlad Slamnig: Nedosljedna ali dražesna postavka »briljantnoga komada« . 235
Vladimir Dumbović: 21. varaždinske barokne večeri 237
Vladimir Dumbović: Milovan Gavazzi (1895–1992) 237
Gjuro Krasnov: Obogaćivanje medalje Krune Bošnjaka sakralnim i nacionalnim elementima 240
Svevlad Slamnig: Slatkogorki cabaret 242

Knjige

Svevlad Slamnig: Traganje za modalitetima znanstvenog pristupa u estetici . 244
Antun Ivandija: Filipovići 245
Tomislav Heres: Zbornik »Kršni zavičaj« 247
Tomislav Heres: Ratno godište zbornika »Poljica« 248
Juraj Lončarević: Divotnost svakidašnjice 252
Ljerka Polegubić: Uz drugi broj časopisa »Spectrum« 254
Juraj Lončarević: Neuzdrmano povjerenje u poetsku riječ 254
Ivo Slaviček: U dobar čas 256
Lj. P.: Poetski okus transcendencije 257
Božidar Matić: Na kraju crnog tunela ipak svjetlo 258
Mario Bilić: Ivo Klarić: »Krajnje vrime« 259
Ivo Slaviček: Zaista: u pravi! 260
Svevlad Slamnig: Eseji akribije, duha i nacionalne samosvijesti 261
Svevlad Slamnig: Jasnoća i uvjerljivost kritičareve prosudbe 262
R. H.: Knjiga o Majci Božjoj 264

Vijesti

Iz domovine i svijeta 267

MARULIĆ – Hrvatska književna revija. Izdaje Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21. Uređuje: Uredničkí odbor. Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec